

Afstudeerproject

Kasteelensemble Nederhemert

-erf goed, al goed-

Naam:

Wouter Lanting
4086287

Datum:

2 juli 2015

Leerstoel:

Studio:

Landscape architecture
Flowscales infrastructure as landscape
landscape as infrastructure

Mentoren:

G.A. Verschuure-Stuip
T. Bouma

Naam: Wouter Lanting
4086287

Leerstoel: Landscape architecture
Studio: Flowscapes infrastructure as landscape
landscape as infrastructure

Mentoren: G.A. Verschuure-Stuip
T. Bouma

Voorwoord

Kasteelensemble Nederhemert -erf goed, al goed-

Hoe moet je een afstudeerproject beginnen? Een vraag die me bij de start van het studiejaar ook bezig hield en nu bij het schrijven van het begin van deze scriptie opnieuw.

En dan opeens begint het.

Het kiezen van een onderwerp en een locatie voor het afstuderen is een keuze uit vele mogelijkheden. Ik wist zeker dat het te maken moest gaan hebben met erfgoed. Terugkijkend op het eerste jaar van de master 'landscape architecture' was het project over erfgoed voor mij het meest interessante. Het ontwerpen van een passende landschappelijke context voor een element uit het verleden, zodat het past in de huidige setting en tegelijkertijd het verhaal van de geschiedenis ondersteunt. Het is de wisselwerking tussen iets bewaren uit het verleden en het positioneren in het heden dat mij het meeste aanspreekt aan erfgoedprojecten.

In de scriptie die voor u ligt is een volledige omschrijving van mijn afstudeerproject te lezen en te zien. Het onderzoek naar erfgoedbenaderingen, de analyse van het gekozen erfgoedelement, de probleemstelling en het ontwerp. Daarnaast een reflectie op het ontwerp en of de toegepaste benadering valt te rijmen met bestaande gedachten en meningen op het gebied van omgang met erfgoed.

De scriptie begint met een beschrijving van de ontwikkelingen in het benaderen van erfgoed. Zodat duidelijk wordt hoe er over erfgoed gedacht werd en wat nu de stand van zaken is. Vervolgens volgt een analyse van de afstudeer locatie, dat resulteert in een visie voor de toekomst en een ontwerpvoorstel. Als afsluiting een reflectie op het gehele afstudeerproject.

Ik wens u veel plezier bij het lezen van het de scriptie, hopelijk steekt u er ook iets van op en kijkt u in het vervolg met een hele andere blik naar erfgoed!

-Wouter Lanting-

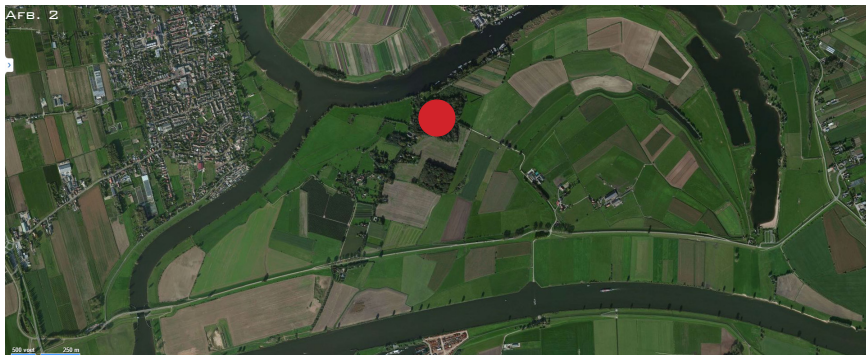
Inhoudsopgave

Inleiding		9			
Hoofdstuk 1	De ontwikkeling van het omgaan met erfgoed	13	§4.2	§4.1.4	
§1.1			§4.3	Samenwerking kasteelgebouw en kasteellandschap	
§1.2	Eerste methode (1950-1970)		Hoofdstuk 5	Conclusie uniekheid kasteel Nederhemert en landschap	
§1.2.1	Schokland, contrast		§5.1	Huidige situatie kasteel Nederhemert en het landschap	
§1.3	Tweede methode (1970-1990)		§5.2	Kasteelgebouw Nederhemert	61
§1.3.1	Drentse Aa, contact		§5.3	Kasteelterrein Nederhemert	
§1.4	Derde methode (1990-2010)		Hoofdstuk 6	Kasteellandschap Nederhemert	
§1.4.1	Stelling van Amsterdam, connectie		§6.1	Toekomstvisie kasteel Nederhemert en het landschap	
§1.5	Een nieuwe methode (2010-?)			Noodzaak van een visie	67
§1.6			§6.2.1	Het voormalige eiland	
Hoofdstuk 2	Nieuwe erfgoedbenaderingen in beeld	25	§6.2.2	De stroomgordel	
§2.1	Nieuw ontwikkelde benaderingen		§6.2.3	De Bernsche polder	
§2.1.1	Methode met conserveren als doel		Hoofdstuk 7	Ontwerpvoorstel	
§2.1.2	Methode met herbouwen als doel		§7.1		75
§2.1.3	Methode met als doel het presenteren van cultureel erfgoed		§7.2.1	Landschap	
§2.1.4	Methode met als doel het oude en nieuwe te vermengen		§7.2.2	Ervaren	
§2.1.5	Methode met het showen van cultureel erfgoed als doel		§7.2.2.1	Landschapswoning	
§2.1.6	Methode met als doel het gevoel van cultureel erfgoed opwekken		§7.2.2.2	Randwoning	
§2.2	Keuze benaderingswijze		§7.2.2.3	Dijkwoning	
Hoofdstuk 3	Analyse kasteel Nederhemert en het landschap		§7.2.3	Touristisch Informatie Punt	
§3.1	Een kasteel	41	§7.3	Kasteelterrein	
§3.2.1	Woontoren		§7.3.1	Functionele band	
§3.2.2	Fortificatie		§7.3.2	Bloembedden	
§3.2.3	Villa		§7.3.3	Boomsoorten kasteelterrein	
§3.2.4	Ruïne		§7.4	Erfgoed, het geheel van plekken, verhalen, gebouwen en objecten	
§3.2.5	Restauratie		Hoofdstuk 8	Reflectie	125
§3.2.6	Kantoor en bezichtigen onder begeleiding		§8.1	Gekozen methodes	
§3.3	Het landschap kasteel Nederhemert		§8.2	Is het ontwerpvoorstel een antwoord op de probleemstelling?	
Hoofdstuk 4	Uniekheid kasteel Nederhemert en het landschap		§8.3	De relatie tussen thema studio en thema projectonderwerp	
§4.1.1		53	§8.4	De relatie tussen onderzoek en ontwerpproject	
§4.1.2			§8.5	De relatie tussen de methode van de studio en de student	
§4.1.3			§8.5.1	Woordkeuze	
			§8.5.2	Ontwerpen vanuit een beeld	
			§8.5.3	Varianten	
			Nawoord		139
			Bronnenlijst		140

KASTEELENSEMBLE NEDERHEMERT IS GESITUEERD IN HET RIVIERENLANDSCHAP VAN NEDERLAND.

IN DE BUURT VAN HET DORPJE NEDERHEMERT-ZUID
 OMRINGENDE RIVIEREN: AFGEDAMDE MAAS (NOORD)
 BERGSCH E MAAS (ZUID)
 HEUSDENSCH KANAAL (WEST)

KASTEEL NEDERHEMERT VANAF OPENBARE WEG

KASTEEL NEDERHEMERT TE BEZICHTIGEN OP
 OPEN MONUMENTENDAG

GRACHT ROND KASTEEL NEDERHEMERT

De leerstoel Landschap architectuur biedt de afstudeerstudio ‘Flowscales; infrastructure as landscape, landscape as infrastructure’ aan. De studio heeft als doel de landschaparchitectonische ontwerpen van transport-, groen- en waterinfrastructuren te verankeren in de ontwikkelingen van het stedelijke en landelijke gebied en de maatschappelijke en culturele betekenis ervan te vertegenwoordigen. De nadruk ligt op de interactie tussen mensen, landschap, biodiversiteit en de relatie tussen “flows” en “scapes”. Landschapinfrastructuren integreren flows en scales. Flows, stromingen, zijn bewegingen en processen. De scales zijn de ruimtelijke entiteiten. Interactie gebeurt door middel van flows tussen natuurlijke en menselijke systemen. (Nijhuis & Jauslin, 2014, p. 12-15)

Erfgoed heeft in het geheel van ontwikkelingen, bewegingen, processen en stromingen een bijzonder standpunt, naar mijn mening. Aan de ene kant staat het voor onveranderlijkheid, we beslissen het erfgoed te behouden. Aan de andere kant moet het opgewassen zijn tegen alle flows om ook in de toekomst waardevol genoeg te zijn om behouden te blijven.

Deze scriptie zal als volgt zijn opgebouwd: allereerst zal een beschrijving van de ontwikkelingen van erfgoedbenaderingen worden gegeven. Uit de weide reeks van benaderingen die de laatste jaren zijn ontstaan zal een keuze gemaakt worden van welke worden toegepast zullen worden in het project. Daarna volgt een analyse van kasteelensemble Nederhemert. De ontwikkelingsgeschiedenis en de huidige situatie van gebouw, terrein en landschap komen aan bod. Samen met de beschrijving van de uniciteit van dit ensemble resulteert dit in een conclusie waarom kasteelensemble erfgoed is. Om dit erfgoed goed te kunnen behouden voor komende generaties wordt er een toekomstvisie geformuleerd. Deze visie samen met de keuze van erfgoedbenaderingen leiden tot een ontwerpvoorstel. Dit voorstel geeft een beeld van de ingrepen die nodig zijn voor het behouden van kasteelensemble Nederhemert, maar ook voor een revitalisering van het landschap. Als afsluiting zal in de reflectie gekeken worden in hoeverre het ontwerpvoorstel een antwoord is op de gestelde onderzoeksvraag en of het ontwerpvoorstel past bij omschreven visie en of de toegepaste benaderingswijzen de juiste waren voor dit project.

Het gekozen erfgoedelement is kasteel Nederhemert, een kasteelensemble in het zuid-westen van de provincie Gelderland bij het dorpje Nederhemert-Zuid op het voormalige eiland Nederhemert (zie afb. p.8) In omstreeks 1300 kreeg Willem de Cock van Hemert de toestemming van de Graaf van Gelre om hier een woontoren te bouwen. Hij, Willem, kreeg de zeggenschap over het eiland Nederhemert. Zeven adellijke families zijn daarna eigenaar geweest van het kasteel. Vele gedaantewisselingen hebben het gebouw en landschap ondergaan. In de 16de is het onderdeel geweest van de verdediging van Holland en daartoe gefortificeerd. Helaas is in

KASTEEL NEDERHEMERT, VANAF DE OPENBARE WEG, VERSCHOLEN ACHTER OVERWOEKERING

Inleiding

-erf goed, al goed-

1944 het gebouw afgebrand. Tot 2001 was het een ruïne. In het jaar 2001 is actie ondernomen om kasteel Nederhemert te behouden en zelfs weer bruikbaar te maken. In de periode 2001-2005 is alleen het gebouw aangepakt. (Bierens de Haan & Kramer, 2005) De directe omgeving van het kasteel is gelaten in de situatie zoals die was voor 2001. Nu staat er een net onderhouden gebouw in een woest en overwoekerd landschap. Men kan zich afvragen of in het geval van kasteel Nederhemert het volledige erfgoed wel wordt behouden.

Kasteel Nederhemert is een rijksmonument en Stichting Geldersch landschap en Kasteelen, nu eigenaar van het kasteel, is trots op het herstel en wil doorgaan met het behoud van kasteel Nederhemert. (Bierens de Haan & Kramer, 2005) De stichting is echter alleen eigenaar van het binnenterrein, het gebied binnen de gracht. De ring eromheen is eigendom van Staatbosbeheer en de gronden daarbuiten zijn van particuliere eigenaren. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

Zoals op de foto op pagina 10 is te zien is de omgeving van kasteel Nederhemert overwoekerd. Ik vind dit niet een landschap dat de mogelijk roemruchtige geschiedenis van een kasteel verbeeldt. De landschappelijke situatie van kasteel Nederhemert maakt het zelfs lastig om te beseffen dat het hier om een kasteel gaat. Een gebouw dat strategisch gepositioneerd is in het landschap om vijanden van verre aan te zien komen en het bezit van de heer goed te kunnen verdedigen. Kasteel Nederhemert ligt vandaag de dag verscholen in het bos en vanuit het omringende landschap is het niet of nauwelijks te zien.

Voor mij leidde dit naar de volgende onderzoeksvraag:

-Hoe kan de locatie (van of rond) kasteel Nederhemert nieuwe functies in zich opnemen, zodat de connectie met het landschap op verschillende schaalniveau's wordt hersteld om zo de historische continuïteit te waarborgen?

Daarbij horen de volgende deelvragen:

- Waarom was het kasteel oorspronkelijk hier gepositioneerd en welke fasen heeft het ondergaan?
- Welke transformaties heeft gebouw, omgeving en landschap ondergaan in de afgelopen eeuwen?
- Wat is de historische continuïteit van gebouw, omgeving en landschap?
- Hoe kan je dit kasteel in de omgeving revitaliseren voor een duurzame toekomst, waarbij de historische continuïteit wordt gewaarborgd?

In dit project wil ik het erfgoed kasteelensemble Nederhemert inzetten als vliegwiel voor de revitalisering van het landschap. Naast erfgoed spelen vier andere uitgangspunten een belangrijke rol. Deze uitgangspunten zijn:

- Tot ontwikkeling laten komen van een natuurdoeltypen
- Verbeteren van de ecologische waterkwaliteit
- Implementeren van recreatiemogelijkheden
- Toekomstperspectief bieden aan agrarische sector

Hoofdstuk 1

-De ontwikkeling van het omgaan met erfgoed-

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van het omgaan met erfgoed beschreven. Welke benaderingswijzen er in het verleden zijn toegepast op erfgoedprojecten.

§1.1 De manier waarop wij erfgoed ervaren en willen ervaren is over de jaren veranderd en blijft veranderen. In Nederland kwam het volledig beschermen van historische elementen aan het begin van de twintigste eeuw in een stroomversnelling. De erfgoedobjecten werden gescheiden van de ruimtelijke planning; een groeiend contrast tussen de twee ontstond als gevolg. Toen werd ondervonden dat het contrast te groot werd veranderde de benadering van erfgoed naar een model van samenwerking. Erfgoed werd een onderdeel van de ruimtelijke ontwikkeling. Het element zelf werd het nog steeds onmogelijk gemaakt mee te ontwikkelen, maar er werd gekeken welke functie het kon gaan vervullen voor de samenleving van die tijd. Metaforisch gesproken; een contact was gelegd tussen de ruimtelijke planning en het erfgoed. Deze manier van benaderen ontwikkelde zich tot een methode waarin erfgoed gebruikt werd in de planning van onze omgeving. (Janssen, 2012; Luiten et al., 2014) Er werd ontdekt dat historische kwaliteiten structuur kunnen bieden en daarmee de oplossing in zich kunnen hebben voor hedendaagse stedenplannings problemen. (Rieven, 2008)

In 1999 werd in Nederland de Nota Belvedere gepresenteerd, waarin de mogelijkheid genoemd wordt dat beide werkvelden elkaar kunnen versterken. De nota roept op tot samenwerking om zo de rol van erfgoed in de maatschappij te vergroten. Dit door erfgoed te gaan zien als een dynamisch gegeven en het deel te laten nemen in het gesprek van ontwikkeling van onze omgeving. Het motto van

de Nota Belvedere kan omschreven worden als: behoud door ontwikkeling. (Nota Belvedere, 1999)

Erfgoed heeft altijd bestaan. De zorg voor erfgoed is echter pas in de laatste eeuw tot ontwikkeling gekomen. (Luiten et al., 2014) Sinds de start van de financiële crisis in ongeveer 2008, het moment dat Nederland steeds minder geld heeft om uit te geven, weten we niet meer hoe om te gaan met erfgoedprojecten. (Janssen, 2012) Terugkijken en bestuderen hoe het gedaan werd is veel makkelijker dan vooruit kijken en beslissen hoe het gedaan moet worden.

Maar is het niet mogelijk een nieuwe benaderingswijze te verkrijgen door oude benaderingen te analyseren en te combineren met de huidige erfgoedbenaderingswijzen?

Nu volgt een beschrijving van methodes uit het verleden. Beschreven in meerdere artikelen, bijvoorbeeld in een rapport uit 2014 genoemd *Karakterschetsen en een samengevatte lezing* geheten *De toekomst van het verleden* uit 2012. Beide zijn beschrijvingen van de verschillende benaderingen van erfgoed die zijn toegepast in het verleden. De gezamenlijke conclusie van deze literatuur is dat het nodig is een nieuwe methode te ontdekken. De twee bronnen spreken beide van een driedeling in methodes. De drie methodes;

- Contrast, erfgoed als sector naast ruimtelijke planning
- Contact, erfgoed als factor in ruimtelijke planning
- Connectie, erfgoed als vector van ruimtelijke planning.

(Janssen, 2012; Luiten et al., 2014)

Deze methodes zullen worden beschreven en worden verklaard aan de hand van drie projecten. De eerste methode is toegepast op Schokland, een voormalig eiland in de Noordoostpolder van Nederland. De tweede methode is gebruikt in het project de Drentse Aa, een klein riviertje dat is teruggebracht naar zijn meanderende vorm en daardoor de agrarische sector in de omgeving heeft beïnvloed. De derde methode vormde de leidraad in het project Stelling van Amsterdam, verlaten forten die zijn herontwikkeld. De forten herbergen nieuwe functies waardoor de Stelling van Amsterdam een structurerend element wordt op grotere schaal. (Rieven, 2008) Een beeld krijgen van verschillende methodes en projecten is noodzakelijk om zo duidelijk te krijgen wat de ontwikkeling van erfgoed en zijn benaderingen zijn geweest in de laatste decennia. Wanneer we de ontwikkelingen om een rij hebben kunnen we de ingezette lijn doortrekken en dus de mogelijkheid creëren om te kunnen speculeren over de toekomstige methode.

§1.2 Eerste methode (ontleend aan: Janssen, 2012)

Contrast, erfgoed als sector naast ruimtelijke planning

Terugkijkend kan er gesteld worden dat de zorg voor erfgoed en stedelijke planning beide tot ontwikkeling zijn gekomen ten tijde van de Nederlandse industriële revolutie. Aan het einde van de 19e eeuw kwam het besef dat de grote progressie ook zorgde voor het verdwijnen van herinneringen aan het verleden. (Janssen, 2012) Richard Terdiman wordt geciteerd door Joks Janssen in het artikel 'De toekomst van het verleden' bij het beschrijven van het fenomeen dat de beide heren een 'herinneringscrisis' noemen. (Janssen, 2012, p. 4) Dit gevoel was de reden waarom verschillende organisaties werden opgericht die begonnen met het conserveren van bepaalde objecten. Stichting Natuurmonumenten is een van de eerste organisaties met specifiek deze doelstelling. Toch duurde het nog 50 jaar totdat de erfgoedzorg echte vormen begon aan te nemen. Toen in 1945 de Tweede Wereldoorlog was afgelopen en de bevolking begon met het wederopbouwen van de samenleving, gebruikte de overheid het overgebleven erfgoed en de ruimtelijke planning voor het ontwikkelen en verkrijgen van een toekomstige welvaart. Het complete land was in de ban van de wederopbouw. Hoewel het vreemd lijkt; het verlangen naar progressie en het behouden van monumenten functioneerden prima naast elkaar. Wanneer bepaalde objecten of stukken van het landschap gezien worden als een historische kwaliteit en worden behandeld als zodanig, dan laat het de mogelijkheid open om de rest van de het gebied te slopen of grondig te veranderen. Door het erfgoed gescheiden te houden van ruimtelijke planning ontstaat er een contrast tussen de twee werkvelden. Dat contrast zal alleen maar toenemen wanneer de omgeving door ontwikkeld en het object gehouden wordt in een situatie uit het verleden.

SCHOKLAND; DE AANGEPLANTE BOMEN ACCENTUREN DE CONTOUREN VAN HET VOORMALIGE EILAND.

Daarentegen werd in sommige gevallen bewust gekozen voor het creëren van contrast. Om het erfgoed beter te laten uitkomen, maar dan wordt het contrast ingezet als architectonisch stijlfiguur. Het hedendaagse wordt uitgedrukt naast het oude.

§1.2.1 Schokland, contrast

Het voormalige eiland Schokland ligt in de Noordoostpolder van Nederland. Deze polder is in 1942 drooggemalen. Het vlak maken en daarmee onherstelbaar vernietigen van het eiland was bijna gebeurd. Op het allerlaatste moment besloot het bestuur van de Zuiderzeewerken, het overheidsorgaan dat verantwoordelijk was voor het droogmaken van de Zuiderzeepolders, voor het behoud van de heuvel. (Luiten & Berkers, 2010) Hoe het voormalige eiland benaderd moest worden was niet duidelijk. Ze wisten niet goed wat ze ermee moesten doen. Er werd besloten dat de oppervlakte van het voormalige eiland onderdeel was van de nieuwe polder en zodoende meegenomen werd in de nieuwe verkaveling. Het eiland werd agrarisch gebruikt net als de rest van de polder. Later werd besloten om het eiland te accentueren met een bomenrij (zie afb. 1.1) Rijen bomen zorgden ervoor dat het eiland opnieuw een enclave in het landschap werd. Door het weglaten van bermbeplanting ter plekke van het eiland valt het oog sneller op het hoogteverschil, daarnaast maakt de weg die het eiland kruist een knik bij het betreden van het eiland. Al deze ingrepen zorgen voor het vergroten van het contrast tussen het voormalige eiland en zijn omgeving. (Luiten & Berkers, 2010)

Afb. 1.3

Afb. 1.2

RIVIER DRENTSE AA; TERUGGEBRACHT NAAR ZIJN MEANDERENDE VORM EN DAARMEE INVLOED HEEFT OP HET GRONDGEBRUIK VAN DE AGRARISCHE SECTOR.

§1.3 Tweede methode (ontleend aan: Janssen, 2012)

Contact, erfgoed als een factor in de ruimtelijke planning

Toen de periode van wederopbouwen afliep, rond 1970, keken de Nederlanders met groeiende interesse naar het verleden, waar ze vandaan kwamen en hoe dat invloed heeft gehad op de toenmalige samenleving. Een gevoel van nostalgie verspreidde zich over Nederland. Eén van de conclusies van die tijd was dat er bij het maken van contrast met het erfgoed veel van originele context verloren gaat. Erfgoed had invloed op een grote schaal dan alleen de naaste omgeving. In het verleden was er geen aandacht uitgegaan naar de grotere schaal. (Janssen, 2012) Otakar Mácel beweert dat het karakter van het erfgoed over het algemeen gevangen wordt in het gebouw, maar dat dit niet op zich zelf kan staan. Alleen wanneer er een verband is met de hedendaagse context kan het gebouw te begrijpen zijn. De context is hedendaags, want we kijken nu naar het erfgoed. In het geval van erfgoed deze context is ontstaan uit een historische situatie. (Mácel, 2002, p. 64) Historische overblijfselen werden onderdeel van de plannings daardoor een component is het dagelijkse leven. (Luiten et al., 2014) Een erkenning uit die tijd omschrijft dat niet alles gelijkwaardig belangrijk kan zijn en wanneer het niet de fysieke kwaliteiten meer heeft het niet noodzakelijk behouden hoeft te worden. (Luiten et al., 2014)

§1.3.1 Drentse Aa, contact

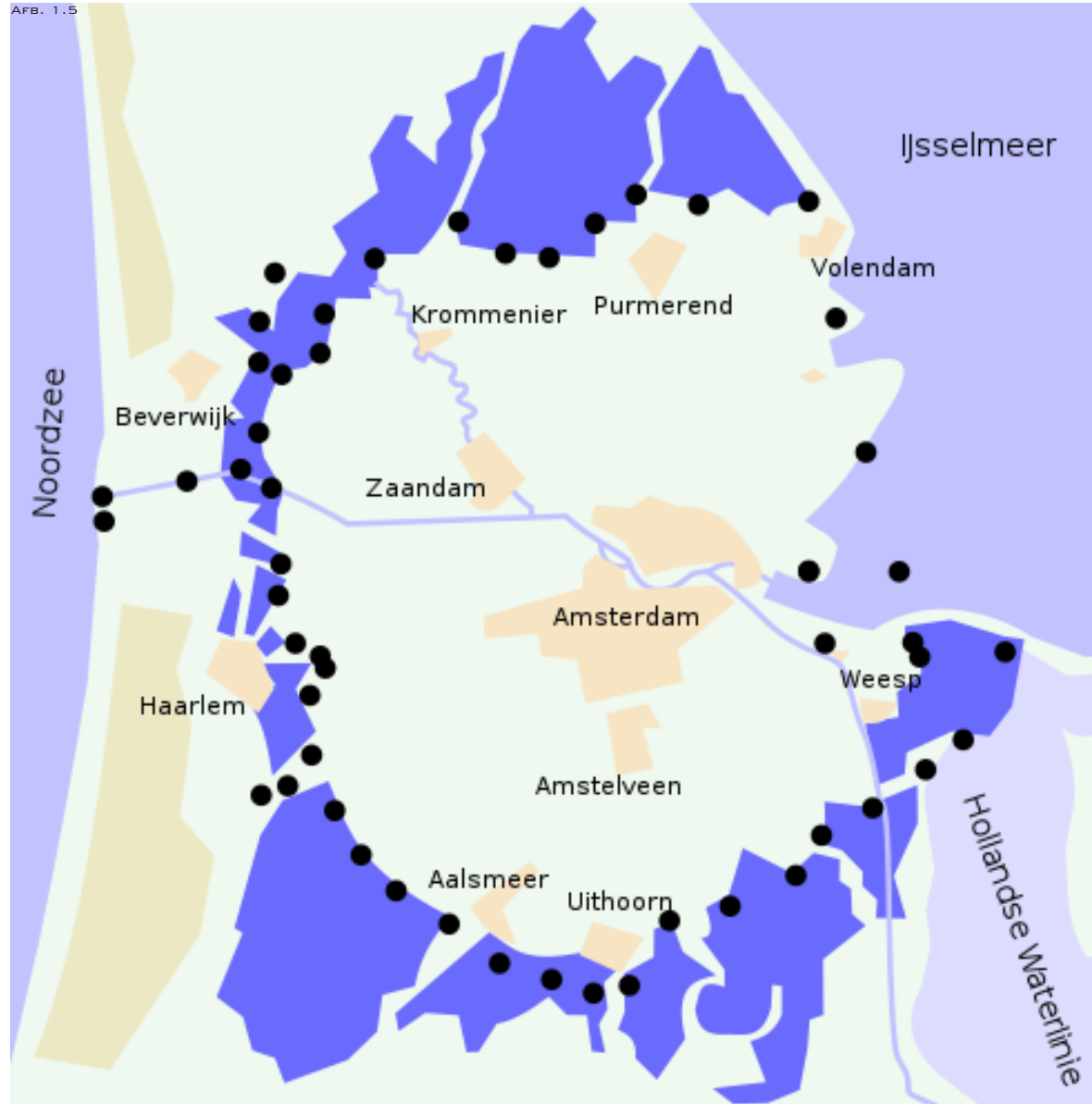
In tegenstelling tot de methode toegepast bij het project 'Schokland' werd in het geval van het project 'Drentse Aa' het erfgoed en de huidige, bestaande situatie sterker met elkaar verbonden. Ook omdat het hier niet zozeer om behouden ging, maar om reconstructie. Door de toegenomen schaal van de agrarische sector was het riviertje Drentse Aa grotendeels ontdaan van zijn meanderingen. Het

verdwijnen van de bochten zorgde ervoor dat het land beter gebruikt kon worden na de ruilverkaveling. (Grielaard, Lee, & Zwartkruis, 2008) Vandaag de dag is de agrarische sector aan het krimpen, tegelijkertijd ontstaat er een groot verlangen naar natuurschoon. De meanders zouden terug moeten komen. Een combinatie van de huidige structuur van het agrarische landschap en het verloren gegane natuurlijke landschap (zie afb. 1.3). Een contact moest gelegd worden tussen de twee perioden. In dit project is er geprobeerd het productieve landschap samen te laten gaan met recreatief landschap. De elementen die uit historisch oogpunt belangrijk zijn en de structuren van de ruilverkaveling gaan naadloos in elkaar over.

AFB. 1.4

AFB. 1.5

STELLING VAN AMSTERDAM; DE INUNDATIEVELDEN (PAARSBLAUW) EN FORTEN (ZWARTE STIPPEN) VORMEN EEN NETWERK ROND DE STAD AMSTERDAM.

§1.4 Derde methode (ontleend aan: Janssen, 2012)

Connectie, erfgoed als vector van ruimtelijke planning

Door een ontwikkeling in de samenwerking tussen ruimtelijke planning en erfgoed in de negentiger jaren is er een nieuwe benaderingswijze ontstaan. De gedachte dat het erfgoed stond voor historische continuïteit en daarom een bijdrage kon leveren voor de toekomst kwam tot leven. Erfgoed werd ingezet als katalysator voor het versterken van de stedelijke identiteit. Elke regionale identiteit moest meer opvallen dan alle andere regio's om mensen te kunnen aantrekken. Hiervoor werden monumenten ingezet. In deze periode werden veel nieuwe monumenten gezien als nationaal erfgoed, zoals fabrieken uit de tijd van de industrialisatie. Mensen begonnen zich te realiseren dat zulke grote elementen alleen behouden konden worden wanneer de elementen zelf inkomsten genereerden. Ze moesten her-ontwikkeld worden, zodat ze nieuwe functies konden gaan herbergen. Van die tijd af aan was erfgoedbranche niet langer alleen georiënteerd op het behouden van het element, maar daarnaast ook ontwikkelingsgericht. (Janssen, 2012)

§1.4.1 Stelling van Amsterdam, connectie

De regio rond de stad Amsterdam kent uiteenlopende ruimtelijke belangen; verlangen naar recreatie gebieden, nieuwe woonegelegenheden, angst voor overstromingen en een schaalvergroting van de agrarische sector. Dit alles kan leiden tot fragmentering van het landschap rond Amsterdam. Onno van Rieven van de Academie van Bouwkunst Rotterdam heeft onderzocht hoe de Stelling van Amsterdam ingezet kan als de samenbindende factor. Om zodoende een balans te vinden tussen de verlangens van de stad en die van het landschap. (Rieven, 2008)

De Stelling van Amsterdam is een verdedigingslinie rond de stad Amsterdam uit de negentiende eeuw (zie afb. 1.5). Het gebied buiten de hoofdverdedigingslijn was grotendeels polder. Deze polder konden worden geïnundeerd, onder water worden gezet. Deze laag van ongeveer 50cm water maakte het de aanvaller onmogelijk de stad te bereiken. De treinsporen, dijken en andere hooggelegen plekken, zogenaamde accessen, die niet geïnundeerd konden worden werden verdedigd door een stelsel van forten. Vanaf 1950 had de Stelling van Amsterdam geen militaire functie meer. Toch is het nog steeds een sterk landschappelijk element. (Rieven, 2008)

Dit landschappelijke element kan gebruikt worden om structuur te geven aan de ontwikkeling van het landschap en de fragmentering ervan tegengaan. De verdedigingslinie verbindt de verschillende polders en de accessen verbinden de stad met de Stelling. De forten kunnen een grote variëteit van functies herbergen. Op deze manier wordt het verhaal over het gebruik van de Stelling van Amsterdam ingezet om structuur te geven aan een groot gebied en verbindt het de ontwikkelingen op kleinere schalen met elkaar. (Rieven, 2008) De Stelling van Amsterdam wordt gebruikt als vector om zodoende het huidige probleem van fragmentatie op te lossen.

§1.5 Een nieuwe methode (ontleend aan: Janssen, 2012)
Sinds de financiële crisis weten we niet goed meer hoe we financieel gezien moeten omgaan met erfgoed. Er is steeds minder overheidsgeld beschikbaar voor volledige restauraties of renovaties. Er moeten nieuwe methodes worden ontwikkeld zodat we met kleinere bedragen die we tot onze beschikking hebben toch kunnen voldoen aan de verwachtingen die de maatschappij heeft ten aanzien van het behoud van erfgoed. (Janssen, 2012) Dat betekent ook dat erfgoed naast een element uit het verleden ook een element wordt dat geld moet gaan genereren om de kosten te kunnen betalen. (Colenbrander, 2013) Doordat de overheid minder kan bijdragen groeit de belangstelling van de burgers voor erfgoed. Het blijkt dat de maatschappij de beleving van erfgoed als belangrijkste randvoorwaarde heeft. (Janssen, 2012)

In 1999, wellicht te positioneren aan het einde van periode drie, is er een Nota gepresenteerd, de zogenaamde Nota Belvedere. Deze nota moest regionale en lokale overheden, gebruikers, historici en ruimtelijke planners ervan overtuigen dat hun manier van werken met erfgoed moet veranderen. (Nota Belvedere, 1999) De nota probeert te duiden dat het belang van cultureel erfgoed in ruimtelijke planning beter gewaardeerd zou moeten worden. Daarnaast wil de nota erfgoed een andere rol geven in de ruimtelijke ontwikkelingen. (Zande, 2008) Niet alleen de focus op het behouden van erfgoed, maar het ook gebruiken als een dynamisch gegeven. En dit in samenwerkingsverband met de ruimtelijke planning. (Eerden, 2008) Deze nota heeft veel veranderd in Nederland. De manier waarop we werken en omgaan met erfgoed is verder ontwikkeld. (Eerden, 2008) Maar deze zal door moeten blijven ontwikkelen om erfgoed ook in de toekomst te kunnen blijven behouden. (Luiten et al., 2014)

§1.6

Het onderzoek naar erfgoedbenaderingen in het verleden is noodzakelijk om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen op het gebied van omgaan met erfgoed. Met het inzicht waarom ontwikkelingen hebben plaatsgevonden kan er ook vooruit gekeken worden en bedacht worden wat de uitwerking van nieuwe methodes zullen zijn. In de laatste jaren zijn er tal van nieuwe benaderingswijzen ontstaan. Robert Broesi heeft een zestal van deze benaderingen beschreven in de Limes-atlas. In het komende hoofdstuk ga ik dit zestal benaderingswijzen toelichten en kijken wat de verwachte uitkomst is wanneer het zou worden toegepast op kasteel Nederhemert. Door naar voorbeeldprojecten te kijken waarop een bepaalde methode is toegepast en de verwachte uitkomsten op het eigen project op een rijtje te zetten kan besloten worden wat de beste benaderingswijze is voor het project kasteel Nederhemert.

AFB. 2.1

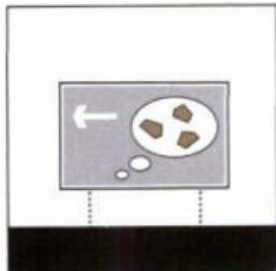
CONSERVEREN

AFB. 2.2

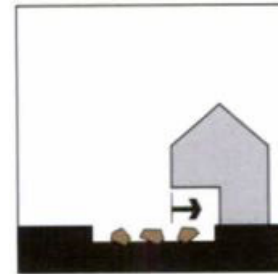
RECONSTRUEREN

AFB. 2.3

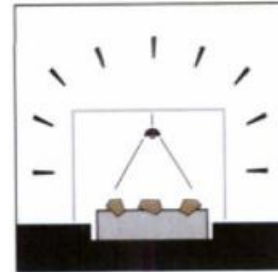
PRESENTEREN

AFB. 2.4

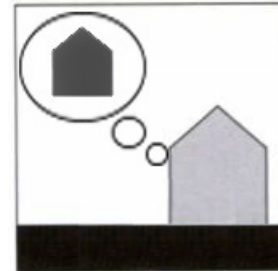
INPASSEN

AFB. 2.5

SHOWEN

AFB. 2.6

REMINISEREN

(BRONNEN:

BROESI, R. (2005). ONTWERPSTRATEGIEËN VOOR DE LIMES. IN B. COLENBRANDER (ED.), LIMES ATLAS (PP. 167-189). ROTTERDAM: UITGEVERIJ D10.

GRIELAARD, M., LEE, L. V. D., & ZWARTKRUIS, I. (2008). "EREN" VAN CULTUURHISTORIE. OMBANGS METHODES VOOR ONTWERPEN MET CULTUURHISTORIE. HOGESCHOOL VAN HALL LARENSTEIN.)

Hoofdstuk 2

-Nieuwe erfgoedbenaderingen in beeld-

De laatste jaren zijn er veel verschillende manieren ontstaan om erfgoed te benaderen tijdens een project. In dit hoofdstuk worden een aantal van die methodes beschreven. Het betreft de methodes die Robert Broesi in de Limes-atlas heeft beschreven.

§2.1 Nieuw ontwikkelde benaderingen

In de Limes-atlas is een artikel van Robert Broesi opgenomen. Broesi heeft een tiental verschillende erfgoedprojecten bestudeerd, die allen te maken hebben met Romeinse vondsten. Hij noemt het behouden van de vondst in vorm zoals het wordt aangetroffen en het reconstrueren van een situatie uit het verleden de twee uitersten. Daartussen positioneert hij de andere vier benaderingswijzen die hij omschrijft. De zes strategieën zijn; Conserveren, Reconstrueren, Presenteren, Inpassen, Showen en Reminisceren. (Broesi, 2005) Van elke benaderingswijze zal een beschrijving, een gerealiseerd voorbeeld en een verwachte uitkomst op kasteelensemble Nederhemert worden gegeven.

Als laatste zal ik een keuze maken welke methode of methodes naar verwachting het beste zijn voor het afstudeerproject kasteel Nederhemert.

AFB. 2.7

BEHOUDEN ZOALS HET IS AANGETROFFEN

AFB. 2.8

HADRIANS WALL, GECONSERVEERDE ROMEINSE MUUR

§2.1.1 Methode met conserveren als doel

Bij deze methode ligt de focus op conserveren, het behouden zoals het element wordt aangetroffen. Het verschil tussen conserveren en consolideren is dat bij het eerste het element wordt onderhouden en gehouden in de gewenste staat. Bij consolidering wordt het element ook gehouden in de vorm zoals het wordt aangetroffen alleen wordt hier met toekomstige processen die effect hebben op het element rekening gehouden. Deze processen zullen hun werk doen, en daardoor hun effect hebben op het element. Deze processen zijn in de meeste gevallen de weersomstandigheden, maar ook de bodemgesteldheid kan effect hebben. Omhullen kan een oplossing zijn om het effect van de weersomstandigheden buiten te sluiten. De constructie die rond het element geplaatst wordt houdt ongewenste processen buiten de deur. (Broesi, 2005)

Een voorbeeld van conservatie is Hadrian's Wall in het noorden van Engeland. Dit object is uniek door de schaal. De enorme lengte. Het huidige landschap, weinig verschillend van het landschap toen, vormt de juiste setting (zie afb. 2.8). Het is deze setting die voor iedereen een speciaal gevoel geeft. Iedereen vormt er zijn eigen beeld bij, daar is geen gereconstrueerde 6 meter hoge muur voor nodig. Die verbeelding zit zo sterk in het landschap geworteld dat het voor iedereen duidelijk is. Door het conserveren blijft de plek mysterieus en is daarnaast de ouderdom van de muur beter te bevatten. (Broesi, 2005)

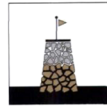
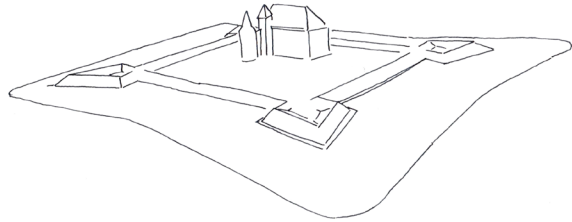
Het conserveren van het kasteelensemble Nederhemert, het zo behouden zoals wij het als generatie aantreffen zal leiden tot een groot verlies van historische elementen die het ensemble nou net zo uniek maken. Wij, als generatie, troffen het aan als ruïne met een overwoekerd terrein. Voor het gebouw is al besloten dat de ruïne niet de gedaante was die wij wilden behouden. De overblijfselen hadden,

zoals onderzoek aantoonde, nog verscheidene historische waarden die te bijzonder waren om te laten verdwijnen en die in de ruïne niet tot hun recht kwamen. Het Boheemse gewelf in de kelder onder de oorspronkelijke woontoren is hier een voorbeeld van. Het grootste Boheemse gewelf in Nederland. Een Boheems gewelf is bijzonder door haar vorm. De grondvorm is een vierkant. Maar door het metselpatroon wordt het vierkant tot een koepel omgevormd.

Het landschap, terrein en directe omgeving van het kasteelgebouw, bevatten meerdere historische elementen die horen bij de gedaantes van het kasteel in die tijd. Verdedigingswerken, tuinaanleg en het hoogteverschil zijn nog steeds terug te vinden in het landschap.

Wanneer kasteelensemble Nederhemert zal worden geconserveerd blijven veel landschappelijke historisch waardevolle elementen voor het oog verborgen. Van het kasteelensemble blijft alleen het kasteelgebouw over, en zoals al eerder genoemd is het de samenwerking tussen gebouw en landschap dat dit element belangrijk erfgoed maakt. Een voordeel is dat de ver ontwikkelde ecologische structuur, nu aanwezig op het terrein, blijft behouden en verder kan ontwikkelen in samenwerking met de ingrepen van Rijkswaterstaat. Als er voor conserveren gekozen wordt wegen de ecologische kwaliteiten van dit gebied zwaarder dat de historisch waardevolle elementen die hier te vinden zijn en uniek zijn in Nederland.

AFB. 2.9

HERBOUWEN VAN VERLOREN GEGANE SITUATIE

AFB. 2.10

PALEIS HET LOO, RECONSTRUCTIE FRANSE BAROK TUIN

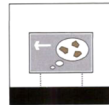
§2.1.2 Methode met herbouwen als doel

Bij deze methode is er veel kennis over de historische situaties van het element. Deze informatie kan gevonden worden door archeologisch onderzoek, literatuur of andere bronnen. Bij herbouwen kan onderscheid gemaakt worden tussen reconstrueren en restaureren. Het verschil tussen deze twee zit hem in dat bij reconstrueren het element volledig is verdwenen en dus in zijn geheel weer moet worden opgebouwd. Met restaureren worden de overblijfselen gebruikt om de originele vorm terug te krijgen. Bij beide methodes hangt de uiteindelijke vorm af van de periode die is gekozen om te herstellen. (Broesi, 2005)

De tuinen van Paleis het Loo in Nederland zijn een voorbeeld van reconstrueren. Deze tuinen zijn uniek in Nederland omdat het de enige op die schaal zijn die ooit in Franse barok stijl zijn uitgevoerd (zie afb.2.10). Deze ene periode in de geschiedenis van Paleis het Loo maakt deze plek uniek. Hoewel het later is getransformeerd naar een Engelse landschapstuin is dat niet iets dat dit element bijzonderder maakt. Er zijn veel Franse barok tuinen omgetoverd tot Engelse landschapstuinen. Doordat bij Paleis het Loo een periode het element tot iets unieks maakt is de keuze voor reconstrueren een logische keuze. Je wilt de mensen laten zien wat de plek uniek maakt. (Paleis het Loo, 2015)

Bij het kiezen voor herbouwen zal er gekozen moeten worden voor één specifieke periode. Die periode die het element bijzonder maakt. Voor kasteelensemble Nederhemert is er niet één periode die de plek uniek maakt. Het zijn de verschillende periodes gecombineerd die hier de reden zijn waarom dit element als erfgoed wordt gezien. Bij het kiezen voor herbouwen kan een periode volledig worden uitgewerkt, er zullen dan geen elementen uit andere periodes zijn die het verhaal van de uitgebeelde periode verstoren.

AFB. 2.11

GESCHIEDENIS PRESENTEREN

NIEUWE HOLLANDSE WATERLINIE, AANGEDUID MET BORDEN

§2.1.3 Methode met als doel het presenteren van cultureel erfgoed

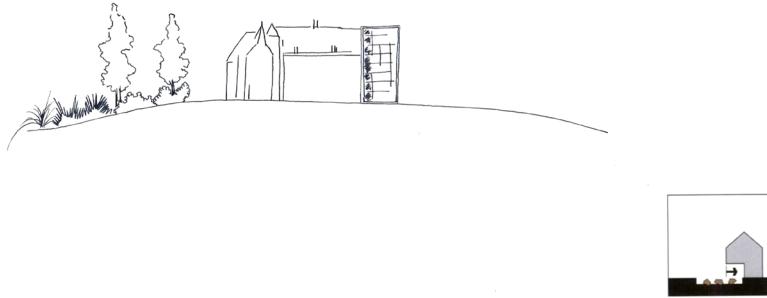
Erfgoed wordt behouden omdat het waarde heeft dat niet verloren mag gaan. Deze waarde willen we laten zien aan bezoekers en komende generaties. Deze kijkers, nu of in de toekomst, beschikken wellicht niet allemaal over de zelfde kennis van het element. In zulke gevallen moet de culturele geschiedenis gepresenteerd worden. Daarvoor zijn verschillende manieren om te doen. Wat die manieren gemeen hebben is het willen uitleggen van het verhaal. Met branding is het mogelijk het verhaal te versterken. Zelfs een historisch gerucht kan mensen interesseren wanneer de branding van dit gerucht op een goede wijze wordt gedaan. De manieren die dicht bij de waarheid blijven zijn informeren en etaleren. Met informeren kunnen mensen geattendeerd worden op een element dat niet langer meer zichtbaar is. Het etaleren is hiervan het tegenovergestelde, het zichtbare wordt van extra informatie voorzien om duidelijk te maken waar mensen naar kijken. (Broesi, 2005)

De Hollandse Waterlinies in Nederland zijn enorm qua oppervlakte. De inundatievelden mogen nog steeds aanwezig zijn, voor de onwetende toerist ziet een inundatieveld er niet anders uit dan alle andere velden. Om dit te bevatten is extra informatie nodig die de mensen attendeert op het element waar ze op dat moment naar kijken. Inundatievelden zijn weilanden die in geval van dreiging door een vijand onder water gezet konden worden. Deze velden in samenwerking met forten vormden een verdedigingslinie rond Holland. Deze manier van verdedigen past zeer goed bij Nederland. Het land bij uitstek om het gevecht met het water in zijn voordeel te gebruiken. De presentatie van de waterlinie kan niet door reconstructie, voornamelijk doordat het grondgebruik is veranderd. Sommige voormalige inundatievelden zijn nu bebouwd. Door het

plaatsen van borden die aangeven dat je je bij het lezen van het bord op de Hollandse Waterlinie begeeft worden zelfs de mensen die niet bewust interesse hebben voor de waterlinie bewust van de enorme schaal (zie afb. 2.12). (Linieteam, 2015)

Door het kiezen voor het presenteren van het erfgoed moet er gekeken worden hoe het erfgoed zich verhoudt met de huidige situatie en de situatie in het verleden. Door het vergelijken van het verleden met de huidige- en toekomstige situatie haal je het erfgoed uit het verleden en breng je het naar het heden. Daarmee zorg je voor historische continuïteit. Wel moet er in geval van kasteel Nederhemert er voor opgepast worden dat de presentatie niet alleen door bordjes gebeurt. Het landschap en gebouw bevatten nog genoeg elementen uit de verschillende periodes die sterk kunnen zijn in het presenteren van hun eigen verhaal.

AFB. 2.13

MODERNE TOEVOEGING

AFB. 2.14

GEMEENTEHUIS COEVORDEN, MONUMENTALE GEVELS
OPGENOMEN IN NIEUW ONTWERP

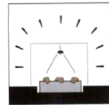
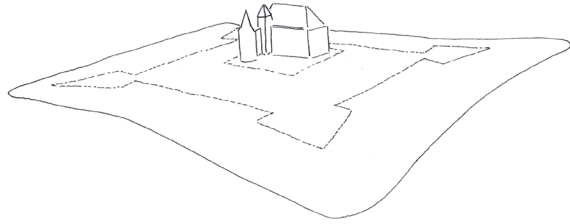
§2.1.4 Methode met als doel het oude in te passen in het nieuwe

Hier komt het erfgoed een onderdeel van de hedendaagse ruimtelijke planning. Het is mogelijk om het erfgoed een 'update' te geven om het zodoende overeen te laten komen met de wensen en eisen van vandaag de dag. Wanneer dit gedaan wordt spreken we over actualisering. Als het erfgoed een nieuwe functie wordt toebedeeld blijft de geschiedenis herkenbaar, maar wordt benaderd vanuit een ander perspectief. Een andere mogelijkheid is opgaan in de omgeving, het nieuwe ontwerp zo aanpassen zodat het erfgoed in zijn geheel wordt opgenomen in het plan. Met het rekening houden van de situatie zoals die in het verleden is geweest in het nieuwe plan komen de verschillende tijden dichterbij elkaar. (Broesi, 2005) Het gemeentehuis in Coevorden is een duidelijk voorbeeld waarin het nieuwe plan een stuk erfgoed is opgenomen. Een tweetal panden aan de markt in Coevorden stonden op de plek waar het nieuwe gemeentehuis moest verrijzen. De waarde van de panden werd hoog genoeg geacht om het ontwerp van het gemeentehuis aan te passen. De gevels van de twee panden werden in hun geheel opgenomen in de gevel van het nieuwe gebouw. Er is gekozen om alleen de gevels te bewaren omdat dit de elementen waren die de panden bijzonder maakten. Door deze keuzes zijn er nu twee gevels aan te treffen die in het geheel van het gemeentehuis vreemd aandoen. De gevels, die waardevol werden bevonden, zijn bewaard (zie afb. 2.14). De vraag is echter of het erfgoed, die de panden zouden verbeelden, ook is behouden door de keuze de gevels op te nemen in het nieuwe ontwerp. (Witsen, 2011)

Bij deze methode komt een stuk erfgoed met een afgemeten stuk context in de hedendaagse ruimtelijke planning. Het beperken van de context kan ertoe leiden dat elementen op zich zelf staande objecten

worden, die geen relatie hebben met de grote schaal. Door het toegevoegde ook echt nieuw te laten zijn ben je eerlijk tegenover het erfgoed. Je laat het erfgoed in zijn waarde en probeert er niet in dezelfde stijl, die al snel op namaak lijkt, op voort te borduren. Tevens biedt het de mogelijkheid moderne functies toe te voegen aan het erfgoed. Door deze toevoeging worden er meer opbrengstbronnen gecreëerd die aangewend kunnen worden voor het onderhoud.

AFB. 2.15

GESCHIEDENIS SHOWEN

AFB. 2.16

GRENSMARKERING CASTELLUM, DOMPLEIN UTRECHT, DUIDEN DOOR METALEN STIPPEN EN LICHTSHOWS.

§2.1.5 Methode met het showen van cultureel erfgoed als doel

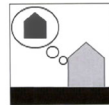
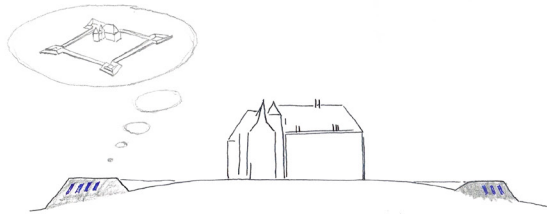
Het verschil tussen het eerder genoemde presenteren en het presenteren van cultureel erfgoed ligt in het feit dat bij showen het erfgoed niet noodzakelijk zichtbaar hoeft te zijn. Met de keuze voor bepaalde materialen kunnen vormen en patronen uit het verleden worden weergegeven. Of een zeker object een historische uitstraling geven door te kiezen voor bijvoorbeeld oorspronkelijke streekeigen materialen. Met het materialiseren kan erfgoed geaccentueerd worden. Toch wordt het markeren van erfgoed als een andere methode gezien. Omdat markeren gedaan kan worden die niet noodzakelijk een relatie hoeven te hebben met het element anders dan de verwijzing die ze doen. (Broesi, 2005)

In de binnenstad van Utrecht zijn de resten van een Romeins castellum teruggevonden. Door glimmende metalen strippen op te nemen in de bestrating worden de contouren van het verdwenen gebouw weergegeven (zie afb. 2.16). Wanneer de duisternis invalt komt er uit een gleuf in de metalen strippen een groen licht, dat een gordijn vormt, een verwijzing naar de muren. Door het gebruik van zeer moderne materialen wordt iets uit het verleden weergegeven. Een minpunt is misschien dat niet voor iedereen de strippen en het groene licht een directe verwijzing naar een castellum zijn. Het wekt bij velen wellicht interesse. Maar voor velen zal nader onderzoek nodig zijn om te begrijpen waar het voor bedoelt is. (Rots maatwerk, 2013)

Hetzelfde geldt voor showen als voor presenteren. De keuze voor deze methode verplicht ons na te denken over de positie die het erfgoed heeft en gaat innemen in de huidige samenleving. Je brengt het verleden in connectie met het heden en de toekomst en waarborgt daarmee de historische continuïteit van het element, zelfs voor die

onderdelen die vandaag de dag niet zichtbaar meer zijn. Wel moet er goed nagedacht worden bij het showen van elementen die niet meer zichtbaar zijn dat de gekozen ‘show’ duidelijk en te begrijpen is voor iedereen, ook voor mensen die geen kennis van zaken hebben.

AFB. 2.17

HET GEVOEL VAN GESCHIEDENIS

AFB. 2.18

HUIS DE WIERS, MODERN ONTWERP BINNEN DE VORM
VAN VOORMALIG HUIS DE WIERS

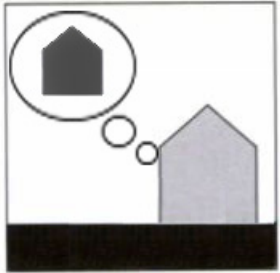
§2.1.6 Methode met als doel het gevoel van cultureel erfgoed op te wekken

Soms moet ontwikkeling samengaan met conservatie. Nieuwe elementen moeten worden toegevoegd om het mogelijk te maken om het geheel te kunnen behouden. Deze laatste methode gaat over reminisceren. Het toevoegen van nieuwe elementen dat het erfgoed gaat vormen. Het nieuwe zorgt voor het opwekken van herinneringen aan het verleden. (Broesi, 2005)

Op de oorspronkelijke fundamenten van het Huis de Wiers is een modern gebouw geplaatst (zie afb. 2.18). Het is duidelijk zichtbaar dat het om een hedendaagse toevoeging gaat. Toch wordt er door de vorm, afmetingen en constructie gerefereerd naar het oude Huis de Wiers. Deze ontwerpkeuzes maken het voor de bezoeker mogelijk een gevoel te krijgen dat dit een object met een diepere geschiedenis, een geschiedenis die verder teruggaat dan het punt waarop het huidige gebouw is gerealiseerd. (Luiten, 2008)

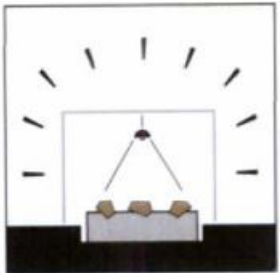
Reminisceren biedt de mogelijkheid om door te blijven ontwikkelen. Kasteelensemble Nederhemert is in het verleden ook altijd door blijven ontwikkelen. Dat is precies het aspect dat dit object speciaal en uniek maakt. Door te zorgen voor ontwikkelingsmogelijkheden wordt gezorgd voor historische continuïteit. Erfgoed hoort niet thuis in een tijd in het verleden. Het doet ons herinneren of denken aan een periode uit het verleden, maar tegelijkertijd is het gevestigd in het nu en straks in de toekomst. Daarom is het ook bij reminisceren belangrijk een evenwicht te vinden tussen het door ontwikkelen en het behouden van het erfgoed. De ene moet de andere niet in de weg staan.

AFB. 2.19

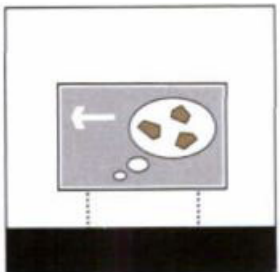
REMINISEREN

AFB. 2.20

SHOWEN

AFB. 2.21

PRESENTEREN

§2.2 Keuze benaderingswijze

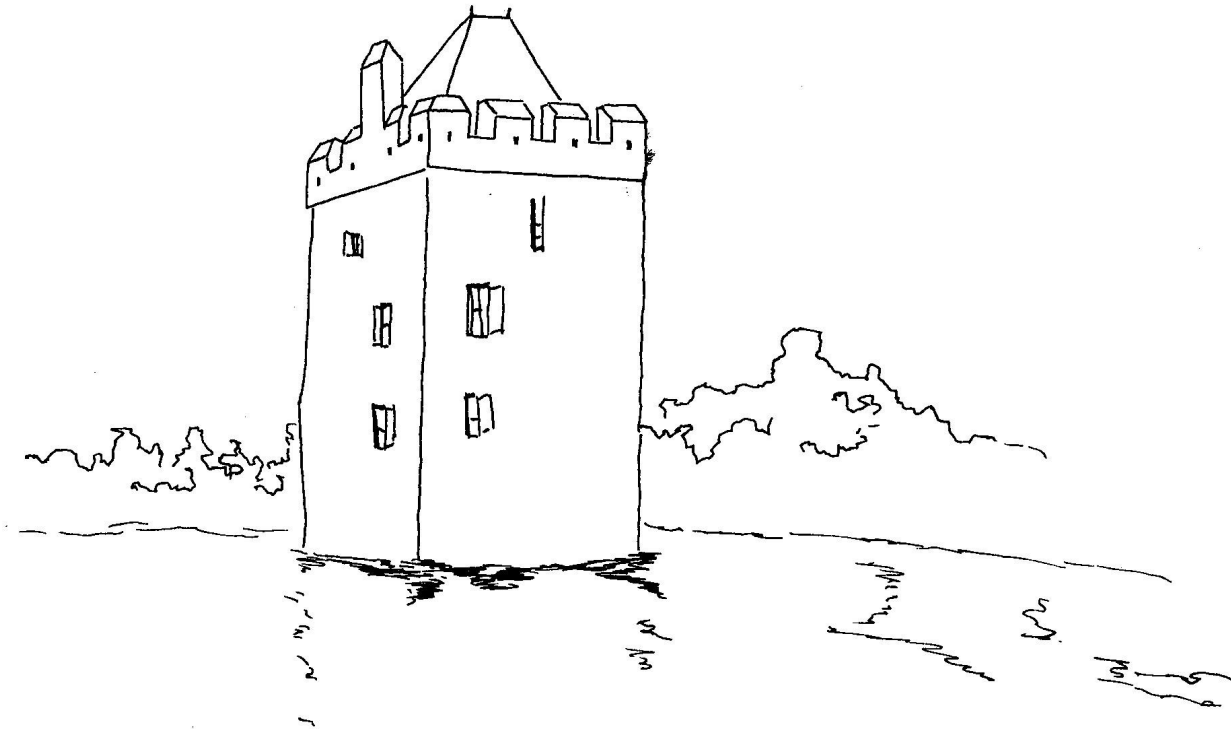
Om de historische continuïteit niet te stoppen maar juist te ondersteunen heb ik gekeken naar methodes die al in het verleden zijn gebruikt in het geval van kasteel Nederhemert. Branden, informeren en etaleren zijn altijd onderdeel geweest van het kasteel. Het kasteel werd gepresenteerd als waarschuwing naar de vijand toe niet te dichtbij te komen. Dat veranderde in een meer persoonlijke manier van branden en tentoonstellen. Het gebouw en tuin ten tijde dat het gebouw een villa werd, waren er op gericht de gasten te imponeren. Het gebouw en nieuw te ontwikkelen terrein moet onderhouden worden. Deze nieuwe laag die toegevoegd moet worden kan het beste gedaan worden door te reminisceren en te materialiseren. Beide proberen de toevoeging te laten passen bij de historische lading van de plek.

De methodes die ik verwacht toe te gaan passen zijn dus;

- Methode met als doel het gevoel van cultureel erfgoed op te wekken.
- Methode met het showen van cultureel erfgoed als doel.
- Methode met als doel het presenteren van cultureel erfgoed.

WAT IS EEN KASTEEL?

AFB. 3.1

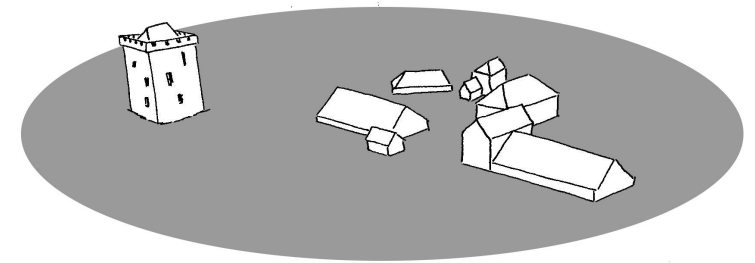

ELEMENT

EEN KASTEEL IS MEER DAN EEN GEBOUW.

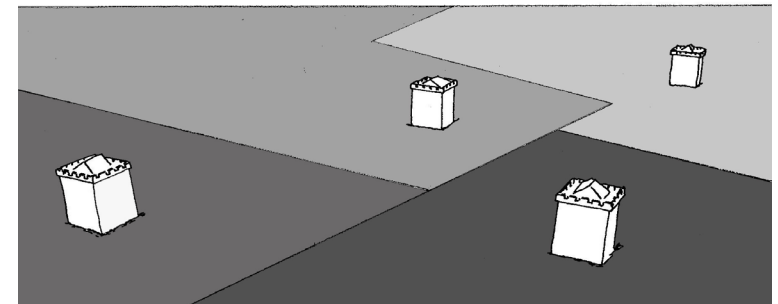
EEN KASTEEL WERKT ALTIJD NAUW SAMEN MET HET LANDSCHAP

AFB. 3.2

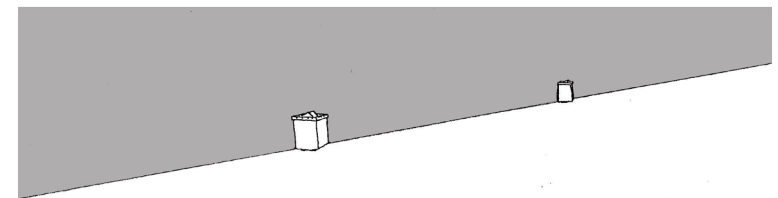
DOMEIN

AFB. 3.3

GRAAFSCHAP

AFB. 3.4

RIJK (1500<)

Hoofdstuk 3

-Analyse kasteel Nederhemert en het landschap-

Dit hoofdstuk wordt allereerst de term 'kasteel' behandelt. Daarna volgt de geschiedenis van kasteelgebouw Nederhemert met de omgeving, van begin 14^e eeuw tot de huidige situatie. Ik onderscheid in de geschiedenis vier periodes: Woontoren, Fortificatie, Villa en Ruïne. Na beschrijving van de periodes volgt de geschiedenis van het landschap. De geschiedenis van het kasteelensemble, gebouw in relatie tot het omringende landschap, vormen de argumenten die zullen worden genoemd om te kunnen duiden waarom kasteelensemble uniek is in Nederland.

wel met de grootste aandacht voor het landschap. En met de functie, het verdedigen van en aanvallen vanuit het grondgebied, in gedachten is een kasteelgebouw strategisch in het landschap gepositioneerd. Vaak zie je rond het gebouw een gracht, een slotgracht. Door deze maar op een plek te overbruggen was de vijand makkelijker op afstand te houden. Door het kasteelgebouw hoger te plaatsen was er een overzicht op de omgeving. Die omgeving is het domein van een kasteel. Behorende tot de heer die op het kasteel woonde. Dit domein bevat naast landerijen vaak ook een dorpje, waar het personeel voor in het gebouw of voor werk op het land kon wonen (zie afb. 3.2). 'Kasteel' is een term die latere generaties aan versterigde woningen uit de middeleeuwen hebben gegeven. Het is dus een begrip dat veel omvat, overeenkomsten zijn; naast een persoonlijke woning van de edele was het ook versterkt en geschikt om aanvallen te weerstaan. Paleizen en forten zijn anders. Paleizen zijn niet voorzien van verdedigingselementen en forten werden niet als woonplek van een heer gebruikt. (Nieuwe Geïllustreerde Lekturama Encyclopedie, 1981) Nederhemert is dus een kasteel geweest, het was de versterigde woning van de Heren van Hemert. (Kamphuis, 1985)

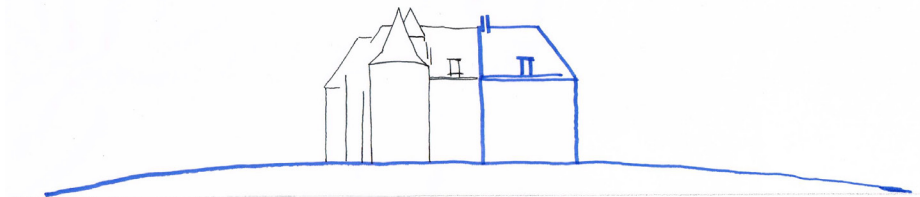
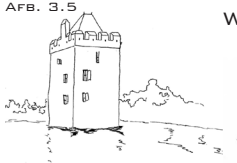
Sommige kastelen maakten deel uit van een linie (zie afb. 3.3). De Graaf van Gelre bijvoorbeeld liet in de 13^e - 14^e eeuw bepaalde ridders uit zijn leger aan de rand van zijn bezit, graafschap, verdedigbare huizen bouwen. Huizen die latere generaties 'kastelen' zijn gaan noemen. Deze versterigde huizen dienden als startpunt voor nieuwe veldtochten van de Graaf van Gelre om zijn graafschap uit te kunnen breiden. Een aantal kastelen zijn in de 16^e eeuw gebruikt als onderdeel van de 'Grote Fortificatiën van Holland' (zie afb. 3.4). Hier werkten de kastelen samen met andere forten en geïnnundeerde akkers om Holland te verdedigen.

§3.1 Een kasteel

Bij de term 'kasteel' zullen de meesten mensen allereerst aan een gebouw denken; een oud, middeleeuws gebouw met dikke muren, kleine ramen, kantelen en torens. Maar ruimtelijk gezien is een kasteelgebouw ergens op het bijbehorende grondgebied gebouwd en

AFB. 3.5

WOONTOREN 1300-1588

HET OUDSTE GEDEELTE VAN KASTEEL NEDERHEMERT IS NOG STEEDS HERKENBAAR. OOK DE OPGEWORPEN HEUVEL WAAROP DE WOONTOREN IS GEBOUWD IS NOG STEEDS IN HET LANDSCHAP HERKENBAAR.

VERSCHILLENDE BOUWVOLUMES KASTEEL NEDERHEMERT

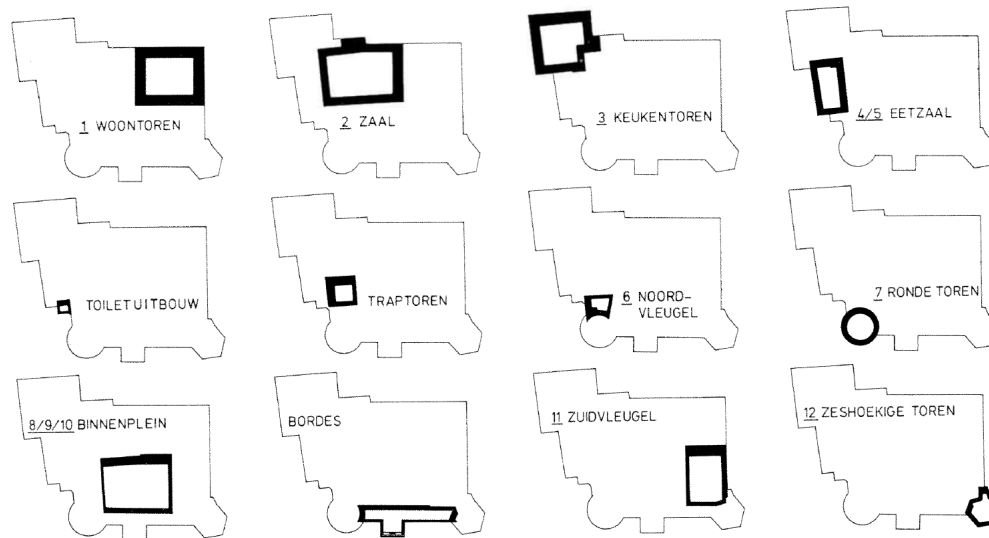
HET BORDES, DE ZUIDVLEUGEL EN DE ZESHOEKIGE TOREN ZIJN BIJ DE RENOVATIE NIET HERBOUWD.

AFB. 3.6

WOONTOREN (GEDEELTE LINKS OP DE FOTO, MET RODE DAKPANNEN)

AFB. 3.7

§3.2.1 Woontoren

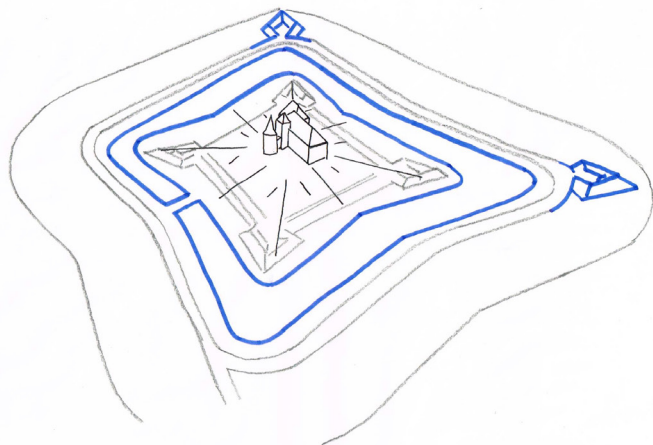
Kasteel Nederhemert is begonnen als woontoren, dat 't Huis te Hemert werd genoemd. Omstreeks 1300 heeft de Graaf van Gelre een zekere Willem de Cock, een ridder uit het leger, opdracht gegeven tot het bouwen van een woontoren in de zuidwestelijke punt van zijn graafschap. Willem de Cock werd beleend met de titel heer van Hemert. Het bestaande dorpje Nederhemert vormde met de landerijen het domein van de heer van Hemert.

De toren, met een rechthoekige plattegrond en bestaande uit drie woonlagen op een kelder, werd gebouwd op een opgeworpen verhoging omringd door een ondiepe geul met water. (Kamphuis, 1985)

Al snel is de woontoren uitgebreid met verschillende volumes; zaal, keukentoren, eetzaal, toren, bordes etc. De hele geschiedenis door zijn er vele delen vervangen of toegevoegd (zie afb. 3.7). (Kamphuis, 1985)

Afb. 3.8

FORTIFICATIE 1588-1767

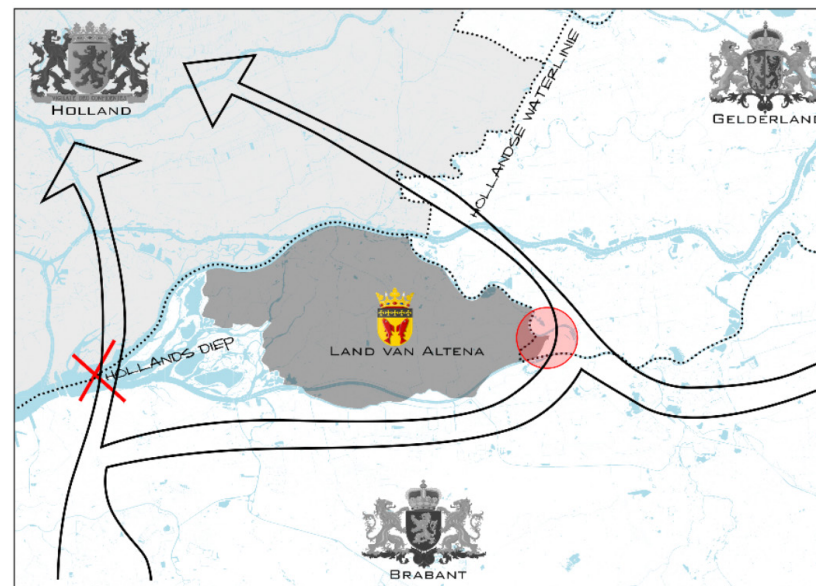
VAN DE GEFORTIFICEERDE PERIODE ZIJN DE BUITENSTE BASTIONS NOG HERKENBAAR. DE BASTIONS OP HET BINNERTERRAIN ZIJN VLAK GESCHOVEN, DE KNIK IN DE OEVERS ZORGEN NOG VOOR EEN STERVORM.

DE LEGERMACHTEN KONDEN HET HOLLANDS DIEP NIET OVERSTEKEN EN WAREN GENOODZAAKT OM LANGS NEDERHEMERT TE TREKKEN.

BASTIONS BUITENRING NOG STEEDS TERUG TE VINDEN

Afb. 3.10

§3.2.2 Fortificatie

In 1588 werd het toenmalige kasteelgebouw met terrein in gebruik genomen als fortificatie in de verdediging van Holland. (Bierens de Haan & Kramer, 2005) Rond het gebouw verdween de ondiepe geul, het ontstane grotere terrein met verdedigingswal en op de hoeken bastions werd omgeven door een bredere en vooral diepere gracht. Rond de gracht kwam een tweede verdedigingswal met op de noordoostelijke en zuidoostelijke hoeken opnieuw bastions. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

Wellicht is het bekend dat Holland werd verdedigd, vanaf de 16^e eeuw tot halverwege de vorige eeuw, door verschillende waterlinies. De fortificatie van Nederhemert diende niet direct in een waterlinie, maar was waarschijnlijk een voorpost op een belangrijke plek. De strategische positie van het kasteel was van dermate cruciaal belang om de doorgang van aanvallende legers uit het zuiden te stoppen. Deze legermachten konden Holland niet bereiken doordat ten westen van Nederhemert de rivier Hollands Diep te diep was om over te steken. Met een omweg nemend was het haast onmogelijk om ongezien langs kasteel Nederhemert te komen (zie afb. 3.10). Het is toen meerdere malen aangevallen en daardoor ook beschadigd. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

FB. 3.11 VILLA 1767-1944

NA DE FORTIFICATIE IS HET TERREIN EN HET GEBOUW GETRANSFORMEERD IN EEN VILLA MET ROMANTISCHE TUIN. HIERVAN ZIJN DE OPRIJLAAN EN EEN AANTAL BIJZONDERE BOMEN OVERGEBLEVEN.

Afb. 3.12

SEQUOIA DENDRON GIGANTEUM TIJDENS OPEN MONUMENTENDAG 2015

ADELRIJKE GESLACHTEN DIE KASTEEL NEDERHEMERT IN HUN BEZIT HEBBEN GEHAD.

FAM. TORCK (1517-1655)

FAM. QUADT VAN WICKERADT (1655-1697)

FAM. VAN VITTINGHOF GEN. SCHELL (1697-1726)

FAM. VAN LYNDEN (1726-1791)

FAM. BENTINGK (1791-1814)

FAM. VAN NAGELL (1814-1880)

FAM. VAN KRETSCHMAR (1880-1910)

FAM. VAN WASSENAER (1910-1958)

(BRON: BIERENS DE HAAN & KRAMER, 2005)

§3.2.3 Villa

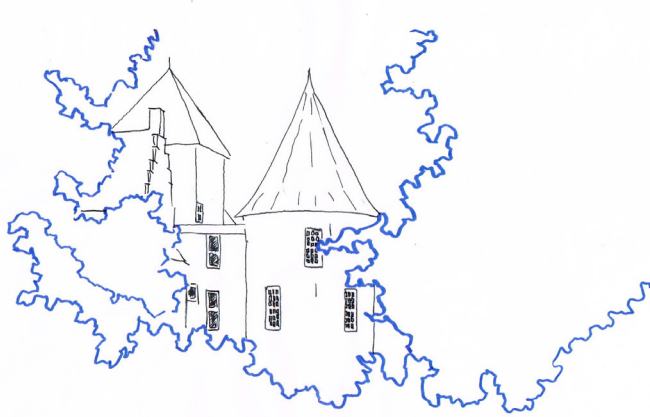
In 1767 heeft de staat Holland gehoor gegeven aan de smeekbedes van de eigenaar om het kasteel uit de verdediging te halen. De toenmalige eigenaar, de Graaf van Lynden, moest grotendeels zelf het herstelwerk betalen, wat voor hem haast een onmogelijke opgave aan het worden was.

Het gebouw en terrein hebben, nadat het uit de verdediging was gehaald een transformatie ondergaan. Van fortificatie werd het omgetoverd naar een villa met een romantische tuin. Eerst een Franse barok tuin en later een Engelse landschapstuin. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

Tijdens de hele geschiedenis van het kasteelensemble hebben acht verschillende adellijke families het kasteel in hun bezit gehad. Altijd door verving, slechts één keer is het verkocht aan een andere eigenaar. Beroemde Nederlandse adellijke geslachten hebben op Nederhemert gewoond, een opsomming valt op pagina 46 te lezen. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

RUÏNE 1944 - 2001

NA DE BRAND IN 1944 IS KASTEEL NEDERHEMERT IN VERVAL GERAAKT. VANDAAG DE DAG IS DAT TE HERKENNEN IN DE OVERWOEKERING VAN HET TERREIN EN HET NIET WEER OPGEBOUWDE GEDEELTE.

BIJ DE RENOVATIE VAN HET GEBOUW IS OOK HET RUÏNE-GEVOEL BEHOUDEN. TERWIJL ZOVEEL MOGELIJK IN EEN ZO GOED MOGELIJKE ORIGINELE STAAT IS TERUGGEBRACHT.

DE ZESHOEKIGE TOREN IS NIET GERECONSTRUEERD

§3.2.4 Ruïne

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog is een ramp voor kasteel Nederhemert voltrokken. Op de laatste dag van 1944, de geallieerden stonden op het punt de grote rivieren over te steken, waren er heftige gevechten gaande. Men weet niet of het vijandelijke opzet of een ongeluk met vriendelijk vuur was, maar het kasteel werd geraakt en is compleet uitgebrand. Kasteel Nederhemert was onbewoonbaar geworden en verviel langzaam tot een ruïne. (Hielkema, 1998)

De natuur kwam op het terrein en de directe omgeving tot volledige ontwikkeling. Vleermuizen namen hun intrek in de overblijfselen van het gebouw. (Hielkema, 1998) In 1958 is de ruïne door de laatste eigenaar, J.C. baron van Wassenaer, verkocht aan de staat als natuurbeschermingsobject. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

§3.2.5 Restauratie

In de jaren zestig van de vorige eeuw werd al na verschillende onderzoeken het unieke van kasteel Nederhemert aangetoond. In de onderzoeken, vooral gericht op het gebouw, werd geconstateerd dat zelfs de ruïne nog veel belangrijke historische elementen bevatte. (Bierens de Haan & Kramer, 2005; Kamphuis, 1985)

Na jarenlang getouwtrek zijn in 2001 de herstelwerkzaamheden van start gegaan. Restauratiearchitect Walter Kramer uit Amersfoort heeft ervoor gekozen de bestaande elementen te herstellen en aan te vullen tot een bruikbaar gebouw met als aanknopingspunt voor de aanvullingen de situatie net voordat het een villa werd. Delen die geheel verdwenen waren werden niet herbouwd wanneer dit niet nodig was (zie afb. 3.14). Met als gevolg dat de zeshoekige toren permanent verdwenen is. Op deze manier is een gebouw ontstaan dat geheel nieuw is. In het verleden heeft het deze vorm nooit gehad. Tegelijkertijd, door het ruïne-gevoel niet geheel te verwijderen, is

het oude en de geschiedenis van de plek nog nadrukkelijk in het gebouw aanwezig. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

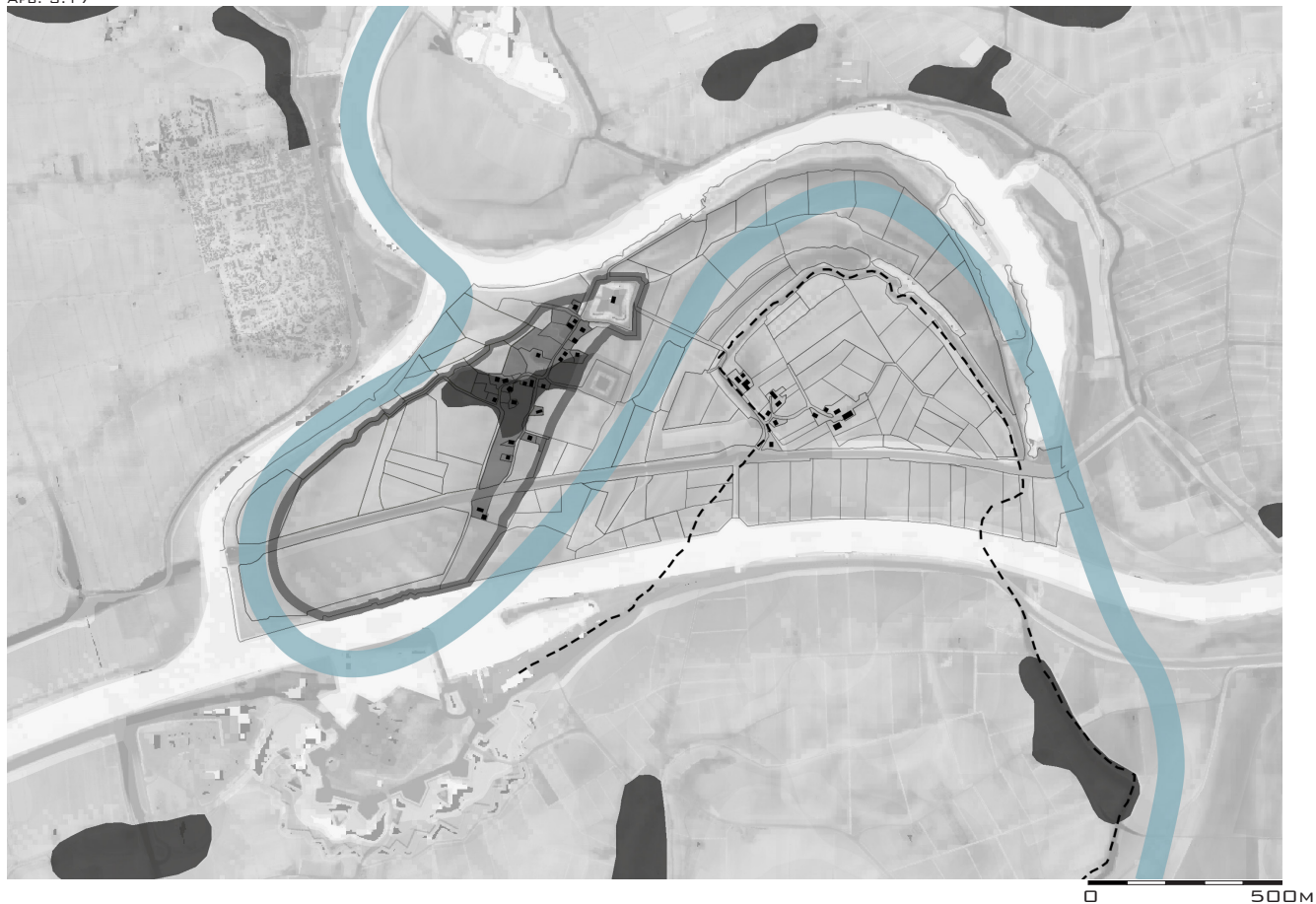
§3.2.6 Kantoor en bezichtigen onder begeleiding

Het gebouw, nu eigendom van de stichting Geldersch landschap en kasteelen, wordt vandaag de dag gebruikt als kantoorpand door het moderne bedrijf Calvi. Een bedrijf dat apps en software ontwikkelt voor het verbeteren van de bedrijfseconomie. (Tilburg, Vries, & van Suchtelen van de Haare, 2005) Kasteel Nederhemert is dus zeer met de tijd meegegaan. Tijdens het jaarlijkse Open Monumentendag en op andere speciale dagen is het kasteel opengesteld voor publiek, dat onder begeleiding van een gids de bijzondere architectonische elementen van het kasteel kunnen bewonderen.

Het meeste bijzondere is naar mijn mening de combinatie tussen enerzijds het behouden van de ruïne, sommige delen muur zijn niet heropgebouwd maar in plaats van bakstenen opgevuld met glas (zie afb. 3.15), en anderzijds het moderne gebruik als kantoorpand. Op deze manier heeft het oude weer een aansluiting gevonden met deze tijd en wellicht een grote kans op bestaan in de toekomst. Het is een combinatie geworden van behoud en gebruik.

Toch moet het punt gemaakt worden dat duidelijk te zien is dat bij de herstelwerkzaamheden alleen aandacht is uitgegaan naar het gebouw. De omgeving is nog steeds in een vervallen en overwoekerde staat. Bij mij riep dat bij het eerste bezoek de vraag op of hier nu wel het volledige erfgoed werd behouden?

AFB. 3.17

BEBOUWING OP DE HOOGST GELEGEN GEBIEDEN.
 RUIMTELIJKE STRUCTUREN DOOR VERKAVELING HERKENBAAR.

DOOR SEDIMENTATIE NAM DE DONK IN OPPERVLAKTE TOE EN WERD GROOT GENOEG OM ER EEN DORP TE STICHTEN.

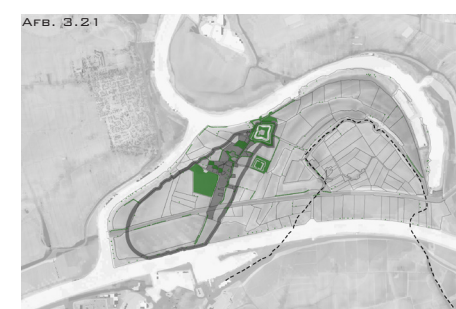
DONKEN (NATUURLIJKE ZANDHEUVELS)

RIVIERSEDIMENTATIE

FORMATIE VAN EILAND

BOMEN OP VOORMALIG EILAND

0 1500M

§3.3 Het landschap kasteel Nederhemert

In het rivierenlandschap van Nederland zijn donken te vinden, natuurlijke zandkoppen ontstaan tijdens de laatste ijstijd. Rond deze donken hebben de rivieren hun weg moeten vinden. De donken liggen hoger dan de rest. Doordat de rivier rond deze specifieke donk, met de heuvel in de binnenbocht, stroomde is de heuvel door sedimentatie gegroeid.

Een ideale plek waar het dorp Nederhemert-zuid op is gevestigd. Begin 14^e eeuw werd dit dan ook de ideale plek voor het bouwen van een woontoren. (Kamphuis, 1985) Door de nabijheid van een dorp, hoger gelegen voor een goed overzicht en door de rivier makkelijk te verdedigen was dit de meest strategische plek in het landschap voor een kasteel (zie afb. 3.17 t/m 3.21).

De rivier scheidde het land van de in het oosten liggende Bernsche polder en de vestingstad Heusden in het zuiden.

Door de sedimentatie kwam het rivierbed steeds hoger te liggen. Hoger uiteindelijk dan andere plekken ten noorden van de donk. Zodoende nam de rivier een andere route, nu stroomde de rivier alleen nog ten noorden van het voormalige eiland Nederhemert, dat nu vastzat aan de polder en Heusden. Door deze verandering van route bleef er een stroomgordel achter. Een stroomgordel is dus een voormalige rivierbedding met oeverranden en soms een overgebleven geul met water.

“Sinds de Maas ten oosten van Nederhemert is afgedamd stroomt er geen water meer door de Doornwaard. Het is echter nog een gave uiterwaard, met een zeldzaam complex van richels en droge geulen en enkele moerassige oude Maasbeddingen.” (Naturalis en partners, 2015)

WAT HET KASTEELSEMBLE NEDERHEMERT UNIEK MAAKT

AFB. 4.1

FORTIFICATIE
MUIDERSLOT

FORTIFICATIE
KASTEEL NEDERHEMERT

FORTIFICATIE
SLOT LOEVESTEIN

Hoofdstuk 4

-Uniekheid kasteel Nederhemert en het landschap-

“Het belang van erfgoed wordt door een maatschappij bepaald en gedragen. De term erfgoed wordt toegekend aan zaken die mensen waarderen, zich mee identificeren en willen bewaren voor toekomstige generaties.”(Wikipedia, 2015a) Kasteelensemble Nederhemert, het gebouw in al zijn voormalige gedaantes en de omgeving, worden als erfgoed gezien. Wat is het dan dat kasteel Nederhemert uniek genoeg maakt om door te moeten worden gegeven aan volgende generaties? In het volgende hoofdstuk wordt op die vraag een antwoord gegeven.

§4.1.1

Kasteel Nederhemert is ten eerste een van de oudste kastelen in Nederland. Wanneer alle mogelijke kastelen die Nederland ooit rijk is geweest onder elkaar worden gezet. Hierop komen dus alle enigszins versterkte gebouwen dat mensen tevens hun huis noemden. Dan ontstaat er een lijst met bijna 650 elementen. Kasteel Nederhemert, met zijn bouw omstreeks 1300 is daarmee een van de oudste in Nederland. (Kamphuis, 1985; Wikipedia, 2015b)

§4.1.2

Daarnaast is het ook uniek omdat het één van de drie kastelen is die in de 16e eeuw is gefortificeerd ter verdediging van de staat Holland. Er zijn tal van kastelen die een fortificatie zoals die is toegepast rond de kastelen Muiderslot, Slot Loevesteijn en Nederhemert rond zich hebben. Maar al deze kastelen zijn onderdeel van een stadsfortificatie. Deze drie specifieke kastelen zijn gefortificeerd als op zichzelf staande elementen (zie afb. 4.2 t/m 4.4). Het Muiderslot en Slot Loevesteijn waren onderdeel van de Hollandse waterlinies. Een netwerk van forten en inundatievelden aan de oost en zuidzijde van wat we nu kennen als de provincies Noord- en Zuid Holland. (Linieteam, 2015) Kasteel Nederhemert maakte geen deel uit van een waterlinie, maar was door zijn strategische positie wel gefortificeerd. Het was een voorpost. Het eerste fort dat vijanden vanuit het zuiden tegenkwamen tijdens hun aanval op Holland. Een halve kilometer ten zuiden van kasteel Nederhemert is een Schans te vinden, die daar is opgeworpen tijdens de tachtigjarige oorlog. Waarschijnlijk ter extra bescherming van de doorgang naar Holland. Mogelijk was de schans ook de plek waar de bewoners van het dorp Nederhemert naartoe konden vluchten tijdens een aanval. Veel informatie anders dan de tijd wanneer het is aangelegd is er over deze schans niet bekend. De conclusie dat het samenwerkte met de fortificatie Nederhemert komt voort uit het feit dat de schans is aangelegd ten tijde dat het kasteel ook gefortificeerd was, ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2014)

WAT HET KASTEELSEMBLE NEDERHEMERT UNIEK MAAKT

VILLA
KASTEEL NEDERHEMERT

RUÏNE
KASTEEL NEDERHEMERT

HUIDIGE SITUATIE
KASTEEL NEDERHEMERT

§4.1.3

Het Muiderslot en Slot Loevesteijn bleven in actieve dienst als fortificatie tot halverwege de twintigste eeuw. In die tijd werd de Hollandse waterlinie definitief afgeschaft. (Linieteam, 2015) Kasteel Nederhemert daarentegen is al in de 18^e eeuw weer uit de verdediging van Holland gehaald. Het kasteel bleek dermate strategisch te liggen dat het meerdere malen werd aangevallen. De toenmalige eigenaar Graaf van Lynden moest bij dreiging van mogelijke aanvallen een garnizoen soldaten onderdak bieden en vaak zelf de kosten van het herstelwerk na schade dragen. In 1767, de graaf had er al meerdere malen om gevraagd, werd het kasteel ontslagen van actieve dienst in de verdediging van Holland. De graaf had toen de kans om eindelijk eens te gaan genieten van zijn bezit en liet er iets moois van maken. Daarvoor liet hij gebouw en terrein transformeren naar een villa met een romantische tuin (zie afb. 4.5). (Bierens de Haan & Kramer, 2005) Deze transformatie is uniek in Nederland. Het is de enige kasteelfortificatie die is getransformeerd naar villa met een tuin. Muiderslot en Slot Loevesteijn hebben die kans nooit gehad.

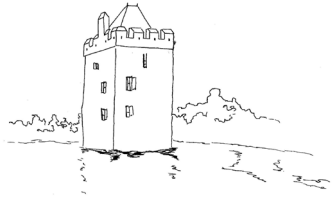
§4.1.4

Iets wat kasteel Nederhemert aan de ene kant uniek maakt, maar aan de andere kant ook als een ramp voor het kasteel kan worden gezien is de verwoesting van het gebouw eind 1944. (Kamphuis, 1985) Door het lange gesteggel over mogelijke wederopbouw van het kasteel was het in 2001 het oudste rijksmonument in Nederland dat nog niet hersteld was van Tweede Wereldoorlog schade. De lange geruïneerde hoedanigheid van kasteel Nederhemert zorgt dus ook voor extra uniciteit.

SAMENWERKING GEBOUW EN LANDSCHAP VORMEN SAMEN KASTEELENSEMBLE NEDERHEMERT

Afb. 4.8

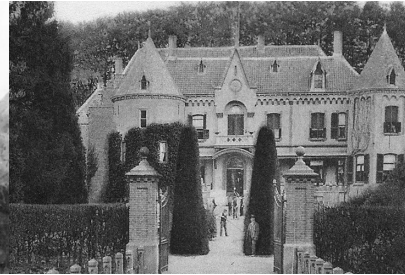
PERIODE 1 1300-1588
WOONTOREN

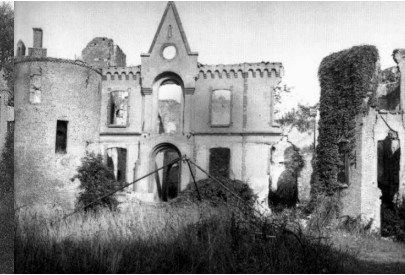
PERIODE 2 1588-1767
FORTIFICATIE

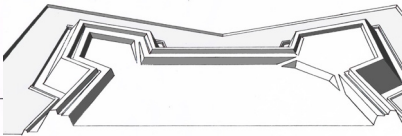
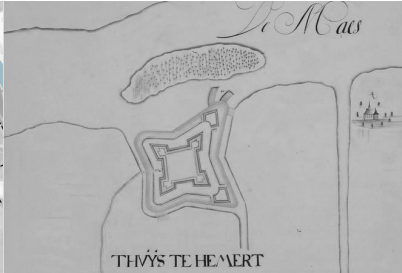
PERIODE 3 1767-1944
VILLA

PERIODE 4 1944-2001
RUÏNE

PERIODE 5 2001-
KASTEELERFGOED

LANDSCHAP

- EILAND
- HOGER GELEGEN
- OVERZICHT
- EILAND
- VERDEDIGBAAR
- WATER
- HANDELSROUTE

- FORTIFICATIE
- VERDEDIGINGSWERKEN
- DIJKEN, BASTIONS
- VERDEDIGING HOLLAND
- CAMOUFLAGE

- ROMANTISCHE TUIN
- WELVAREN SHOWEN
- LUXE BOOMSORTEN
- SEQUOIA
- VERKOOP GRONDEN
- VOOR ONDERHOUD

- VERWILDERING
- NATUURONTWIKKELING
- VLEERMUIZEN

- RENOVATIE
- LANDSCHAP NIET
- DOORONTWIKKELD
- GEËN SAMENWERKING
- MEER

§4.2 Samenwerking kasteelgebouw en kasteellandschap

Wanneer je de vorige paragrafen over de uniekheid van het gebouw goed leest vind je daar steeds een hechte samenwerking met het landschap in terug (zie afb. 4.8).

De woontoren werd alleen op die plek in het landschap gebouwd omdat daar het landschap uiterst ideaal was. De donk zorgde voor dat het domein hoger gelegen was en voor een goed overzicht over het landschap. Doordat het domein geheel op een eiland was gesitueerd was de keuze voor de bouw van een woontoren hier te verwachten. De rivier zorgde ervoor dat het domein makkelijk te verdedigen was, maar ook dat er water en een handelsroute in de nabijheid was.

De fortificatie van Nederhemert werd ook gedaan omdat het landschap hiervoor ideaal was. Door de strategische positie van het kasteel in het rivierenlandschap maakte dit punt tot cruciaal belang in de verdediging van Holland. Ook bestaat een dergelijke fortificatie zelf uit landschappelijke ingrepen, het opwerpen van een verdedigingswal met bastions en het graven van een gracht zijn daar voorbeelden van.

Hoewel de schaal van de connectie met het landschap na de transformatie naar villa met een romantische tuin drastisch verkleinde bleef hij bestaan. De kosten van het onderhoud voor gebouw en tuin werden duurder. Daarom werden delen van het domein verkocht. De tuin is natuurlijk een duidelijk voorbeeld van connectie tussen gebouw en landschap. In de tuin werden bijzondere soorten beplanting verzorgd. De tuin was er echt voor om naast het gebouw indruk te maken op de gasten van de eigenaar.

Zelfs ten tijde van de ruïne was er een sterke verbinding met het landschap. De drukte in en rond het gebouw verdween en de natuur kwam hier volledig tot ontwikkeling. De tuin woekerde over en in de restanten namen onder andere vleermuizen hun intrek.

Hieruit blijkt dat in het verleden gebouw en landschap samenwerkten, er valt zelfs te concluderen dat wanneer het ene transformeerde het andere meeding om de samenwerking op andere wijze in stand te houden.

Deze connectie is door het herstel van het gebouw in de periode 2001-2005 verbroken. De ruïne veranderde, het landschap bleef zoals het was.

HUIDIGE SITUATIE VAN HET LANDSCHAP ROND NEDERHEMERT-ZUID

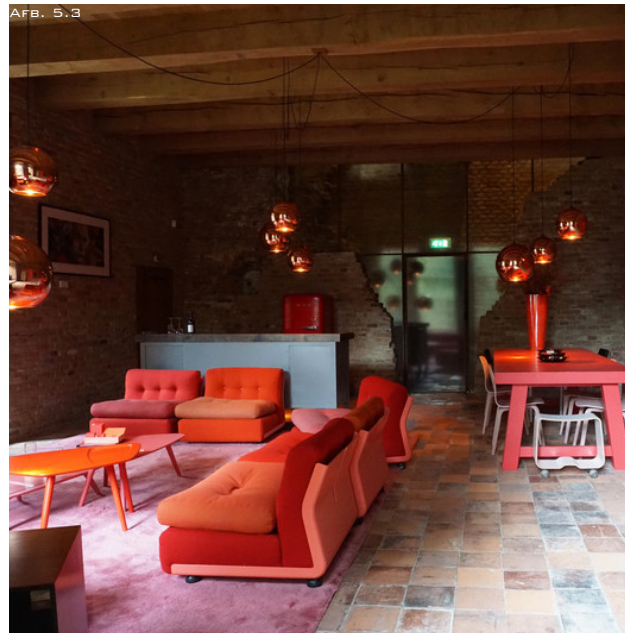

§4.3 Conclusie uniekheid kasteel Nederhemert en landschap
Er is niet één aspect uit het verleden van kasteelensemble Nederhemert aan te wijzen die deze plek uniek genoeg maakt om het tot erfgoed te kunnen betitelen. In het verleden had het kasteelensemble een sterke verbinding met het landschap. Dit verbond, dat zowel sterk als flexibel was, is de reden waarom hier een kasteel is gevestigd en waarom het door transformaties is kunnen blijven bestaan. Een kasteel dat niet samenwerkt met het landschap kan géén kasteel zijn. Alleen doordat het landschap kon mee veranderen en de omgeving weer geschikt kon worden gemaakt voor een nieuwe functie kon het ensemble blijven bestaan. Het zijn alle ontwikkelingen, transformaties en de daarbij behorende gedaantes en verhalen van het kasteel en het landschap die dit ensemble uniek maken en daardoor erfgoed. Bij het herstellen van één gedaante of alleen het gebouw dan wel landschap aandacht geven zal dus geen recht doen aan de uniciteit van kasteelensemble Nederhemert.

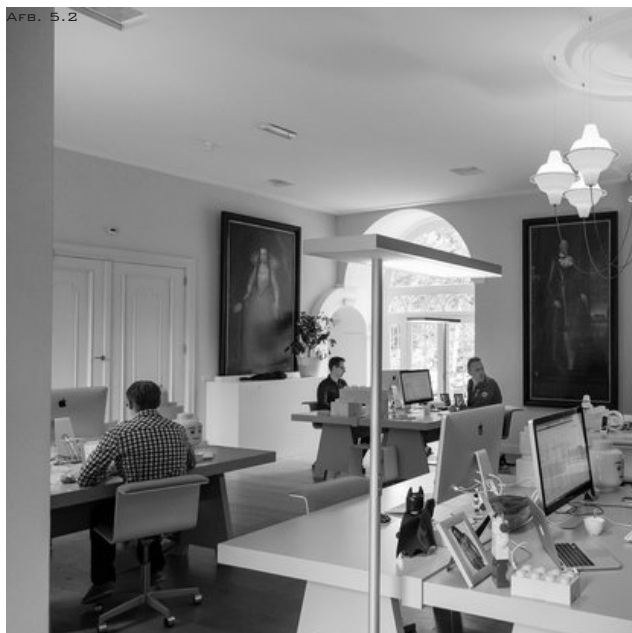
HUDIGE SITUATIE INTERIEUR

TRAPTOREN

WOONTOREN BG

ZAAL

RONDE TOREN BG

Hoofdstuk 5

-Huidige situatie kasteel Nederhemert en het landschap-

In hoofdstuk 5 wordt de situatie beschreven zoals het kasteelensemble nu aan te treffen is. Ten eerste het gerestaureerde kasteelgebouw, zodat duidelijk wordt wat de resultaten zijn van de ingrepen uit 2001-2005. Vervolgens ook een omschrijving van het terrein en de omgeving.

§5.1 Kasteelgebouw Nederhemert

In 2005 is het herstel van het gebouw gereed gekomen. Bij de restauratiewerkzaamheden is gezocht naar een balans tussen enerzijds reconstrueren en anderzijds conserveren. Het moest weer een bruikbaar gebouw worden, maar de ruïne-periode wilde de architect Walter Kramer niet geheel wegvagen. (Bierens de Haan & Kramer, 2005) Het gevolg is dat er een gebouw staat dat voldoet aan de eisen van de moderne tijd maar ook veelvuldig sporen uit het verleden laat zien.

Het gebouw is in gebruik als katoorgebouw (zie afb. 5.2). Dit accentueert de continuïteit van het gebouw. Het kasteel is niet alleen maar iets uit de middeleeuwen, maar heeft sindsdien vele andere functies gehad en is vandaag de dag nog steeds functioneel.

Ik vind dat de restauratie-architect een juiste keuze heeft gemaakt. De sporen uit het verleden, zoals afgebrokkelde stenen en verbrande stukken hout die nog in de muur zitten, geven het gebouw een historische lading. Met een volledig renovatie zouden deze sporen weggepoetst worden en ontstaat er een onrealistisch beeld; een gebouw die schijnbaar niet is aangeraakt door de tand des tijds.

In het geval van kasteelgebouw Nederhemert vind ik dat de architect erin geslaagd is een goede balans heeft gevonden tussen renoveren en conserveren.

HUDIGE SITUATIE KASTEELTERREIN

OPRIT OVER GRACHT

AFB. 5.5

BUITENRING, UITZICHT OP KASTEEL

AFB. 5.6

KASTEELTERREIN OP AFSTAND

§5.2 Kasteelterrein Nederhemert

Hoewel het gebouw in de periode 2001-2005 grondig onderhanden is genomen is het terrein gebleven in de situatie zoals die was voor 2001. In een vervallen en overwoekerde staat. De staat die hoort bij de periode toen kasteel Nederhemert een ruïne was. De toegangsweg is bij de renovatie opnieuw aangelegd, met nieuwe klinkers (zie afb. 5.5). Naast het pad staat aan weerszijden keurig onderhouden heggen. Echter, achter de beide heggen begint de wildernis; struiken uit de tuinperiode die totaal verwilderd zijn en onkruid dat overal tussen is gaan groeien. De begroeiing is zo dicht dat vanaf bankjes, die geplaatst zijn op de verdedigingswal buiten de gracht om vandaar het kasteel goed te kunnen bekijken, het kasteel niet eens te zien is (zie afb. 5.6). Van grotere afstand is het alleen het bos dat het beeld vult. Het ziet er, vanuit het landschap, uit als een normaal bos en doet niet vermoeden dat daarin een uniek kasteelensemble verscholen gaat (zie afb. 5.7).

HUIDIGE SITUATIE LANDSCHAP

Afb. 5.8

OVERGANG EILAND - STROOMGORDEL

Afb. 5.9

AKKER STROOMGORDEL

Afb. 5.10

AKKER STROOMGORDEL

Afb. 5.11

DEVER AFGEDAMDE MAAS

Afb. 5.12

DORPSCENTRUM

Afb. 5.13

17^E EEUWSE SCHANS

§5.3 Kasteellandschap Nederhemert

De omgeving van Nederhemert wordt gedomineerd door de agrarische sector. De tweetal boerderijen in de Bernsche polder maken gebruik van zowel de poldergronden als de stroomgordel, die overgaat in het voormalige eiland. Doordat het agrarische gebruik de ruimtelijke structuur overschrijdt vervaagt de differentiatie tussen de verschillende landschapstypen. De akkers die over de rand van eiland naar stroomgordel liggen doen het contrast tussen beide structuren minder duidelijk uitkomen.

Zoals op de foto's op pagina 64 is te zien worden bij sommige akkers natuurlijke akkerranden toegepast en is de oever van de Afgedamde Maas, de rivierarm ten noorden van het dorp Nederhemert-zuid, een rommeltje. Hierdoor is de relatie verzwakt tussen het landschap en de rivier.

Het dorp Nederhemert-zuid is klein. De authentieke huisjes, met rieten kap of rode dakpannen geven het idee dat de tijd heeft stilgestaan. Het dorpscentrum vormt de perfecte omgeving dat de interesse opwekt naar de ontstaansgeschiedenis van de omgeving (zie afb. 5.12).

In die omgeving ligt ook een 17^e eeuwse schans. Een verdedigingswerk dat is opgeworpen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Veel is er niet bekend over deze schans, dit maakt het een spannende en interessante plek. Helaas is de schans nu moeilijk te herkennen in het landschap. Net als het kasteel is het overwoekerd (zie afb. 5.13). Pas na goed zoeken zijn de contouren van de verdedigingswal, de gracht en het binnenwerk te ontdekken.

DRIE VERSCHILLENDE RUIMTELIJKE STRUCTUREN

AFB. 6.1

VOORMALIG EILAND NEDERHEMERT

AFB. 6.2

STROOMGORDEL

AFB. 6.3

BERNSCHE POLDER

Hoofdstuk 6

-Toekomstvisie kasteel Nederhemert en het landschap-

In dit hoofdstuk formuleer ik een toekomstvisie voor kasteelensemble Nederhemert en het landschap. Deze visie komt voort uit de conclusies van de analyse in relatie tot de uniekheid van dit gebied met al zijn facetten.

§6.1 Noodzaak van een visie

Uit het hoofdstuk over de uniciteit kunnen we concluderen dat kasteelensemble uniek is in Nederland en daarom belangrijk erfgoed. Het is voornamelijk de samenwerking tussen gebouw en landschap, samen het ensemble vormend, die in het verleden samen zijn getransformeerd om te kunnen blijven bestaan die zorgen voor de uniekheid. Een samenwerking die na de laatste transformatie is verbroken en daardoor wordt het erfgoed niet in zijn geheel behouden voor komende generaties.

Door opnieuw de verschillende ruimtelijke structuren in dit gebied te accentueren ontstaan er drie eenheden. Van west naar oost gezien; voormalig eiland Nederhemert (zie afb. 6.1) - stroomgordel (zie afb. 6.2) - Bernsche polder (zie afb. 6.3). Wanneer het kasteel opgenomen wordt binnen de eenheid van het voormalige eiland ontstaat een nieuwe connectie. De bezoeker kan het domein van het kasteel ervaren. Tevens ontstaan er connecties met het omringende landschap, omdat opnieuw duidelijk wordt waarom het kasteel hier gepositioneerd is en wat de rol van het landschap is in die positionering daarvan. Differentiatie van de drie landschapstypen betekent in dit verband het landschap laten uitstralen wat het pretendeert te zijn.

DIFFERENTIATIE IN LANDSCHAP

EILAND

AFB. 6.6

GEEN EILAND
-GEEN CONTRAST MET OMGEVING
-DORPJE IN AGRARISCH LAND-
SCHAP

WEL EILAND
GEDEFINIEERD DOOR: -WATER
-HOOGTEVERSCHIL

VOORMALIG EILAND
GEDEFINIEERD DOOR:
-ANDERE RUIMTELIJKE STRUCTUUR
-HOOGTEVERSCHIL

EILAND ZORGT VOOR EEN
LANDSCHAP DAT EEN EENHEID
VORMT.

§6.2.1 Het voormalige eiland

Dorp en kasteel zijn gevestigd op het voormalige eiland. Een eiland definieert zich door verschillende aspecten. Ten eerste het water dat het stuk land afsnijdt van de rest. Zonder die afsnijding kan het geen eiland zijn. Een eiland kan alleen blijven bestaan wanneer het hoger ligt dan het waterpeil. Zonder dit hoogteverschil zal het eiland onderstromen en na verloop van tijd verdwijnen.

Voormalige eilanden bestaan ook, Schokland in de Noordoostpolder is daar een voorbeeld van. Hier is nog steeds het hoogteverschil met de omgeving waar te nemen. Ook de ruimtelijke structuur verschilt tussen het voormalige eiland en de omgeving. De omgeving, nu in gebruik voor agrarische doeleinden is grotendeels vlak en bevat geen bomen. Het eiland daarentegen heeft een kleinschaligere verkaveling en is begroeid met meerdere bomen. Op deze manier, middels hoogteverschil en bebossing, wordt het voormalige eiland Schokland gedefinieerd. In het geval van Schokland worden deze verschillen extra geaccentueerd door het zorgen voor contrast. De randen van het voormalige eiland werden onlangs steiler gemaakt en op sommige plekken zelfs beschoeid. Tevens wordt de rand aangezet door een bomenrand. De het voormalige eiland kruisende weg maakt bij het betreden van het eiland een knik, zodat je beseft dat je nu op een bijzondere plek bent.

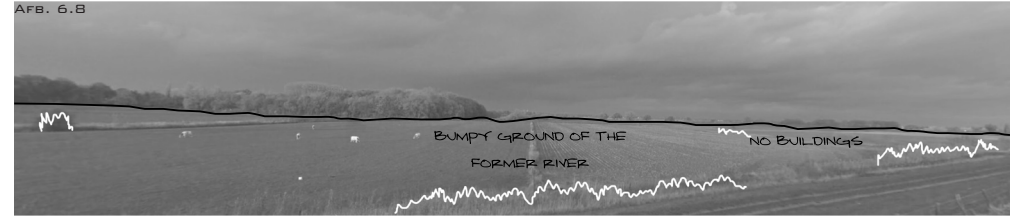
De randen van het voormalig eiland Nederhemert worden steeds moeilijker te herkennen. Ze liggen midden in de akkers die voor agrarische doeleinden worden gebruikt. De rand wordt hierdoor niet geaccentueerd. Bij omwonenden staat het gebied bekend als 'eiland Nederhemert', maar voor bezoekers is het moeilijk een voorstelling te vormen van hoe het eiland eruit gezien moet hebben. Het lijkt nu meer op elk ander dorpje in een agrarisch gebied. Het dorp vormt daarom ook niet een eenheid die losstaat van de weilanden die zich

in de stroomgordel bevinden. Het vormt eerder samen met de akkers een eenheid en met die eenheid valt het bestaan van kasteelensemble Nederhemert niet te rijmen.

Het eiland moet weer een eigen eenheid vormen waarin het kasteel wordt opgenomen. Zo valt voor bezoeker de omgeving beter te snappen.

AFB. 6.7

AFB. 6.8

BUMPY GROUND OF THE FORMER RIVER

NO BUILDINGS

STROOMGORDEL

AFB. 6.9

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

AFB. 6.10

GRONDSTOFFENMONITOR
INKOMEND: KLEI, VERPLAATST IN HET PROJECT; ZAND EN KLEI, UITGAAND; ZAND EN KLEI

KRW Oevers en Uiterwaarden

Projectgebied Doornwaard

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

DEELPROJECTEN ZANDPLAAT EN DOORWAARD

Flexibiliteit en keihard werken voor Kaderrichtlijn Water 1

IN HET KORT
In opdracht van Rijkswaterstaat voert Martens en Van Oord negen projecten uit die samen Kaderrichtlijn Water 1 vormen. Het doel is het verbeteren van de waterkwaliteit. Dat gebeurt onder meer door het creëren van flauwe oevers en het graven van nevengeulen, kribben en strangen. In maart 2015 moeten alle projecten afgerond zijn.

BETROKKEN
Ook Rijkswaterstaat merkt tijdens het project Kaderrichtlijn Water 1 dat Martens en Van Oord over medewerkers beschikt die hun taken met bezieling, passie en grote betrokkenheid uitvoeren. Bij de projecten Zandplaat en Doornwaard, langs de Afgedamde Maas, komt dat tot uiting in de communicatie met omwonenden, die wordt door Martens en Van Oord zeer serieus genomen.

De kleine gegraven geul met flauwe oevers bij lokale Doornwaard (Kielesheimert-Zuid)

LANGS DE AFGEDAMDE MAAS IN GELDERLAND IS MARTENS EN VAN OORD, IN OPDRACHT VAN RIJKSWATERSTAAT, BEZIG MET TWEE VAN DE NEGEN DEELPROJECTEN VAN KADERRICHTLIJN WATER 1 (KRW 1). BIJ DE VOORBEREIDINGEN BLEEK DAT DE OMGEVING ZÉÉR BETROKKEN IS. JUIST DAAROM IS COMMUNICATIE MET OMWONENDEN ONTZETTEND BELANGRIJK.

34 KADERRICHTLIJN WATER 1

Martens en Van Oord AUTOGRAAF #AG48 december 2014 35

§6.2.2 De stroomgordel

Ten oosten van het voormalige eiland Nederhemert ligt een stroomgordel. Een landschap waar in het verleden een rivier heeft gestroomd. Door sedimentatie is de bedding hoger komen te liggen, dermate hoger dat er in de nabijheid lagergelegen gebieden waren. De rivier veranderde zijn route naar deze lagere gebieden, een stroomgordel met richels, droge geulen en moerassige gebieden achterlatend. Een stroomgordel van dergelijk formaat, zoals te vinden bij Nederhemert, is in Nederland redelijk speciaal. Een volledig ontwikkelde stroomgordel kan ruimte bieden aan vele beschermde soorten uit de flora en fauna.

Alleen is ook hier het probleem dat het gebied zich niet ten volle kan profileren. Door het agrarisch gebruik van de gehele stroomgordel dat overgaat in het voormalige eiland Nederhemert is er geen contrast met de omgeving. Tevens moet voor akkerbouw het waterpeil constant gehouden worden en moeten moerassige gebieden gemeden of verwijderd worden. Hierdoor verdwijnt de unieke natuur die de stroomgordel kan zijn. Het raakt onzichtbaar onder een laag dat de agrarische sector is (zie afb. 6.7 & 6.8).

Wanneer de stroomgordel volledig tot ontwikkeling zou komen ontstaat er ten eerste een stuk unieke natuur in Nederland, daarnaast zal het een contrast gaan vormen met de ruimtelijke structuur van het eiland. De agrarische sector in zijn huidige bestaansvorm zal moeten verdwijnen, maar de nieuwe natuur biedt ook mogelijkheden voor vernieuwde vormen van agrarische bedrijvigheid. Voor de begrazing van de stroomgordel zal een kudde runderen en schapen nodig zijn. Tevens zal in de stroomgordel onderhoud van de natuur, ontbossing en maaien, nodig zijn. Het is dus zeker niet zo dat de agrarische sector moet verdwijnen. Wel moet geconstateerd worden dat de manier waarop de stroomgordel nu wordt gebruikt het gebied

gehinderd wordt in zijn ontwikkeling als uniek natuurgebied. Door samen te werken is er voor beide, zowel landschap als de agrarische sector, een ontwikkelingskans.

Rijkswaterstaat is in de noordelijke rand van de stroomgordel al bezig met het ontwikkelen van deze natuur (zie afb. 6.10). Door het afgraven van bepaalde gebieden zorgen ze voor een vernatting. Hier kan de flora en fauna tot ontwikkeling komen. Door de gewenste ontwikkeling van flora zal ook de waterkwaliteit verbeteren. Een kaderrichtlijn gebiedt alle lidstaten in Europa om tot doel te hebben de waterkwaliteit van oppervlakte water te verbeteren. (Rijkswaterstaat, 2014)

In 2001 is de tweede uitgave van het 'Handboek Natuurdoeltypen' uitgekomen. Hierin worden de natuurtypen beschreven die Nederland als doel moet hebben om verder te ontwikkelen of te vergrootten. Het is een boek uitgegeven door het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In dit boek wordt ook de stroomgordel genoemd als natuurtype dat gestimuleerd moet worden. Volgens de schrijvers staat de natuur in Nederland nog steeds onder grote druk. Veel natuurtypen worden bedreigd. De schrijvers beweren dat de overheid samen met vele natuurorganisaties tot doel hebben de natuur verder te laten ontplooiën. Daarvoor is ruimte nodig om bestaande gebieden te kunnen laten groeien en ruimte om nieuwe gebieden tot ontwikkeling te laten komen. (Bal et al., 2001)

Het is belangrijk dat mensen dit gebied komen bezoeken, om te beseffen dat dit een unieke omgeving is in Nederland. De recreatiemogelijkheden moeten ondergeschikt zijn aan de natuurontwikkeling. De recreatie wordt alleen ingezet voor het ervaren van het landschap.

DIFFERENTIATIE IN LANDSCHAP

POLDER

KLOOSTERBOERDERIJ, BERNSCHE POLDER

§6.2.3 De Bernsche polder

Voor het graven van de Bergsche Maas zat de Bernsche polder vast aan het landschap rondom de vestingstad Heusden ten zuiden van Nederhemert. Nu is de Bernsche polder een overgebleven stuk polder dat grenst aan de stroomgordel. De polder wordt nu gebruikt voor het telen van gewassen en het laten begrazen door vee. Een tweetal boerderijen is in deze polder gevestigd. Daarnaast ook een monumentale boerderij die behoorde tot het klooster dat was gevestigd in deze polder (zie afb. 6.13). Dit gebouw kan een prominentere functie krijgen om de geschiedenis van de polder ook te belichten. Een klooster is altijd een plek geweest waar mensen samenkwamen om tot rust te komen. Vandaag de dag onvluchten de meeste mensen de dagelijkse sleur door een dagje uit te gaan of op vakantie te gaan. Een kameergelegenheid nabij de kloosterboerderij zou ervoor zorgen dat de kloostergedachte weer een plek in het landschap krijgt en de camping een diepere verbinding met het landschap waarin het gevestigd is krijgt.

De dijk die de bescherming vormde tussen rivier en de polder ligt nog steeds in het landschap, nu de grens tussen stroomgordel en polder. Met het verschijnen van een stroomgordel, waarin de natuur volledig kan ontwikkelen, wordt de polder al een eigen eenheid. Om deze op grotere afstand ook kenbaar te maken kan de voormalige dijk extra worden aangezet.

CONCLUSIE:

KASTEELENSEMBLE NEDERHEMERT IS UNIEK IN NEDERLAND EN DAAROM BELANGRIJK ONDERDEEL VAN HET ERFGOED.
HET IS DE SAMENWERKING TUSSEN GEBOUW EN LANDSCHAP DIE IN HET VERLEDEN SAMEN ZIJN GETRANSFORMEERD OM TE KUNNEN BLIJVEN BESTAAN DIE ZORGEN VOOR DE UNIEKHEID.

EEN SAMENWERKING DIE NA DE LAATSTE TRANSFORMATIE IS VERBROKEN.

Voor het landschap rond kasteel Nederhemert heb ik een ontwerpvoorstel ontwikkelt. Dit omvat een ontwerpvoorstel op landschappelijke schaal, waarin voormalig eiland, stroomgordel en polder worden gedefinieerd. Daarnaast ook een voorstel voor de ontwikkeling van het kasteelterrein. Met deze voorgestelde ingrepen verwacht ik een passende landschappelijke context te kunnen creëren waarin de uniekheid van het kasteel en het landschap naar voren komen, maar ook de eenheid die het kasteel, dorp en eiland met omgeving vormen.

Deze ingreep is niet alleen belangrijk vanuit het erfgoed perspectief. Het erfgoed wordt hier ingezet als vliegwiel voor de revitalisering van het landschap. Dit omvat natuurontwikkeling, waterkwaliteit verbetering, recreatiemogelijkheden en versterking van de agrarische sector in dit gebied. Door de revitalisering krijgen de vijf genoemde elementen een vaste en stevige plek in de omgeving en ondersteunen ze elkaar in hun ontwikkeling.

VISUALISATIE LANDSCHAPPELIJKE INGEPEN

§7.1

Bij de analyse van het gebouw en het landschap, maar ook bij de analyse waarom deze plek nou uniek is, is geconcludeerd dat de samenwerking tussen gebouw en landschap is verdwenen. Dorp, kasteel en landschap zijn op zich zelf staande elementen geworden, die niet meer een onderlinge relatie hadden zoals die in het verleden bestaan heeft. Uit de visie is naar voren gekomen dat de landschapstypen aan het vervagen zijn en zich niet meer kunnen profileren als datgene wat ze pretenderen te zijn. De doelen van het Kaderrichtlijn Water en het Handboek Natuurdoeltypen zijn juist gericht op het differentiëren van landschappen, om zo verschillende natuurtypen door te laten ontwikkelen en te behouden voor verdwijning. De verschillende ruimtelijke structuren moeten opnieuw geaccentueerd worden; alleen dan kan er een eenheid gevormd worden tussen dorp, kasteel en domein en het unieke van zowel het landschap als het kasteelensemble worden behouden. De uniekheid van kasteelensemble Nederhemert wordt gevormd door de relaties die het gebouw had met het landschap. Doordat die relatie is verdwenen, het gebouw heeft een nieuwe transformatie ondergaan en het landschap daarentegen is gebleven in de situatie zoals het was, komt de uniekheid en daarmee het erfgoed niet volledig tot uiting. Het kasteelgebouw, maar ook de natuurontwikkeling heeft baat bij een duidelijker contrast tussen de verschillende ruimtelijke structuren. Door het contrast tussen de ruimtelijke structuren worden de verschillende kwaliteiten die dit gebied herbergt verstevigd en niet door andere kwaliteiten verhuld.

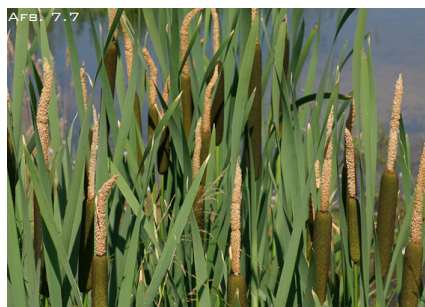
BITTERVOORN

KROESKARPER

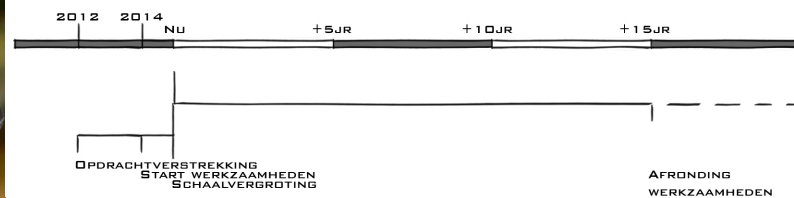

SLANKE WATERKERS

GROTE LISDODDE

Afb. 7.8

WERKZAAMHEDEN STROOMGORDEL IN VOLLE GANG

STROOMGORDEL

- VOLDOEN AAN DE EUROPESE KADERRICHTLIJN WATER OM IN 2015 DE WATERKWALITEIT TE VERBETEREN.

- WATER IS EEN BELANGRIJK ELEMENT IN DE VORMING VAN DEZE OMGEVING

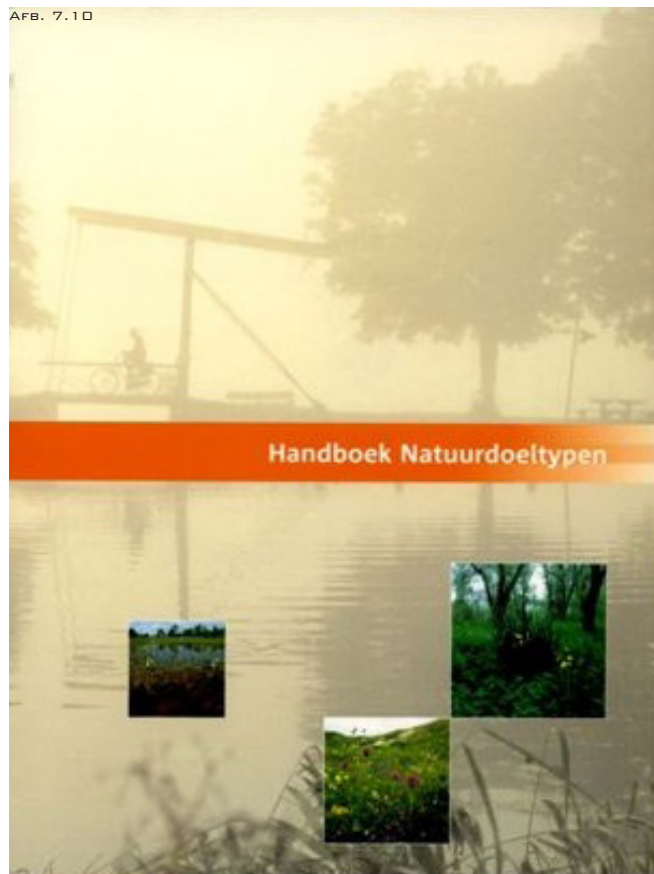
- MET SCHONER WATER KAN DE NATUURONTWIKKELING OOK VERBETEREN

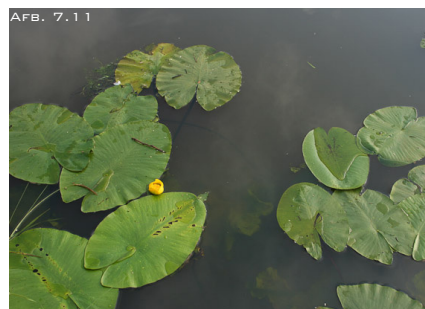
De eerste en direct ook de grootste landschappelijke ingreep is het uitbreiden van dat waarmee Rijkswaterstaat al is begonnen. Het creëren van een natuurgebied waarin de kwaliteiten op ecologisch gebied van een stroomgordel tot uiting komen. Rijkswaterstaat heeft hiermee als doel de waterkwaliteit op natuurlijke wijze te verbeteren. (Rijkswaterstaat, 2014) De Europese Unie heeft de Kaderrichtlijn Water opgesteld dat de lidstaten ertoe gebiedt om als doel te hebben de waterkwaliteit te verbeteren. De Nederlandse Rijkswaterstaat heeft tal van projecten lopen, vergelijkbaar met de ingreep nabij Nederhemert, om te gaan voldoen aan de Kaderrichtlijn Water. Zelf constateren ze dat ze goed op weg zijn, maar het doel nog niet gehaald is. (Rijkswaterstaat, 2010)

Met het uitbreiden van de ingreep nabij Nederhemert tot de gehele stroomgordel wordt er weer een grote stap gezet in het behalen van dat doel.

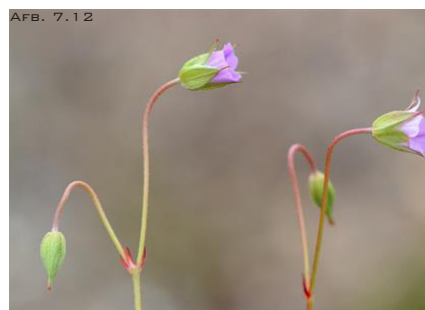
Door de waterkwaliteit op natuurlijke wijze te verbeteren heeft dit ook gunstige effecten op de flora en fauna (zie afb. 7.4 t/m 7.7). De flora wordt ingezet om het water te zuiveren. Daarvoor zijn flauwe oevers nodig. Hierop gaan waterplanten ontwikkelen waardoor ze gunstige voorwaarden scheppen voor tal van dieren. (Rijkswaterstaat, 2014)

OMSLAG HANDBOEK NATUURDOELTYPEN

GELE PLOMP

FIJNE OOIEVAARSBEK

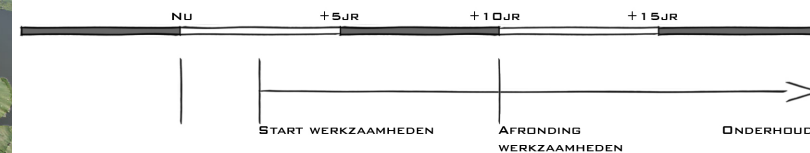

ROERDOMP

GROTE ZILVERREIGER

Afb. 7.15

STROOMGORDEL

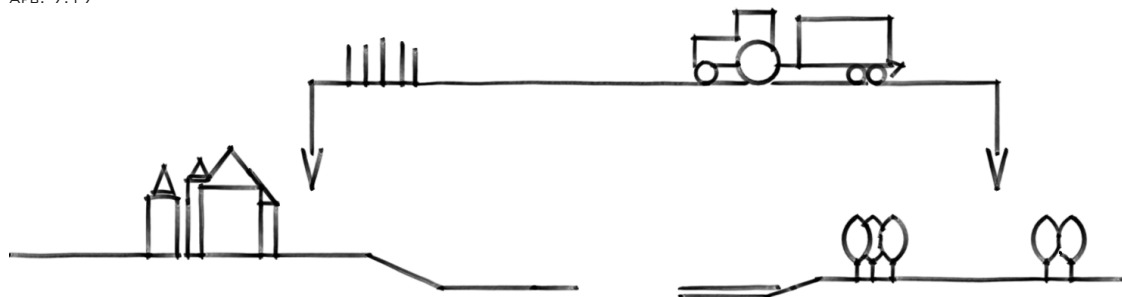
- BEHOUD EN STIMULERING NATUURDOELTYPE 'STROOMGORDEL'

- RUIMTELIJKE STRUCTUUR STROOMGORDEL VORMT CONTRAST MET DE RUIMTELIJKE STRUCTUUR VAN HET VOORMALIGE EILAND, ZODAT DEZE ZICH WEER ALS EENHEID KAN PRESENTEREN.

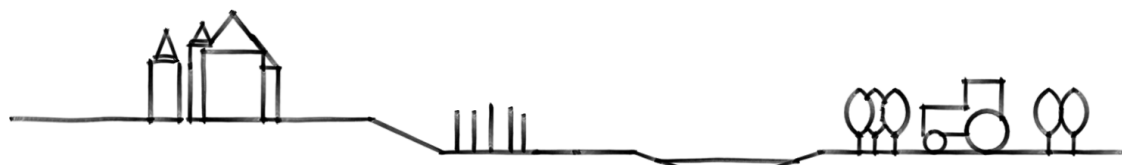
Naast de Kaderrichtlijn Water heeft de Staat een stroomgordel in het Handboek Natuurdoeltypen bestempeld als een natuurtype dat waar mogelijk behouden, gestimuleerd of aangelegd moet worden. (Bal et al., 2001) Dus los van dat de stroomgordel de waterkwaliteit kan gaan verbeteren is de ontwikkeling van een dergelijk natuurtype een pluspunt (zie afb. 7.11 t/m 7.14). Dit betekent dat de natuurontwikkeling niet alleen de geulen water en de oevers ervan betreft, maar een veel groter gebied gaat omvatten. Wanneer de hele stroomgordel geschikt wordt gemaakt voor natuurontwikkeling zal er een uniek stuk natuur in Nederland ontstaan. (Bal et al., 2001) Dit zal zeker de interesse trekken van natuur liefhebbende toeristen. Een bijkomstigheid is dat de natuurontwikkeling van de stroomgordel een contrasteren ruimtelijke structuur gaat worden ten opzichte van het voormalige eiland en de Bernsche polder. Daarmee worden de drie gebieden weer duidelijk gedifferentieerd. Het voormalige eiland Nederhemert is weer als zodanig in het landschap te herkennen, het vormt opnieuw als eiland een eenheid.

AFB. 7.17

ERFGOED EN NATUURONTWIKKELING WORDEN BEHINDERD DOOR HUIDIGE BEDRIJFSVOERING AGRARISCHE SECTOR

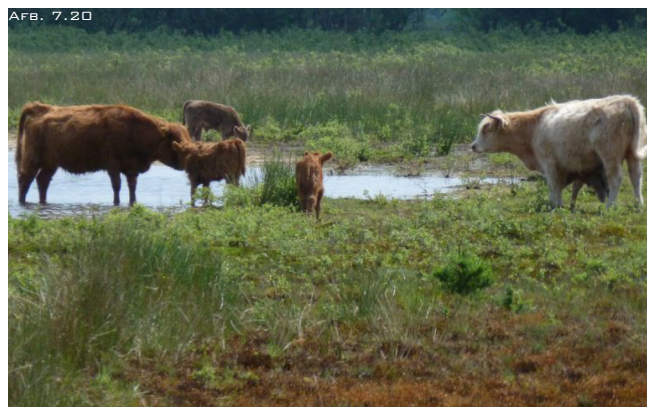
AFB. 7.18

BIJ SAMENWERKING KUNNEN ERFGOED, NATUURONTWIKKELING EN AGRARISCHE SECTOR ELKAAR VERSTERKEN

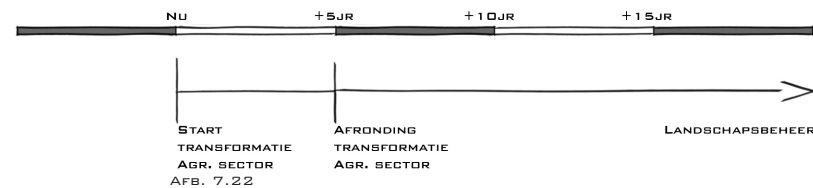

SAMENWERKING TUSSEN NATUUR EN AKKERBOUW

SAMENWERKING TUSSEN NATUUR EN VEETEELT

AFB. 7.21

HUIDIGE SITUATIE AGRARISCHE SECTOR

AGRARISCHE SECTOR IS BIJ ONTWIKKELING STROOMGORDEL NOG STEEDS VAN VITAAL BELANG;
 -BEGRAZING
 -MAAIEN
 -ONTBOSSEN

SAMENWERKING BIEDT KANSSEN OM ELKAAR TE VERSTERKEN EN ZELF TE ONTWIKKELLEN

De ontwikkeling van de stroomgordel als natuurgebied heeft tot gevolg dat de bestaande vorm van agrarisch gebruik van het gebied zal moeten verdwijnen. Dit betekent niet dat de agrarische sector moet verdwijnen. Ook in het natuurgebied is de agrarische sector van vitaal belang. Om het bloemrijke grasland te onderhouden zal nog steeds een kudde runderen en voor de nattere delen een kudde schapen nodig zijn. Daarnaast zullen delen gemaaid moeten worden om de variatie in vegetatie te stimuleren en de oevers van de strangen ontdaan moeten worden van bebossing.

De agrarische sector, die in heel Nederland aan het krimpen is, wordt hier een kans geboden om te blijven bestaan en zelfs te ontwikkelen. Door de lagere prijzen, hogere kosten en de dalende vraag is het voor agrariërs moeilijk om hun bedrijf voort te zetten. De huidige bedrijfsvoering hindert de natuurontwikkeling en de expressie van het erfgoed (zie afb. 7.17). Door samen te gaan werken met de natuurontwikkeling, om daarmee ook het erfgoed te kunnen behouden, krijgt de agrarische sector een veel stevigere positie in dit gebied (7.18). Er komt een nieuwe uitvoeringstaak bij voor hun bedrijf, namelijk het landschapsbeheer. Door het beheer van het gebied op zich te nemen maken de agrariërs zichzelf van waarde voor de natuurontwikkeling. Ik denk dat ze daarmee een gezondere toekomst tegemoet gaan.

ACCENTUEREN HOOGTEVERSCHIL
ERVAREN DOOR FIETSPAD

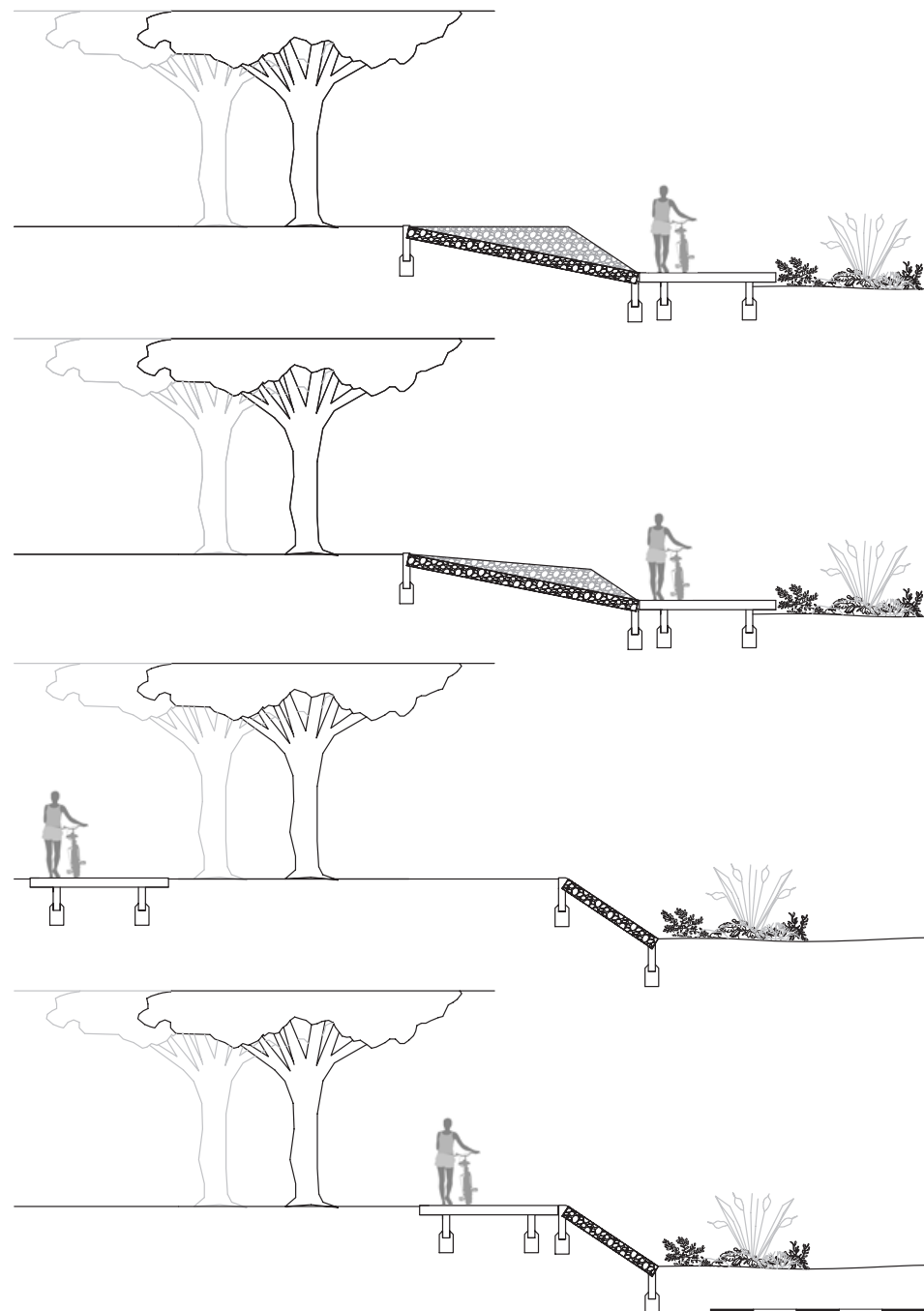

VISUALISATIE FIETSPAD EILANDRAND

REFERENTIE: SCHOKLAND, RAND

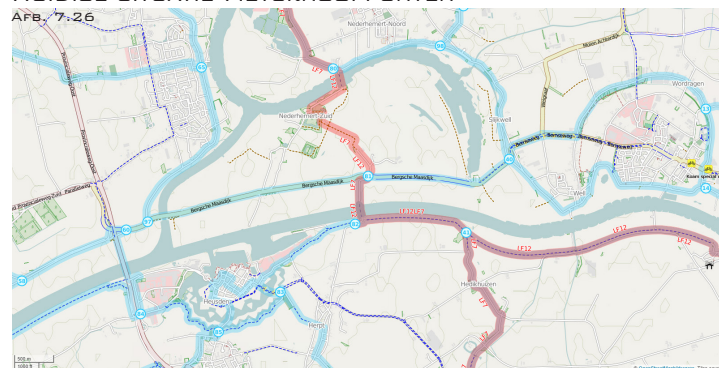
AFB. 7.25

VERSCHILLENDE POSITIES FIETSPAD, VOOR INTENSERE ERVARING

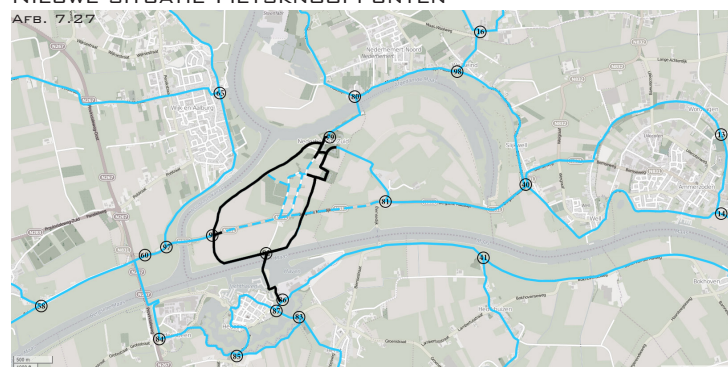

HUDIGDE SITUATIE FIETSKNOOPPUNTEN

DE FIETSRUTE GAAT LANGS KASTEEL NEDERHEMERT ZONDER DAT DE TOURISTEN DE BELEVENIS OPDOEN VAN HET KASTEEL IN ZIJN LANDSCHAP. ER IS GEEN FIETSRUTE DIE KASTEEL, SCHANS EN VESTINGSTAD HEUSDEN VERBINDT, TERWIJL DIT DE BIJZONDERE PLEKKEN MET ONDERLING VERBAND ZIJN IN DEZE OMGEVING.

NIEUWE SITUATIE FIETSKNOOPPUNTEN

DE FIETSKNOOPPUNTENROUTE BIEDT NU DE KANS OM HET KASTEELENSEMBLE EN HET LANDSCHAP WAARIN HET ZICH BEGEEFT TEN VOLLE TE ERVAREN.

De tweede landschappelijke ingreep is het aanzetten van de contouren van het voormalige eiland middels een fietspad. In dit gebied bestaat al een knooppunten-fietsroute (zie afb. 7.26). Alleen gaat de huidige route ten noorden langs het kasteel en wordt het dorpje niet eens aangedaan. Vanaf de huidige route moet de fietser er goed op verdacht zijn naar het kasteel te kijken. Door de dikke bebossing rond het kasteel is het gebouw snel te missen. Door een uitbreiding over het kasteelterrein en de contouren van het voormalige eiland te volgen zal het kasteelgebouw niet te missen zijn. Tevens wordt door het volgen van de contouren van het eiland het landschap waarin het kasteelensemble is gevestigd ervaren door de fietser (zie afb. 7.27). Door de bestaande veerpont ten zuiden van het dorpje Nederhemert meer westelijk te positioneren, ontstaat er een mogelijkheid om vanaf de fietsroute rond het voormalige eiland de oversteek naar de vestingstad Heusden te maken. Ook een aspect dat ervoor zorgt dat het landschap waarin kasteel Nederhemert is gevestigd duidelijker wordt ervaren.

De derde ingreep gaat samen met het nieuwe fietspad rond het voormalige eiland. Een eiland wordt gedefinieerd door een hoogteverschil met het omringende landschap. Dit hoogteverschil, dat nog steeds aanwezig is bij Nederhemert zal worden geaccentueerd. Door het gebruik van schanskorven zal de oever van het voormalige eiland worden weergegeven. Samen met het fietspad vormt deze hellende rand de nieuwe grens tussen eiland en de rest (zie afb. 7.23 t/m 7.25). Een fietspad en een rand van schanskorven zijn op grotere afstand minder zichtbaar. Het noordelijke en oostelijke gedeelte van het voormalige eiland zullen daarom aangezet worden met een bomenrij.

Afb. 7.28

Afb. 7.29

BINNENKANT VRIES (HARRY DE VROOME)
(BRON: GOOGLE STREETVIEW, EIGEN BEWERKING)

Afb. 7.30

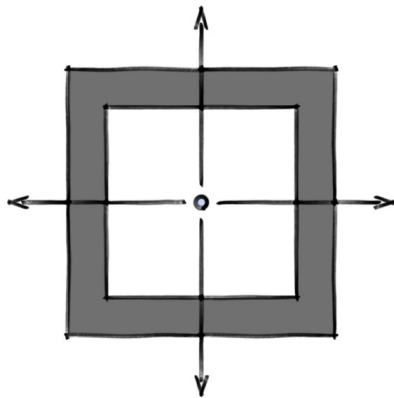

Afb. 7.31

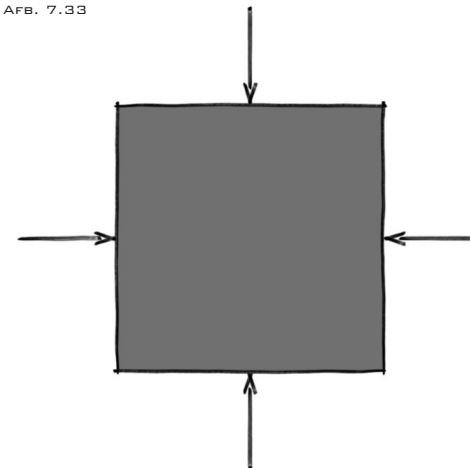
BUITENKANT VRIES (HARRY DE VROOME)
(BRON: GOOGLE STREETVIEW, EIGEN BEWERKING)

Afb. 7.32

BINNEN; UITZICHT NAAR OMGEVING, MET RAND

Afb. 7.33

BUITEN; BOMENRAND VORMT EEN EENHEID

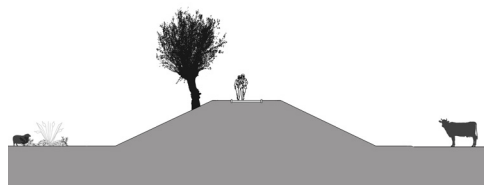

1:50000

BOMENRIJ VOORMALIG EILAND NEDERHEMERT

AFB. 7.35

1:500

KNOTWILGEN DIJK BERNSCHE POLDER

Een voorbeeld van deze toepassing vinden we in Vries. Een klein dorpje in de provincie Drenthe. Harry de Vroome ontwierp hier een bomenrand om de grens tussen dorp en niet-dorp te definiëren. Vanuit het dorp is onder de boomkruinen door een weids uitzicht over de omringende weiden mogelijk. Door de bomenrij voel je 'binnen', je begeeft je in een ruimte. Een eilandgevoel, je ervaart dat je in een ruimte bent omdat de rand duidelijk aanwezig is. Voorbij die rand is iets anders dan de ruimte waarin jij je nu begeeft (zie afb. 7.28 & 7.29). Van buitenaf, vanuit de weiden om Vries, in de bomenrij een eenheid vormend element. De bomen zorgen ervoor dat het dorp, met verschillende bebouwing, toch als eenheid wordt ervaren (zie afb. 7.30 & 7.31). Dit gevoel van eenheid heeft het voormalige eiland Nederhemert ook nodig. Met name als binnen die eenheid het kasteelensemble kan worden opgenomen. Daarom is gekozen voor de eik om de bomenrij te vormen. Deze boom komt al veel voor op het eiland. Met name in laan-aanplant. Door opnieuw de eik te gebruiken krijgt de rand ook een relatie met het dorp en het kasteel. De eik is ook meer een culturele boom, die past bij het imago van een eiland. Wanneer dorp en kasteelensemble weer een gezamenlijke eenheid vormen kan iedereen ervaren dat de twee bij elkaar horen en de relatie met het omringende landschap begrepen worden.

Om de Bernsche polder op grotere afstand ook te onderscheiden van de stroomgordel zal er op de dijk knotwilgen worden aangeplant (zie afb. 7.35). De knotwilg, in tegenstelling tot de eik, is een boom die past bij het natuurlijke van het polderlandschap.

KOOLZAADVelden ALS WEERGAVE VAN SEDIMENTATIE

Afb. 7.36

JAAR 1; OP DE OOSTELIJKE STROOK KOOLZAAD
DE ANDERE STROKEN LIGGEN BRAAK

Afb. 7.37

JAAR 2; EEN STROOK MEER WESTELIJK KOOLZAAD
TWEE WESTELIJKE STROKEN BRAAK,
OOSTELIJKE STROOK GESCHIKT VOOR GEWASSEN

Afb. 7.38

JAAR 3; DERDE STROOK VANAF OOSTEN KOOLZAAD
MEEST WESTELIJKE STROOK BRAAK
TWEE OOSTELIJKE STROKEN VOOR TEELT

Afb. 7.39

JAAR 4; MEEST WESTELIJKE STROOK KOOLZAAD
DRIE WESTELIJKE STROKEN VOOR TEELT

Het zuidwestelijke gedeelte van het voormalige eiland is door de riviersedimentatie in het verleden niet een vaste lijnen die met een fietspad of bomenrij te volgen is. Het fietspad volgt de laatst gevormde grens tussen land en water. De bomenrij wordt hier onderbroken, met de reden dat de bomen alleen op de hoge droge gedeelten groeiden. Op deze plek is gekozen om met een andere vegetatie de rand weer te geven, en direct ook het ontstaan van het eiland door sedimentatie weer te geven. Koolzaad moet in wisselteelt worden aangeplant. Eens in de vier jaar is een stuk grond geschikt om hierop koolzaad te verbouwen. Door de zuidwestelijke rand van het voormalige eiland op te delen in 4 stroken, kan op een van de vier stroken elk jaar koolzaad worden verbouwd. Doordat het gele lint, gevormd door de gele bloemen in het voorjaar van het koolzaad, ieder jaar een strook opschuift wordt het verhaal van de sedimentatie verbeeldt (zie afb. 7.36 t/m 7.39).

Door deze ingrepen worden de verschillende ruimtelijke structuren gedefinieerd. Met deze ingrepen ontstaan er opnieuw relaties tussen kasteelensemble, dorp en landschap. Deze relaties zijn nodig om zowel het unieke van het kasteelensemble te waarborgen maar ook om het unieke landschap van dit gebied tot zijn recht te laten komen.

OPTIMAAL HET LANDSCHAP, WAARIN HET HUISJE IS GEPOSITIONEERD, KUNNEN AANSCHOUWEN.

Afb. 7.40

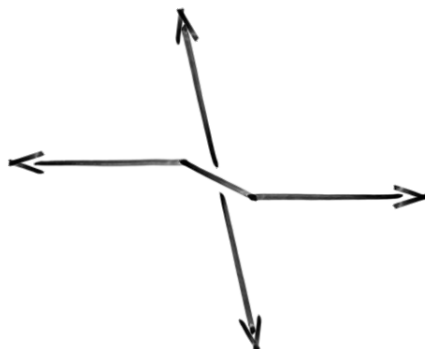
STROOMGORDEL

WEIDSE NATUUR

BREDE HORIZON

EILANDRAND

HOOGTEVERSCHIL, RAND

2 RUIMTELIJKE STRUCTUREN VERBINDEN

DIJK

2 RUIMTELIJKE STRUCTUREN AAN WEERZIJDEN VAN DIJK VERBINDEN

NATUUR IS DOMINANT, HUISJES ZIJN ONDERSCHIKT OM NATUURONTWIKKELING TE ERVAREN.

HUISJE PAST IN HET LANDSCHAP DOOR:

- NATUURLIJKE MATERIALEN
- LANGWERPIGE VORMEN
- VORMEN ONDERLING EEN GROEP

§7.2.2 Ervaren

Met de landschappelijke ingrepen probeer ik de mensen, met name de bezoekers van dit gebied, de uniekheid van het landschap te laten ervaren. Door de contrasten te vergrootten krijgen de mensen een beter beeld in wat voor omgeving ze zich bevinden. Ervaren kan op meerdere manieren. De fietsroute laat de mensen op een actieve manier het landschap ervaren. Maar er is ook een passieve manier; het aanschouwen. Middels vakantiewoningen wordt de mogelijkheid geboden het unieke landschap voor een langere tijd te aanschouwen. Ik zie voor me dat de huisjes opgaan in het landschap door middel van de vorm en het materiaalgebruik. De vorm van de huisjes moet erop gericht zijn om op optimale wijze het landschap te kunnen aanschouwen. Ik zie in dit landschap een drietal bijzondere omgevingen, waarvan ik denk dat het bijzonder zou zijn om dat landschap voor langere tijd te mogen aanschouwen.

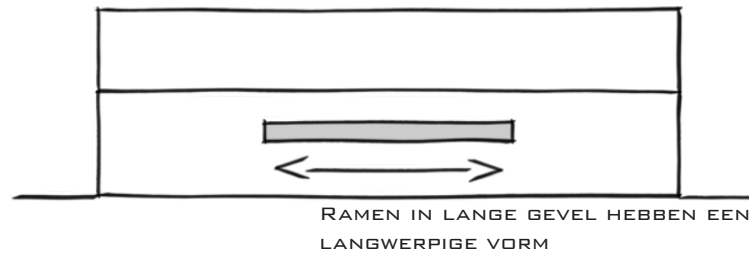
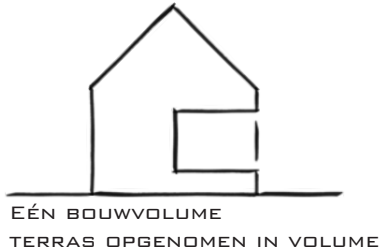
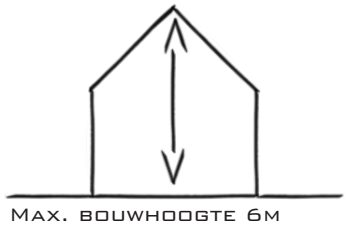
Ten eerste is dat de stroomgordel. Om de natuurontwikkeling te mogen aanschouwen in zijn totaalheid lijkt mij een prachtige ervaring. Eenzelfde soort omgeving zijn de koolzaadvelden in het zuidwesten van het gebied. Daar een tijdje verblijven in de wuivende gele zee moet wel een bijzondere ervaring zijn.

Als tweede omgeving zie ik de rand van het voormalige eiland. Hier kunnen mensen de overgang van de ene ruimtelijke structuur in de andere ruimtelijke structuur ervaren, samen met het hoogteverschil tussen de twee structuren. Door lange tijd op het punt te verblijven waar de overgang gebeurt groeit het besef van de relatie tussen eiland, dorp, kasteel en de landschappelijke omgeving.

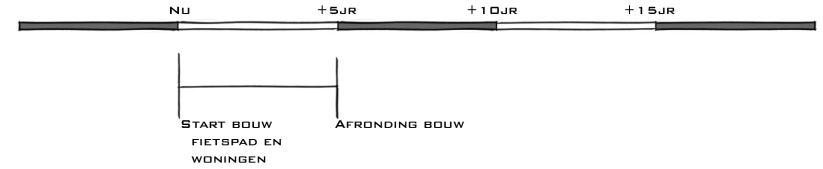
Als derde gebied wijs ik de dijklichamen aan. In het gebied heb je twee dijklichamen. Allereerst de dijk rond het overblijfsel van de Bernsche polder en daarnaast de verdedigingswal rond het kasteel. Deze dijklichamen vormen, net als de rand, de scheidslijn tussen

BEBOUWINGSREGELS

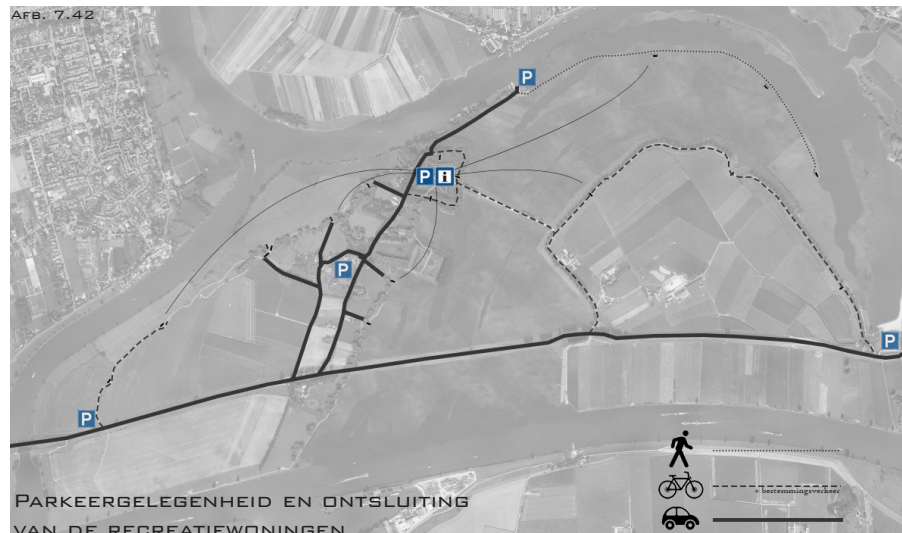
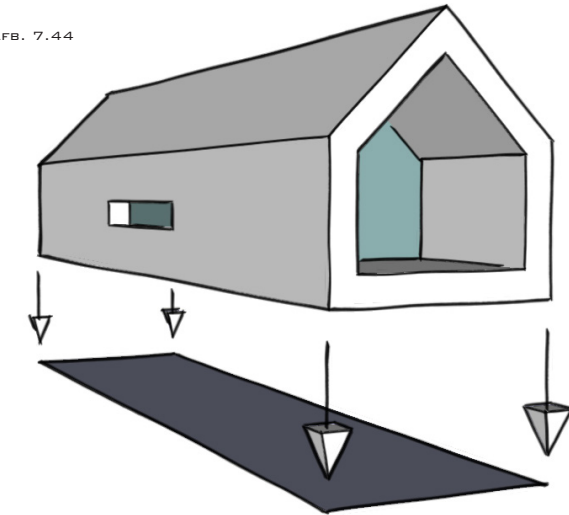
AFB. 7.41

AFB. 7.43

AFB. 7.44

- GEVEL EN DAK WORDEN IN HETZELFDE, NATUURLIJKE MATERIAAL UITGEVOERD.
- RECREATIEWONINGEN ZIJN VOORZIEN VAN BASISGEMAKKEN:
 - KOOKGELEGENHEID
 - SANITAIRE VOORZIENINGEN
 - SLAAPKAMER(S)
 - LEEFGEDeelTE
- EÉN VAN DE DRIE VARIANTEN IS GESCHIKT VOOR MAXIMAAL 2 PERSONEN.
- TWEE VAN DE DRIE VARIANTEN ZIJN GESCHIKT VOOR GEZINNEN.

twee ruimtelijke structuren. Die twee structuren kunnen het beste met elkaar worden vergeleken als je door de dijk heen zou kunnen kijken. Staande op de dijk kijk je neer op de twee landschappen aan weerszijden van de dijk. Je ervaart het landschap niet, omdat he er boven blijft hangen. De derde variant, zo zie ik het voor me, wordt een doorkijk door het dijklichaam.

De drie varianten zijn erop gericht het landschap waarin ze geplaatst zijn te ervaren. Belangrijk daarbij is dat het landschap en daarmee de natuurontwikkeling dominant zijn. Om mensen bewust te maken van de schoonheid en de noodzaak van de natuurontwikkeling wordt op kleine schaal recreatie toegestaan. Deze recreatie heeft alleen tot doel de mensen het landschap te laten ervaren, maar zo min mogelijk te beïnvloeden.

Voor de ontwerpen van de recreatiewoningen heb ik bebouwingsregels opgesteld (zie pag. 92). Wanneer de woningen gaan voldoen aan deze regels vormen ze onderling een groep en passen ze volgens mij goed in dit landschap. Door de vorm verstoren ze het beeld van de natuur niet en zijn ze uitermate geschikt voor het optimaal observeren van het omringende landschap.

Nu volgt een omschrijving van de drie varianten die in de drie unieke landschapstypen, die ik zojuist heb genoemd, kunnen worden geplaatst. Daarbij geef ik een mogelijke visualisatie van elke variant in zijn omgeving. Niet om vast te stellen dat de woningen er zo moeten uit zien, maar om een beeld te geven van hoe de volumes als recreatiewoningen in het landschap gepositioneerd kunnen worden.

§7.2.2.1 Landschapswoning

De eerste variant moet de landschapswoning zijn. Een huisje dat geplaatst wordt in de natuur van de stroomgordel of het koolzaadveld. Het landschap rond Nederhemert kenmerkt zich door de uitgestrektheid. De lange horizontale lijnen zijn de reden waarom een uitgangspunt voor de huisjes de langwerpige vorm is.

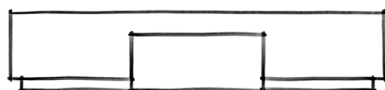
Om het landschap goed tot je te kunnen nemen, met name de weidsheid, moet dit huisje horizontale raampartijen hebben. Aan zonzijde moet dit een grote pui zijn zodat het geopend kan worden en de natuur als het ware naar binnen kan komen.

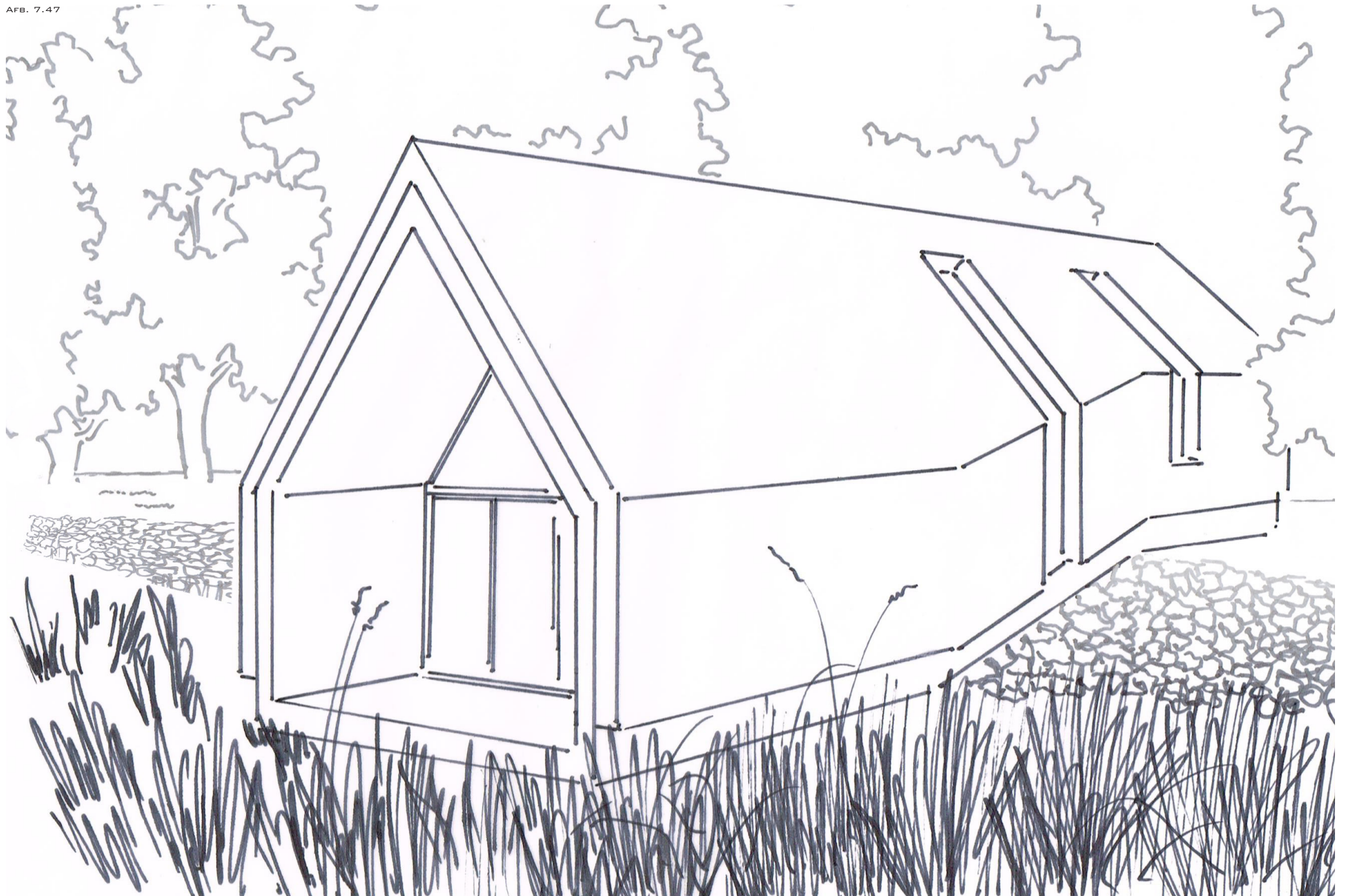
Om de bewustwording van het landschap extra te vergoten is het huisje alleen per voet te bereiken. De auto wordt bij het haventje of de andere parkeerplaatsen in het gebied geparkeerd en vandaar kan het huisje via een pad van planken worden bereikt.

Om het huisje beter te laten passen in de omgeving waar het staat is de gevel en kap uitgevoerd in riet. Riet is een natuurlijk materiaal dat in deze omgeving past.

Deze huisjes staan ver van de bewoonde wereld, en zijn erop gericht om tot rust te komen. Dat is de reden waarom de huisjes slechts voor 2 personen toegankelijk zijn. Tot rust komen in de natuur doe je niet met grote groepen mensen om je heen. Wanneer je de landschapswoning kiest kies je er voor de roerigheid van het dagelijkse leven te ontvluchten, alleen of samen met je partner.

AFB. 7.46

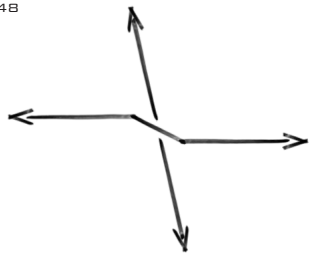

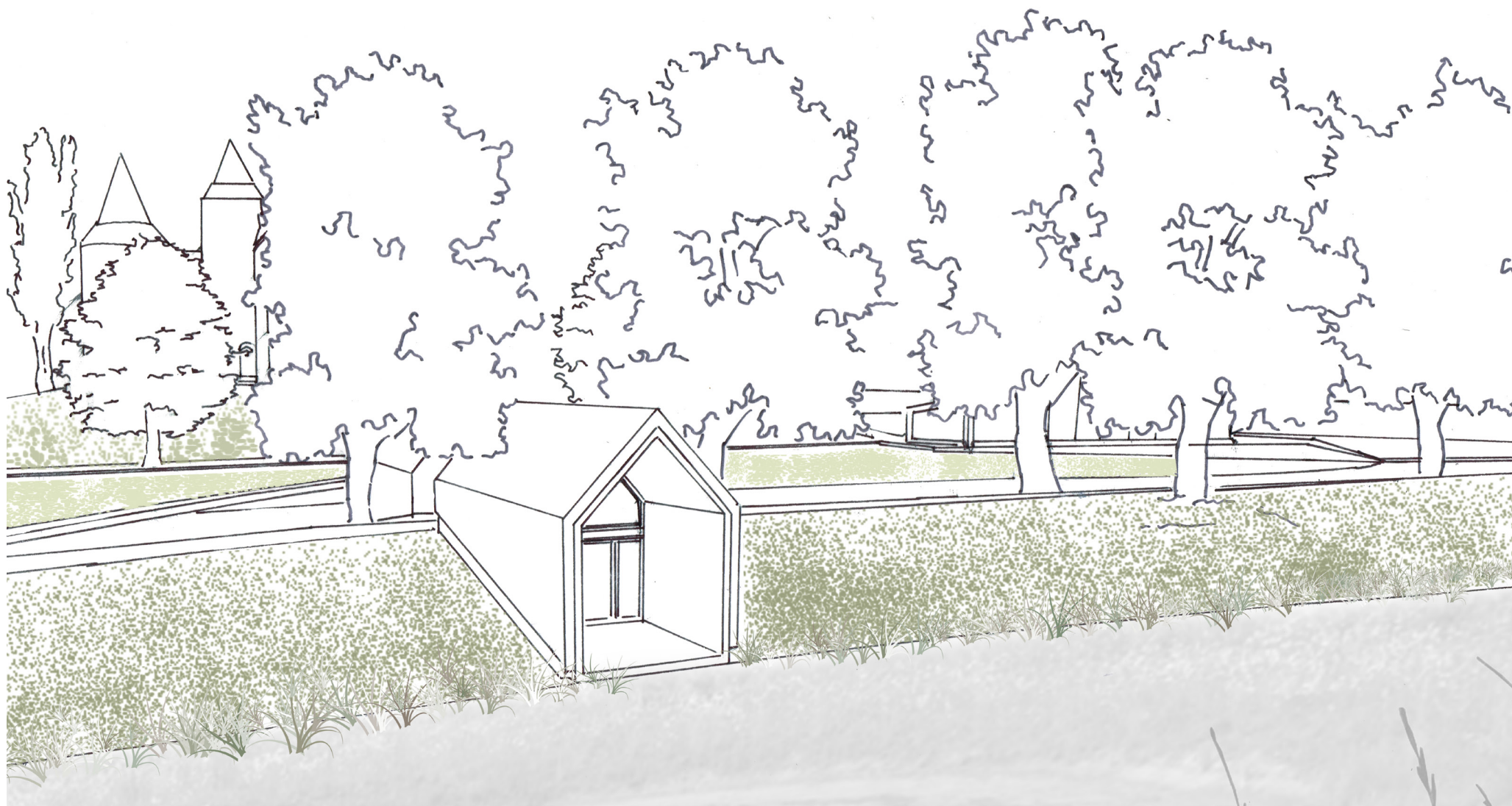
§7.2.2.2

Randwoning

De tweede variant is de randwoning. Een vakantieappartement dat gepositioneerd moet gaan worden op de overgang tussen voormalig eiland en stroomgordel of uiterwaard. Dit is een unieke plek in deze omgeving. Voor de beleving van de overgang is de rand de beste plek. Door het hoogteverschil ook in de woning nadrukkelijk aanwezig te laten zijn wordt de grens echt ervaren. De lange gevels moeten, in tegenstelling tot de landschapswoning, verticale raampartijen krijgen om de rand in zijn geheel te kunnen zien. In de woning gaat het om de ervaring van de rand, een lijn die vanaf het punt waar jij staat tot aan de horizon loopt. De kopse gevels zijn geheel van glas om een goed zicht te hebben op het landschap, de ene zijde op de stroomgordel de andere zijde op het dorpje op het eiland. Door van de ene kant van het huisje naar de andere kant te lopen ervaar je de overgang van de ruimtelijke structuur van het eiland naar de structuur van de stroomgordel. Dit appartement moet geschikt worden voor meerdere mensen. Het ligt dicht bij het dorpje waarmee het goed is verbonden, zodat het per auto bereikbaar is en de auto ook nabij het huisje kan worden geparkeerd.

AFB. 7.4B

CONCEPTVISUALISATIE VARIANT 3

§7.2.2.3 Dijkwoning

Het derde vakantiehuisje is het de dijkwoning. De rand tussen voormalig eiland ter plekke van het kasteelensemble wordt gevormd door een verdedigingswal, een dijk. Hetzelfde geldt voor de grens tussen Bernsche polder en de stroomgordel, ook die wordt gevormd door een dijk. Een dijk vormt een hele andere structuurovergang dan een rand. De eilandrand is een hoogteverschil, aan de ene kant van de rand ligt het landschap hoger dan aan de andere kant. Een dijk is een tijdelijke verhoging. Aan weerszijden van de dijk is het landschap lager dan de dijk zelf. Om dit te ervaren zie ik op deze twee plekken een woning voor me die de dijk doorsnijdt. Beide landschapstypen; stroomgordel en eiland respectievelijk polder, kunnen bij het doorlopen van de woning met elkaar worden vergeleken.

Afb. 7.50

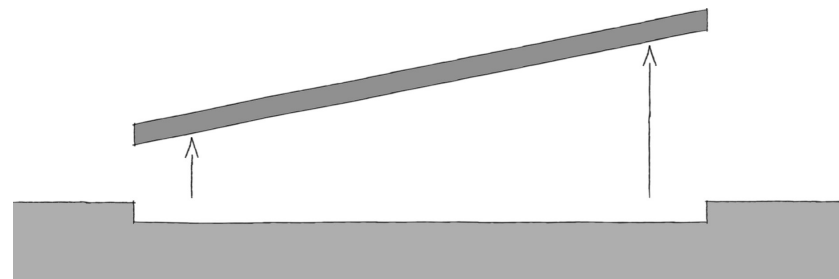
BEZOEKERSCENTRUM BASTIONDER, DEN BOSCH

AFB. 7.51

HET BEZOEKERSCENTRUM NEEMT DE CONTOUREN VAN HET VOORMALIGE BASTION OVER. DOOR HET GROENE DAK LIJKT HET EEN LOSGEKOMEN LAAG.

AFB. 7.52

AFB. 7.53

§7.2.3 Toeristisch informatiepunt

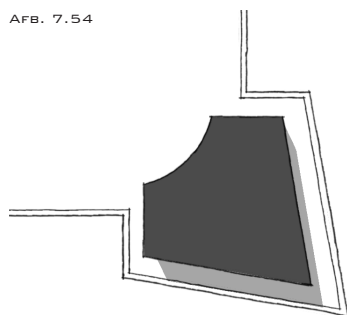
Omdat het kasteel al van oudsher de centrale plek in de omgeving was is hier het toeristisch informatie punt (TIP) ontworpen. Bij het benaderen van het kasteelensemble wordt vooral de interesse in het kasteelgebouw gewekt. Dat is een gedeelte van het verhaal. Daarbij hoort, om het geheel te begrijpen, het verhaal van het landschap. De TIP is daarom georiënteerd op het landschap. Zodat bij het betreden van de TIP de aandacht wordt gevestigd op het landschap.

Naast de TIP komt er ook een groeps-accommodatie en kantoorruimte. Deze toevoegingen vormen een nieuwe laag van het kasteelensemble.

Als referentie voor deze gebouwen heb ik het bezoekerscentrum Bastionder in Den Bosch genomen (zie afb. 7.51 & 7.53). Een gebouw waarvan het dak, met vegetatie, uit de bestaande ondergrond lijkt te zijn verrezen (zie afb. 7.52). In het bastionder bevindt zich de eigenlijke functie, het bezoekerscentrum, in het souterrain. Doordat de wanden van het gebouw dat boven het maaiveld uitsteekt van glas zijn komt er voldoende daglicht het souterrain in.

Het gebouw neemt de contouren aan van het voormalige bastion (zie afb. 7.54). Daarmee reminisceert het ook naar deze landschappelijke ingreep. Bij kasteel Nederhemert zijn, door de transformatie naar de romantische tuin, de strakke contouren van de bastions verdwenen. Door het nieuw toe te voegen gebouw deze contouren aan te laten nemen komt de vorm terug op het terrein en worden mensen weer herinnert aan deze situatie uit het verleden.

AFB. 7.54

HET VOLUME NEEMT DE CONTOUREN AAN VAN DE BASTIONS DIE OP DEZE PLEK GESITUEERD WAREN.

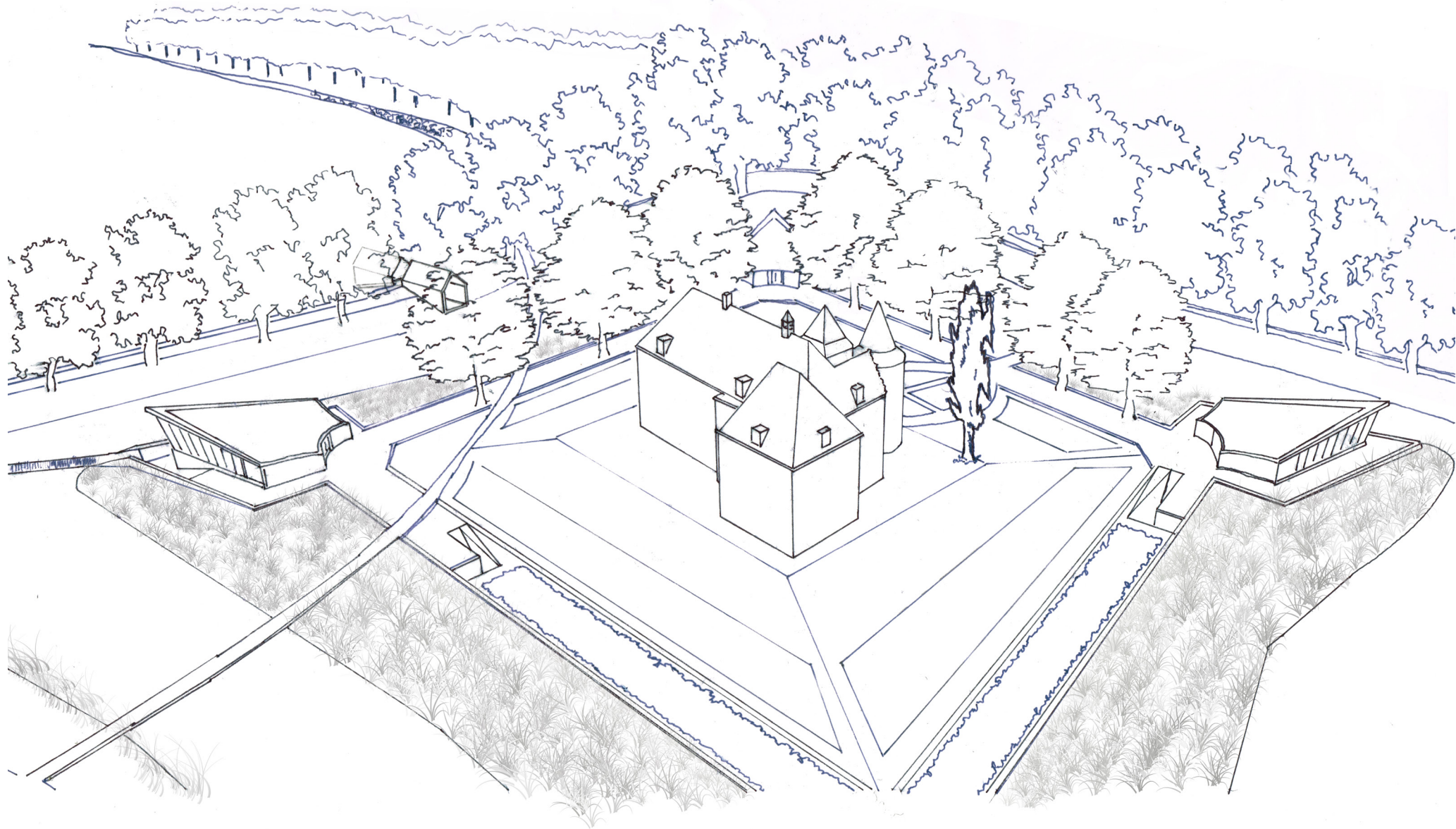

BENADERING VAN HET KASTEELTERREIN VANUIT HET DORP NEDERHEMERT-ZUID

Bij aankomst is door het opschonen van de bebossing rond het kasteel het gebouw en terrein goed zichtbaar. De toevoeging van moderne elementen zorgt voor het besef van historische continuïteit. Mensen worden zich er van bewust dat erfgoed niet persé alleen iets uit het verleden hoeft te zijn en dat het vandaag de dag nog belangrijke functies in de samenleving kan vervullen.

Met het toeristische informatiecentrum op het terrein, vanwaaruit ook de vakantiehuisjes worden beheerd, krijgt het kasteel weer een centrale rol in de omgeving.

VOGELPERSPECTIEF KASTEELTERREIN VANUIT HET NOORD-OOSTEN. NIEUWE VOLUMES DOEN DENKEN AAN DE BASTIONS DIE HIER GESITUEERD WAREN

§7.3 Kasteelterrein

Het zijn de verschillende periodes en de daarbij behorende gedaantes van kasteel en landschap die deze plek tot erfgoed maken. Van al die transformaties zijn er in het gebouw en in het landschap restanten te vinden. Ik heb ervoor gekozen deze elementen niet te restaureren naar de originele situatie. Ik heb als ontwerpbesluit genomen de overblijfselen sterker te accentueren, zodat duidelijk wordt wat het is en het een plek krijgt in het verhaal dat deze plek probeert te vertellen.

De landschappelijke elementen zijn met een reden getransformeerd. De situatie was niet meer functioneel en een ander gebruik was gewenst. Het veranderen van de ene situatie in de andere is de reden waarom kasteelensemble Nederhemert uniek is.

Zoals al eerder aangegeven is er uit iedere periode van de geschiedenis van kasteel Nederhemert een landschappelijk element overgebleven.

Periode 1 Woontoren: opgeworpen heuvel

Periode 2 Fortificatie: stervorm binnenterrein, buitendijk met bastions

Periode 3 Villa met tuin: Luxe boomsoorten

Periode 4 Ruïne: Natuurontwikkeling

Deze genoemde elementen wil ik sterker accentueren. De opgeworpen heuvel waarop het kasteel is gesitueerd wordt ontdaan van bomen en struiken. Hierdoor komt de heuvel beter uit.

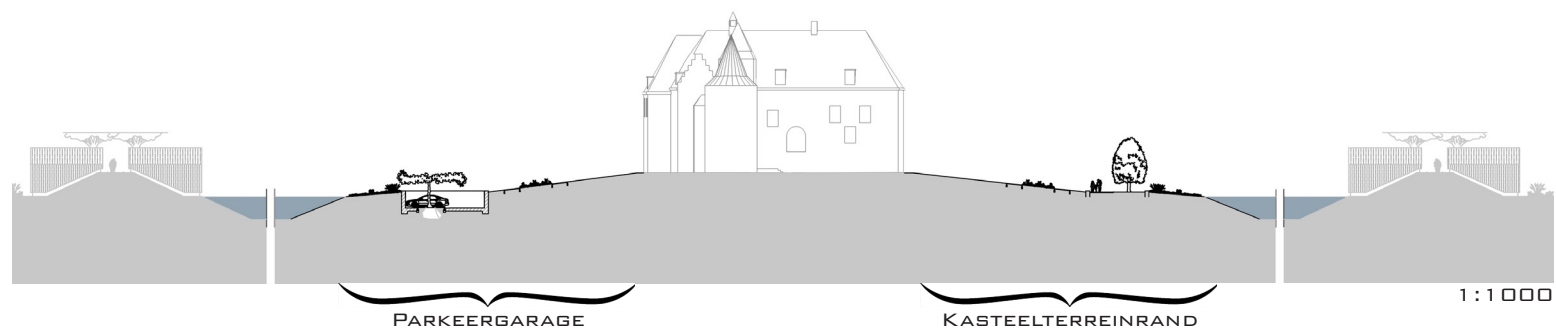
De fortificatie van het binnenterrein wordt uitgebeeld met een opstaande rand. Hiermee een functiebevattende band rond het kasteel vormend.

De transformatie naar tuin en de transformatie van Franse barok tuin naar Engelse landschapstuin wordt weergegeven is bloemparterres aan de voet van de heuvel. De verschillende bloemen die het gehele jaar na elkaar gaan bloeien geven de transformatie tussen stijlen

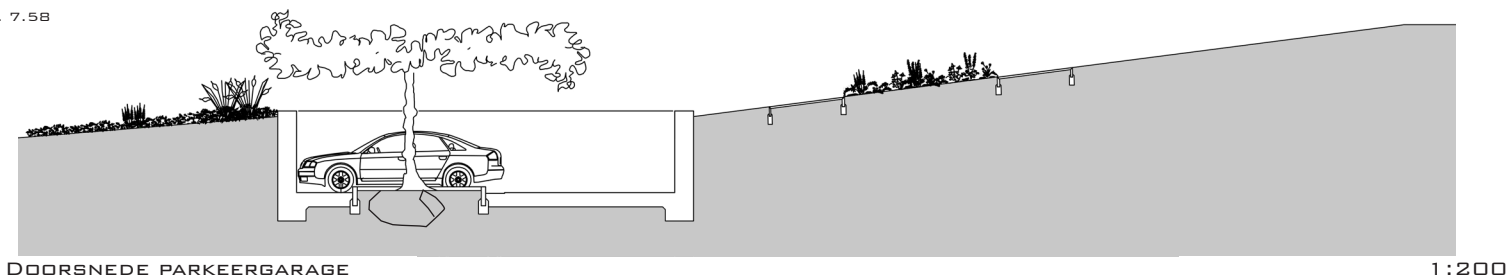
weer.

De natuurontwikkeling ten tijde van de ruïne wordt niet expliciet weergegeven op het kasteelterrein. Maar op veel grotere schaal in de stroomgordel.

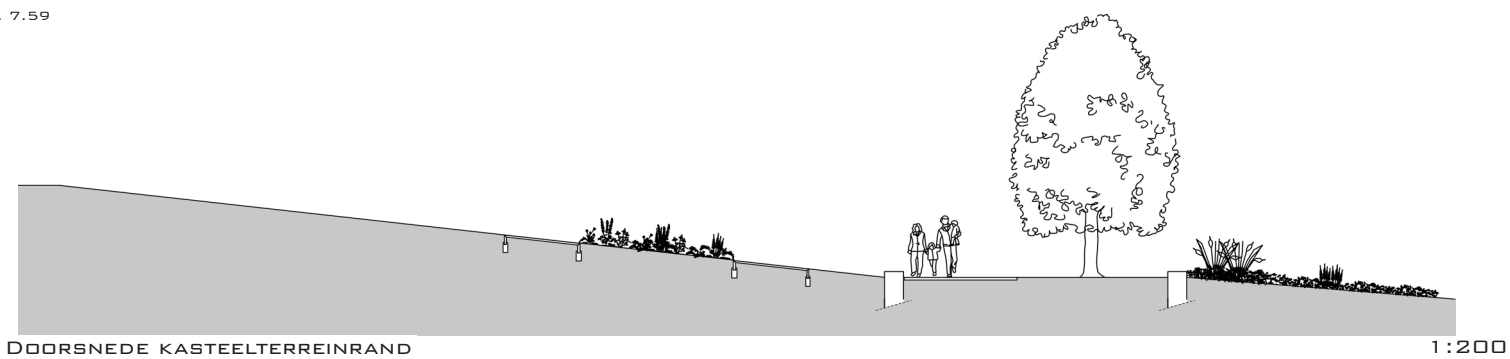
AFB. 7.57

AFB. 7.58

AFB. 7.59

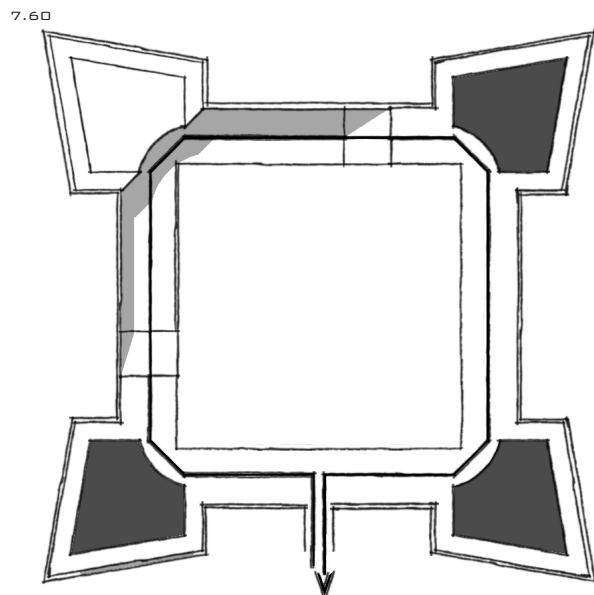

§7.3.1 Functionele band

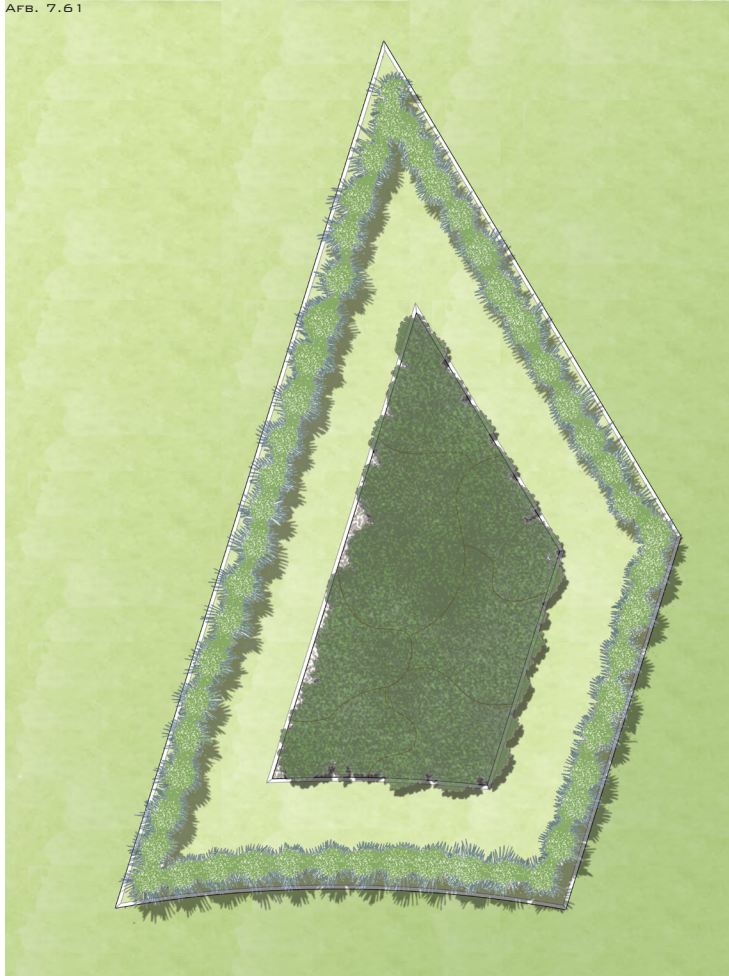
De verdedigingswal was ten tijde dat hij in functie was de plek waar de actie gebeurde. Hier was de bedrijvigheid tijdens een aanval. Manschappen verschuilen zich achter de aardenwal, kanonnen stonden op de bastion, de naar buitenspringende hoekpunten, opgesteld om de vijand te kunnen belagen.

Deze functionele gedachte heb ik getracht terug te brengen. Door de band waar de verdedigingswal heeft gelegen uit te lijnen. Op de bastions, de centra's van verdediging, komen functiebevattende gebouwen. Deze gebouwde elementen moet, zoals uitgelegd in §7.2.3, een nieuwe laag verbeelden. Een laag die uit de vorige lagen naar boven lijkt te zijn gekomen. Daarom nemen de objecten de vorm van de bastions over en hebben ze een groen dak. Door onder het groene dak een gevel van grotendeels glas te plaatsen lijkt het dak, als een laag, los te komen van de ondergrond. De gebouwen, TIP, kantoor en groepsaccommodatie, worden gebruikt door mensen, die hoogstwaarschijnlijk met de auto komen. De auto is in de huidige samenleving niet meer weg te denken. Daarom heb ik getracht de parkeergelegenheid op het terrein te integreren (zie afb. 7.57 & 7.58). Het is een verdiepte parkeerplaats in de functionele band geworden die wordt overdekt met Dakplatanen. Het doet denken aan een berceau, een gangenstelsel overdekt met beplanting in romantische paleistuinen waar de dames zonder last te hebben van de zon of gluurders de roddels konden uitwisselen. In het geval van Nederhemert wordt de berceau een plek waar de auto geparkeerd kan worden zonder dat het het beeld van het kasteel vertroebeld. De 'natuurlijke parkeerplekken' kunnen bereikt worden door met de auto de functionele band te volgen. 'Groene bestrating', waar gras tussendoor kan groeien, vormt een rondgang langs de gebouwen en de parkeerplaats. Op deze manier wordt het kasteelterrein ontsloten.

DE CONTOUREN VAN DE VERDEDIGINGSWAL OP HET BINNENTERREIN VORMEN DE ONTSLUITING VAN DE NIEUW TOE TE VOEGEN FUNCTIES.

Afb. 7.61

JANUARI
SNEEUWKLOKJES

GALANTHUS NIVALIS

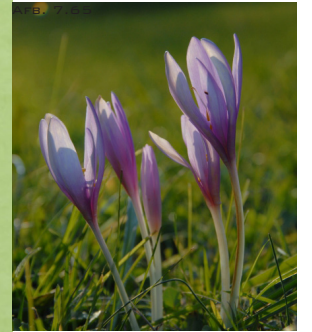
Afb. 7.63

FEBRUARI
SNEEUWKLOKJES
KROKUSSEN

GALANTHUS NIVALIS

CROCUS VERNUS

Afb. 7.66

MAART
KROKUSSEN
NARCISSEN

CROCUS VERNUS

Afb. 7.68
*NARCISSUS PSEUDONARCISSUS
OBVALLARIS*

Afb. 7.69

APRIL
NARCISSEN
HYACINTEN
TULPEN

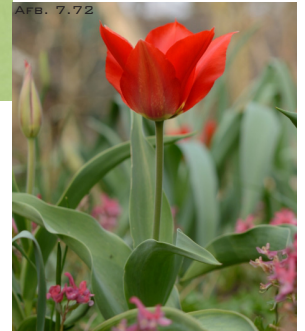
Afb. 7.70

*NARCISSUS PSEUDONARCISSUS
OBVALLARIS*

Afb. 7.71

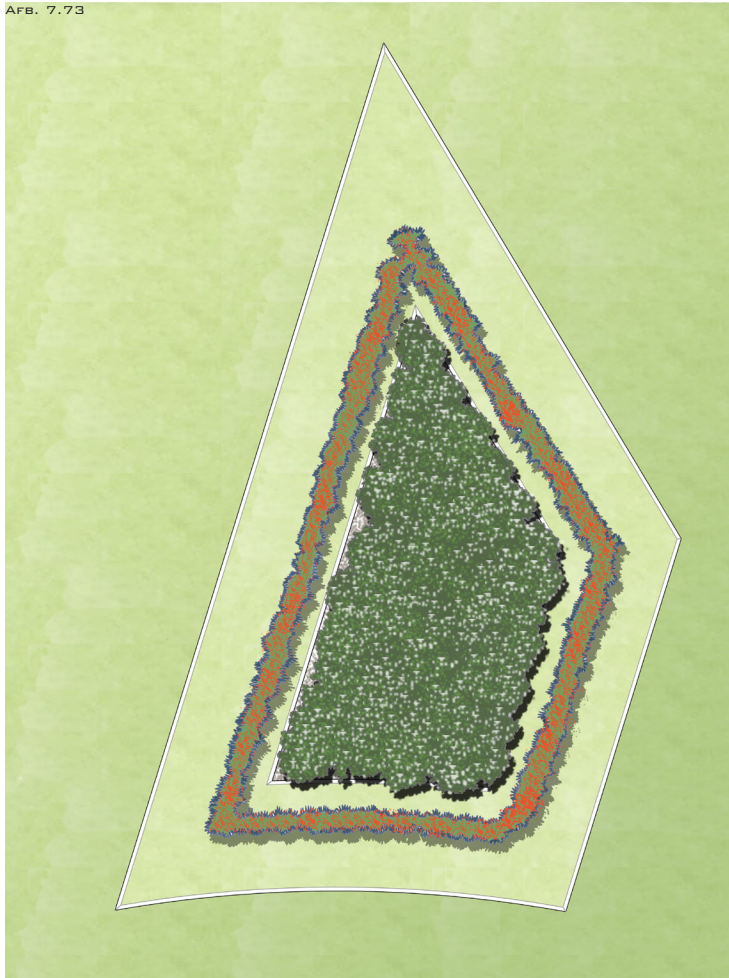
HYACINTHUS ORIENTALIS

Afb. 7.72

TULIPA EICHLERI

Afb. 7.73

MEI
TULPEN
ENGELS GRAS

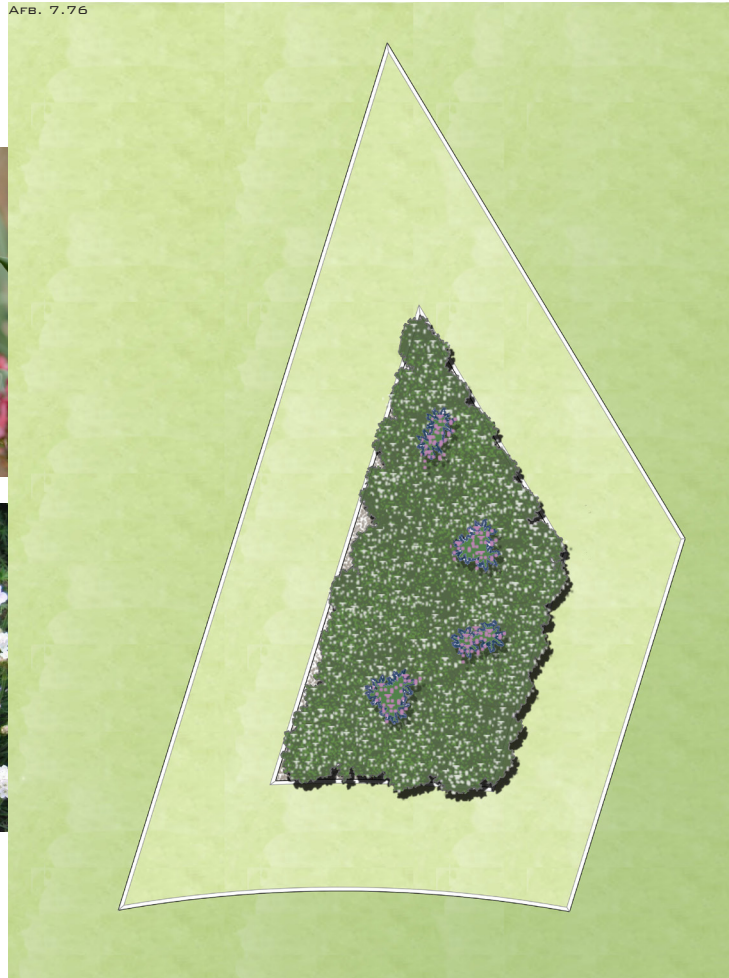

Afb. 7.74
TULIPA EICHLERI

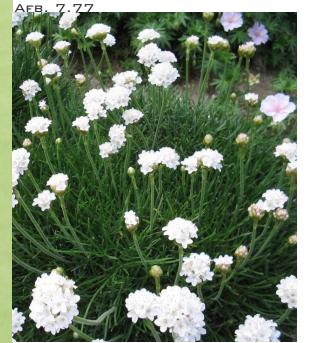

ARMERIA MARITIMA

Afb. 7.76

JUNI
ENGELS GRAS
LELIES

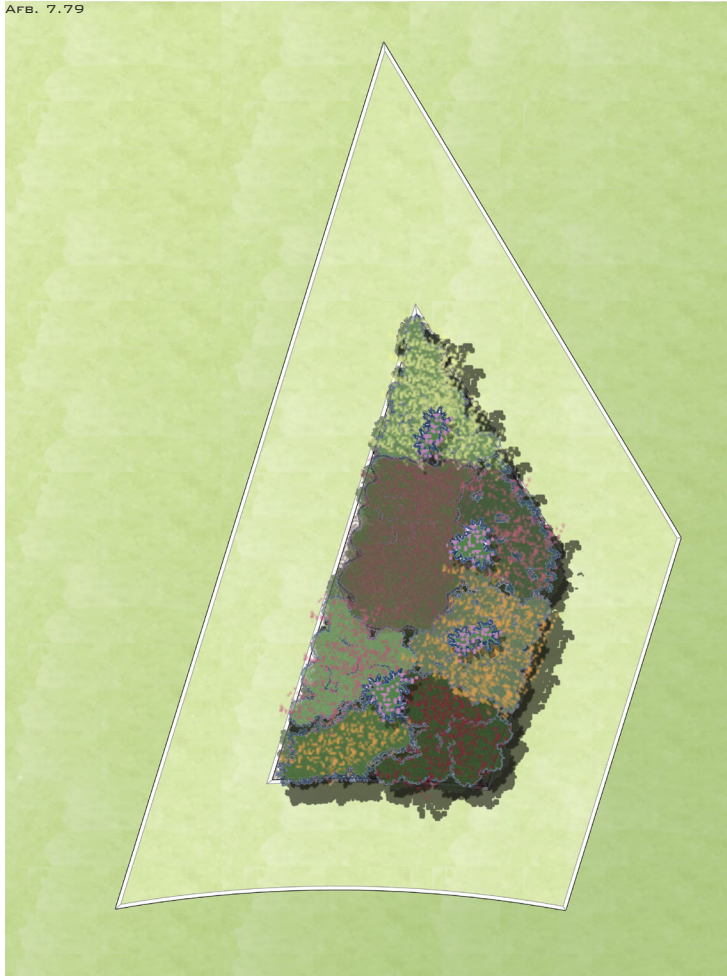

Afb. 7.77
ARMERIA MARITIMA

Afb. 7.78
LILIUM 'GOLDEN SPLENDOR'

Afb. 7.79

JULI AUGUSTUS
LELIES
DAHLIA'S
BEGONIA'S
GLADIOLEN

LILIUM 'GOLDEN SPLENDOUR'

DAHLIA 'SPASSMACHER'

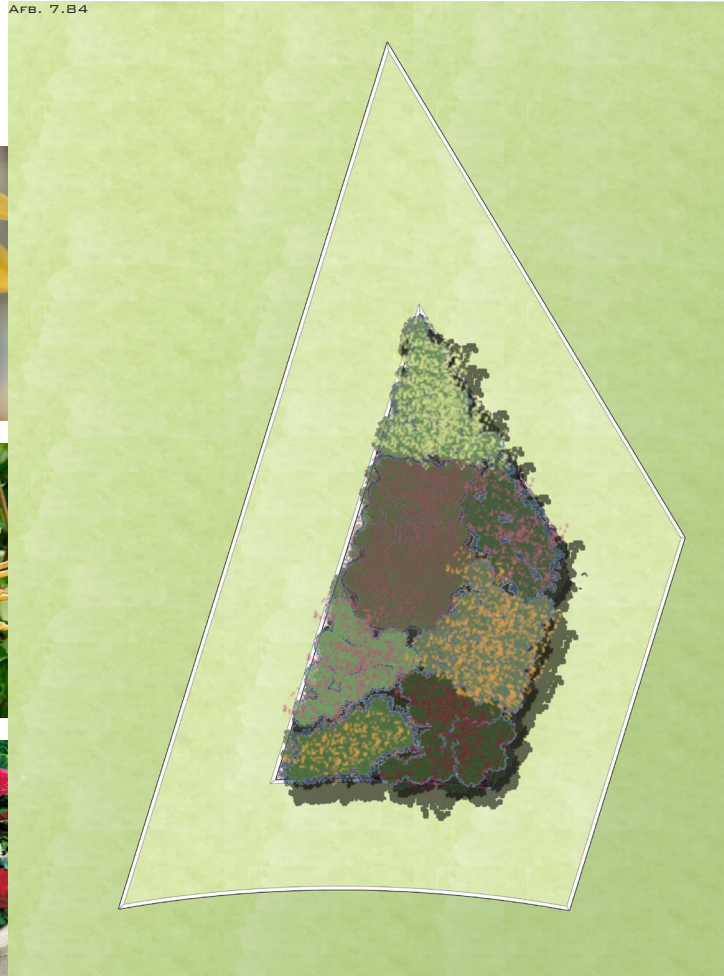

BEGONIA X TUBERHYBRIDA

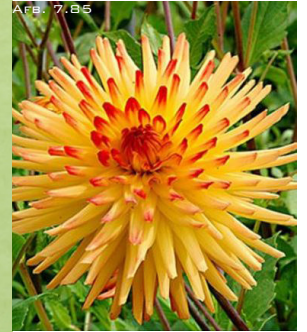

GLADIOLUS SP. 'PETER PEARS'

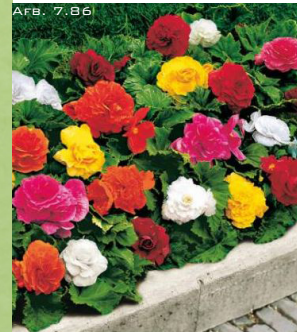
Afb. 7.84

SEPTEMBER OKTOBER
DAHLIA'S
BEGONIA'S
GLADIOLEN

GLADIOLUS SP. 'PETER PEARS'

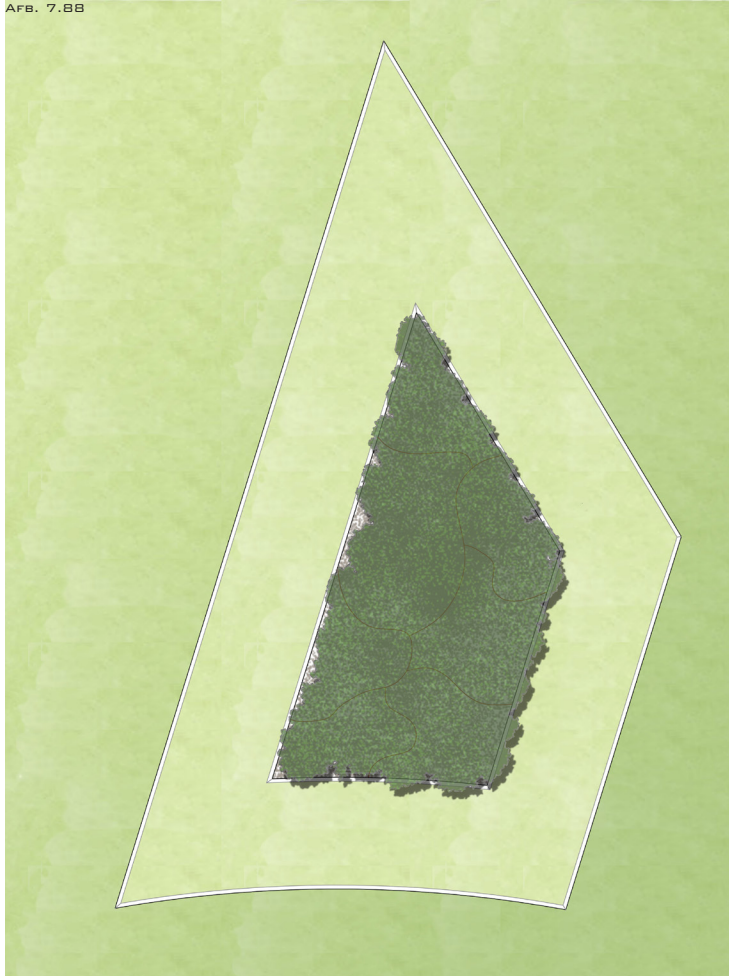

BEGONIA X TUBERHYBRIDA

GLADIOLUS SP. 'PETER PEARS'

Afb. 7.88

NOVEMBER DECEMBER
GROENBLIJVER;
ENGELS GRAS

ARMERIA MARITIMA

§7.3.2 Bloembedden

Ik wilde in de verwijzing naar de tuinperiode ook graag de overgang van Franse barok stijl naar Engelse landschapstuin stijl beleefbaar maken. De oplossing heb ik gevonden in bloembollen. Bloembollen worden onderverdeeld in voorjaarsbloeiers en zomer/najaarbloeiers. Bloembollen hebben de eigenschap een cyclus te hebben van opkomen, bloeien, afsterven en ondergronds overwinteren. Dit opkomen en verdwijnen heb ik gebruikt om de verandering van stijlen weer te geven. De voorjaarsbloeiers zijn aangeplant in een strak, rechthoekig patroon. Een verwijzing naar de geografische plannen van Franse baroktuinen. Wanneer de voorjaarsbloeiers zijn uitgebloeid en verdwijnen komen de zomerbloeiers op. Deze zijn aangeplant in een organisch patroon als verwijzing naar de organische lijnen in een Engelse landschapstuin. Door het jaar heen is dus de transformatie tussen de twee stijlen zichtbaar gemaakt. Een transformatie die ieder jaar weer opnieuw wordt weergegeven.

De voorjaarsbloeiers kunnen prima in het gazon geplant worden en daarin overleven. Met zomerbloeiers wordt dat moeilijker. In de bloeiperiode kan op die plekken het gazon niet gemaaid worden. In de zomer wordt het gras dan al snel erg lang. Daarom zijn er voor de zomerbloeiers parterres ontworpen. Die bedekt worden met een groenblijver. Deze groenblijver, Engels gras, heeft de gunstige eigenschap in mei-juni te bloeien. Dat is precies de periode dat de overgang van voorjaar naar zomer in de bloembollen gemaakt moet worden.

De parterres liggen iets verdiept in het gazon van de heuvel waarop het kasteelgebouw staat, zoals valt te zien in de doorsnedes op pagina 105. Het verdiepen zorgt ervoor dat de bloembedden duidelijk

zichtbaar zijn. De opstaande rand blijft voorbehouden aan de omlijning van de fortificatie.

AfB. 7.90

CAREL ANNE DANIEL
BARON VAN NAGELL (1790-1868)
(AFBEELDING IS VAN VADER ANNE WILLEM
DAREL VAN NAGELL,
VAN C.A.D. VAN NAGELL GEEN AFBEELDING
BESCHIKBAAR)

AfB. 7.91

ANNA PAULOWNA

AfB. 7.92

SEQUIOADENDRUM GIGANTEUM

AfB. 7.93

PAULOWNA TOMENTOSA

AfB. 7.94

CONCEPTDOORSNEDE KASTEELTERREIN

§7.3.3 Boomsoorten kasteelterrein

Een kasteelterrein vraagt om boomsoorten met allure. Een dergelijke plek is bijzonder, mede door de rijke geschiedenis. Ik ben opzoek gegaan naar een boomsoort die niet alledaags heeft en ook op een andere manier een link zou hebben met kasteel Nederhemert. Ik ben uitgekomen bij de Paulownaboom. Een boom die naast haar sierwaarde nog een andere belangrijke link met Nederhemert heeft. In 1816 is de toenmalige eigenaar van Nederhemert, baron Van Nagell, als kamerheer van Koning Willem I meegereist naar Sint Petersburg om daar de toekomstige vrouw van Kroonprins Willem op te halen. Deze vrouw was de dochter van de Tsaar, Anna Paulowna. (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

Tussen de recepties en banketten door, zo stel ik het me voor, heeft baron Van Nagell een aantal zaadjes weten te kopen. Zaadjes die hij bij thuiskomst in de tuinen van Nederhemert heeft gezaaid. Dit waren zaadjes van de Sequoiadendron giganteum. Deze boom staat nog steeds op het kasteelterrein (zie afb. 7.92). (Bierens de Haan & Kramer, 2005)

Ik heb voor de Paulownaboom gekozen omdat het verwijst naar een bijzonder verhaal van een van de eigenaren. Tevens maakt het een link met de aanwezige Sequoia.

Zoals uitgelegd in §7.3.1 wordt de parkeergelegenheid overdekt met Dakplatanen. Dit is niet direct een boom met een allure die past bij een kasteel, maar het is een geschikte boom om de parkeerplekken te 'overkappen'.

Op de buitenring worden, in laanvorm, Eiken aangeplant (zie afb. 7.94). Dezelfde soort die ook de lanen in het dorp vormen en de eilandrand accentueerd. Door dezelfde boom op de buitenring te gebruiken wordt het kasteel aangesloten bij de eenheid van het dorp en daarmee het eiland.

HUDIGDE SITUATIE, BOMEN

1. EIKEN, BUITENRING KASTEELTERREIN

4. LEILINDE (GEBOUWEN)

5. EIKEN (LAANVORM)

6. HAGEN (DORPSCENTRUM)

2. EIKEN, LAANVORM, BUITENRING

3. OVERGANG EIKEN - LEILINDE

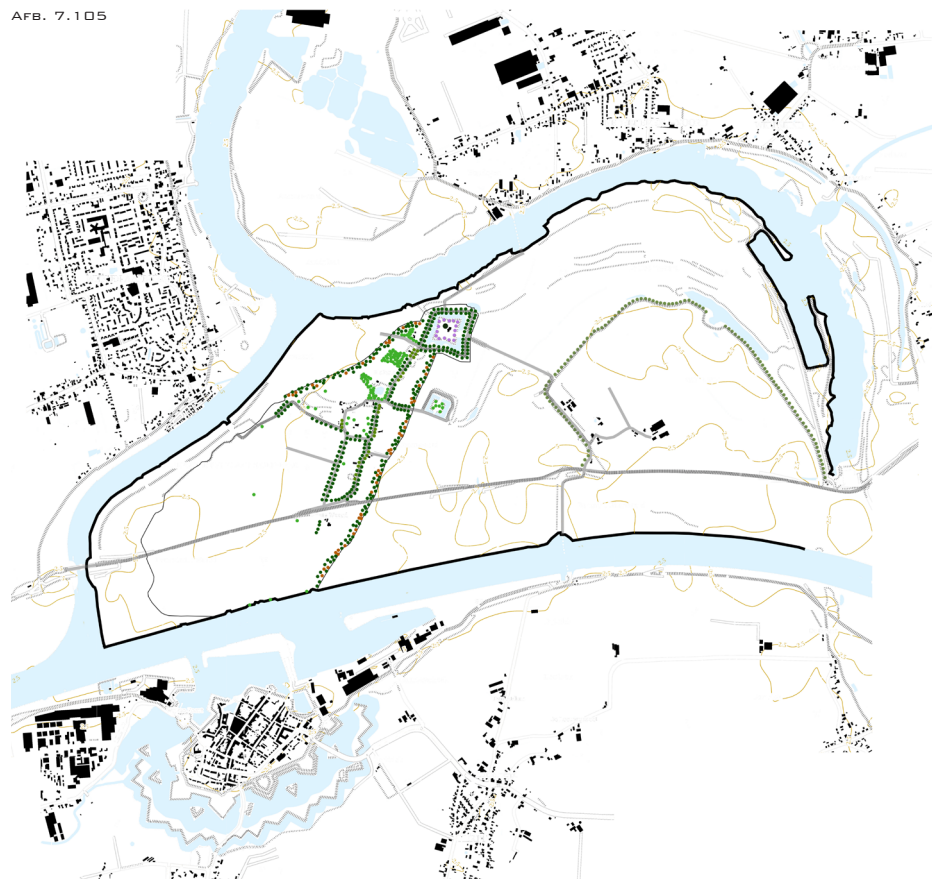
7. FRUITBOMEN EN MOESTUINEN

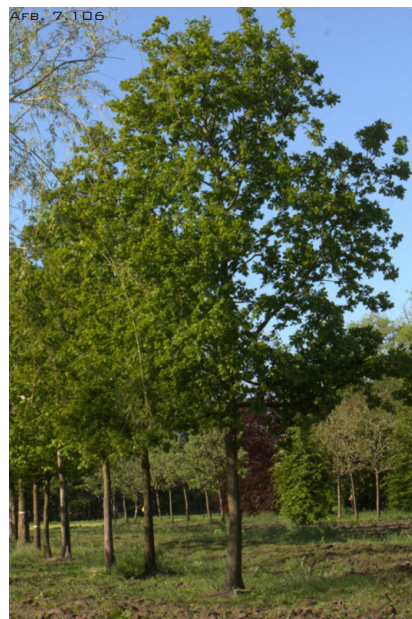
8. SEQUOIA (BRANDBESCHADIGING)

9. 2^e SEQUOIA (KLEINER, VERDER VAN KASTEEL)

- QUERCUS ROBUR (ZOMEREIK)
- PAULOWNA TOMENTOSA (ANNA PAULOWNABOOM)
- TILIA EUROPAEA 'PALLIDA' (LEILINDE)
- QUERCUS PALUSTRIS 'SUMPFEICHE' (MOERASEIK)
- SALIX ALBA (KNOTWILG)

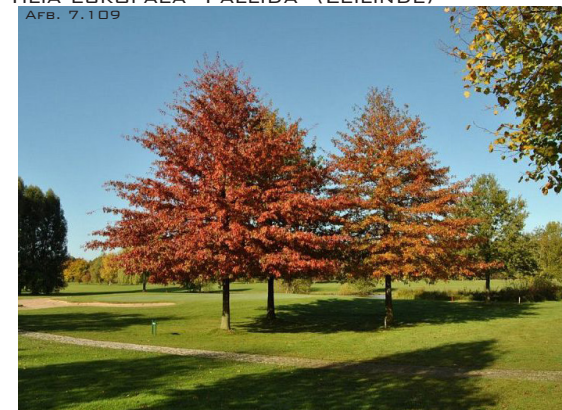
QUERCUS ROBUR (ZOMEREIK)

PAULOWNA TOMENTOSA (ANNA PAULOWNABOOM)

TILIA EUROPAEA 'PALLIDA' (LEILINDE)

QUERCUS PALUSTRIS 'SUMPFEICHE' (MOERASEIK)

SALIX ALBA (KNOTWILG)

§7.4 Erfgoed, het geheel van plekken, verhalen, gebouwen en objecten.

Uit de analyse en het ontwerpvoorstel is naar voren gekomen dat erfgoed kasteelensemble Nederhemert veel meer is dan alleen het kasteelgebouw. Wanneer het landschap op grotere schaal wordt bekeken kan geconcludeerd worden dat het erfgoed een onderdeel van dat landschap is. De omgeving van kasteel Nederhemert bestaat uit meerdere aspecten die een kwaliteit hebben dan alleen een historische.

In het geval van kasteel Nederhemert is gebleken dat het landschappelijke erfgoed als vliegwiel kan dienen voor het bewerkstelligen van andere aspecten, zoals; natuurontwikkeling, waterkwaliteitsverbetering, recreatiemogelijkheden ontwikkelen en het bieden van een toekomst voor de agrarische sector. Dit samen met het behoud van het kasteel zorgt voor een groot deel van de historische continuïteit. De samenwerking tussen gebouw en het landschap bepaalde het beeld van de omgeving. Nu erfgoed en landschap weer samenwerken en elkaar versterken kan gezegd worden dat het erfgoed en de landschappelijke kwaliteiten worden behouden. Het kasteel met het bijbehorende landschap als compleet erfgoed spelen weer een belangrijke rol in de beeldvorming van de omgeving (zie afb. 7.III).

CANADESE ESDOORN, PALEIS HET LOO

Hoofdstuk 8

-Reflectie-

§8.1 Gekozen methodes

In hoofdstuk 2 geef ik al aan dat ik kies voor meerdere benaderingswijzes.

- Methode met als doel het gevoel van cultureel erfgoed op te wekken.
- Methode met het showen van cultureel erfgoed als doel.
- Methode met als doel het presenteren van cultureel erfgoed.

Ik heb gekozen voor een combinatie van meerdere benaderingen omdat ik op voorhand verwachtte dat bij dit project het gebruik van één enkele methode onmogelijk is.

Terugkijkend op projecten is het mogelijk te zeggen welke methode de meest overheersende is geweest. Welke als leidraad is genomen. Maar bij een erfgoedproject kun je niet van tevoren één benaderingswijze kiezen. Tijdens de analyse, maar ook verder in het project, bijvoorbeeld tijdens het ontwerpen, ontdek je nieuwe gegevens die je onmogelijk met de gekozen benaderingswijze zou kunnen behandelen. Een andere methode moet dan worden toegepast om dit nieuwe gegeven een plek te geven in het ontwerp.

Een mooi voorbeeld hiervan zijn de Canadese Esdoornen in de tuinen van Paleis het Loo. Een geschenk van de toenmalige koningin Juliana aan haar moeder Wilhelmina, ter herinnering aan het verblijf in Canada tijdens de Tweede Wereldoorlog. De bomen zijn aangeplant in een periode dat de tuinen een hele andere stijl hadden. Maar bij het reconstrueren van de tuinen naar de Franse barok situatie is er voor gekozen deze Esdoornen te behouden (zie afb 8.1). Nu vormen ze een speciale uitzondering op de geheel herstelde situatie van de Franse barok periode. (Paleis het Loo, 2015)

Al bij het lezen van informatie over kasteel Nederhemert werd

het mij duidelijk dat ik te maken had met vele lagen die complexe verbindingen met elkaar hadden. Van al die lagen zijn er overblijfselen. Deze overblijfselen maken kasteel Nederhemert uniek. Dus een methode die zich richt op één periode in de geschiedenis vond ik direct al niet geschikt. Bij het kiezen van een dergelijke methode focus je je op een klein gedeelte van de geschiedenis en neger je veel dat dit element ook zeer uniek maakt. Door de vele aanwezige elementen uit verschillende tijden was de kans dat verschillende elementen op een andere manier moesten worden benaderd zeer groot. Daarom heb ik gekozen voor een combinatie van methodes die gericht zijn op het opwekken van een cultuur historisch besef, dat tevens willen presenteren maar niet schuwen het samen te laten gaan met ontwikkeling. Dit om de historische continuïteit te waarborgen. Kasteel Nederhemert ontwikkelde en daardoor transformeerde door de geschiedenis heen opnieuw en opnieuw om te kunnen blijven bestaan. Dat steeds maar ontwikkelen maakt kasteel Nederhemert uniek in Nederland, dat maakt het erfgoed.

De keuze voor reminisceren bleek een goede keuze. Het verplicht niet tot reconstructie, maar laat ruimte open om elementen zo in te zetten zodat ze in het heden te begrijpen en inzetbaar zijn. Een voorbeeld hiervan is de uitlijning van de fortificatie. Het volledig reconstrueren van de verdedigingselementen zou het gegeven negeren dat in het verleden de fortificaties zijn verdwenen om plaats te maken voor een tuinontwerp. Door alleen de contouren weer te geven word bevestigd dat de verdedingswallen wel degelijk aanwezig zijn geweest, maar krijgt het niet een definitieve gestalte. Het is ook duidelijk dat de fortificaties zijn verdwenen.

Ik beschouw dit als een goede weergave van de benaderingswijze reminisceren. De gedachte van het cultureel erfgoed wordt opgewekt, zonder dat het volledig en compleet aanwezig is.

§8.2 Is het ontwerpvoorstel een antwoord op de onderzoeksvraag?

De onderzoeksvraag was:

-Hoe kan de locatie (van of rond) kasteel Nederhemert nieuwe functies in zich opnemen, zodat de connectie met het landschap op verschillende schaalniveau's wordt hersteld om zo de historische continuïteit te waarborgen?

En de daarbij horende deelvragen zijn:

- Waarom was het kasteel oorspronkelijk hier geïmplementeerd en welke fasen heeft het ondergaan?
- Welke transformaties heeft gebouw, omgeving en landschap ondergaan in de afgelopen eeuwen?
- Wat is de historische continuïteit van gebouw, omgeving en landschap?
- Hoe kan je dit kasteel in de omgeving revitaliseren voor een duurzame toekomst, waarbij de historische continuïteit wordt gewaarborgd?

Kasteel Nederhemert is uniek in Nederland door alle transformaties dat het, samen met de omgeving en het landschap, heeft ondergaan. Door die transformaties heeft het kunnen blijven bestaan. Dit aanpassingsvermogen is de historische continuïteit van kasteel Nederhemert. Door deze plek weer een rol van betekenis te geven in de omgeving, als centraal punt in de recreatie van het gebied, kan het zich weer verder ontwikkelen.

Het landschap in mijn ontwerpvoorstel wordt duidelijker gedefinieerd, daardoor worden de onderlinge relaties tussen de ruimtelijke structuren begrijpbaar. Hierdoor worden ook de elementen, zoals het kasteel en de schans, beter begrijpbaar. Een scherpere differentiatie van het landschap laat beter zien op welke plekken de elementen zijn geïmplementeerd en de voordelen van die plekken worden dan ook inzichtelijk. Er ontstaan nieuwe verbanden

en relaties tussen de landschapstypen en de daarin geïmplementeerde elementen.

Door het revitaliseren van het landschap, waarvoor het erfgoed als vliegwiel is ingezet, wordt ook de historische continuïteit van het landschap gewaarborgd. De revitalisering is ontworpen vanuit verschillende ooghoeken; erfgoedbehoud, natuurontwikkeling, ecologische waterkwaliteitsverbetering, ontwikkeling van de recreatiemogelijkheden en het bieden van een toekomstperspectief voor de agrarische sector. De geschiedenis van het landschap wordt nu niet alleen ingezet ten dienste van het erfgoed, maar ook om de andere vier uitgangspunten te verbeteren in dit gebied.

Uit de analyse van de ontwikkelingsgeschiedenis van kasteel, omgeving en landschap is duidelijk naar voren gekomen waarom het kasteelgebouw hier geïmplementeerd is. Het landschap was ideaal voor het aanvallen en veroveren van andere gebieden, maar ook uitermate geschikt voor het verdedigen van het eigen domein. Doordat Nederhemert een eiland was had het het voordeel van een natuurlijk verdedigings element, namelijk de rivier.

De positie van het kasteel bleek ook in latere periodes zeer strategisch. Zo deed het dienst in de verdediging van Holland in de zestiende en zeventiende eeuw. Maar door de positie werd het dermate vaak aangevallen dat de kosten voor herstel te hoog werden.

Het gebouw, omgeving en landschap konden zich aanpassen aan een nieuwe situatie. Na de fortificatie werd het een villa met een romantische tuin, daarna een ruïne en nu is het een kantoor voor een ultra modern bedrijf dat apps en software ontwikkelt.

Door te kiezen voor een benaderingswijze die zich niet focust op een enkele periode of situatie konden alle gedaanten van het kasteelensemble op specifieke plekken worden uitgelicht. Alle overblijfselen zijn niet geheel gerestaureerd, alleen het nodige om

duidelijk te kunnen maken hoe de situatie geweest moest zijn in gebruik. Van bijvoorbeeld de fortificatie op het binnenterrein zijn alleen de contouren van de verdedigingswallen en bastions aangezet. De vorm van het verdedigingselement is sterk genoeg om naar deze situatie te refereren. De overblijfselen en referenties zijn samengevoegd in het ontwerpvoorstel voor kasteelterrein en kasteellandschap tot een samenhangend plan.

De transformaties uit het verleden van het kasteelensemble die op speciale plekken worden uitgelicht samen met het unieke van het landschap in wording vormen een uniek stuk landschap in Nederland. Het kasteelgebouw, kasteelterrein, dorp, voormalig eiland polder en stroomgordel vormen opnieuw een compleet verhaal. Een verhaal dat afzonderlijke elementen, als natuurontwikkeling en de agrarische sector, versterken in hun bestaan.

Wanneer je op een duurzame manier de toekomst tegemoet wil treden moet er een harmonieuze samenwerking zijn. Nu hindert de agrarische sector de ontwikkeling van het natuurdoeltype en de expressie van het erfgoed. In het ontwerpvoorstel gaat de agrarische sector samenwerken met de andere uitgangspunten, zodat ze allemaal tot ontwikkeling kunnen komen. Door de samenwerking hebben ze elkaar ook nodig en houden ze elkaar in stand. Daarmee creëer ik de mogelijkheid voor een duurzame toekomst, waarin de historische continuïteit wordt gewaarborgd.

§8.3 De relatie tussen thema studio en thema projectonderwerp De master track Landscape architecture heeft als thema ‘Flowscapes; infrastructure as landscape and landscape as infrastructure’, met als gebiedskader het Rijn - Donau corridor. In de afstudeerhandleiding van de mastertrack wordt flowscapes als volgt beschreven; de dynamiek tussen landschappelijke processen en typomorfologische aspecten.

Infrastructuur kan volgens de handleiding onderverdeeld worden in drie categorieën:

Transport infrastructuur

Groen infrastructuur

Water infrastructuur

Landschappelijke infrastructuren verbinden ‘flows’ en ‘scapes’. De ‘flows’ zijn stromingen en/of processen, de ‘scapes’ de ruimtelijke entiteit. (Nijhuis & Jauslin, 2014)

Verder wordt in dezelfde handleiding de studio omschreven als;

“The studio is concerned with the design of new topographies by integrating new programs into the ‘genius of place’ and time, and with regard to landscape processes, the continuation of spatial quality and cultural identity of the landscape. It does this through the development of landscape architectural concepts, methods and techniques for design research and research-by-design. Our landscape architectonic design explorations require a multi-layered understanding of landscape: its spatial structure or visual landscape, history, context, or relational system and involve the underlying the ecological, economic and social processes.” (Nijhuis & Jauslin, 2014)

Ik heb een projectlocatie in Nederland gekozen om de mogelijkheid te creëren vaker de plek te kunnen bezoeken. Ik heb het een fijne keuze gevonden om bij het ontdekken van nieuwe gegevens in de gelegenheid gesteld te zijn deze te verifiëren in het echte landschap.

ERFGOED BENADERINGSWIJZEN

CONSERVEREN

-Methode met als doel het behouden zoals aangetroffen

BRANDING

-Methode met als doel het presenteren van cultureel erfgoed.

STATISCH MARKEREN

-Methode met als doel het duiden van cultuur historie

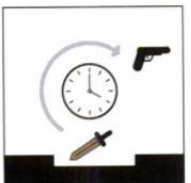
FLEXIBEL MARKEREN

-Methode met als doel het duiden van cultuur historie

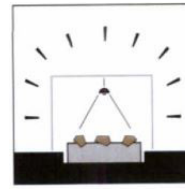
RECONSTRUEREN

-Methode met als doel het herstellen van situatie

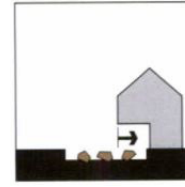
ACTUALISEREN

-Methode met als doel het erfgoed bruikbaar te maken

ETALEREN

-Methode met het showen van cultureel erfgoed als doel.

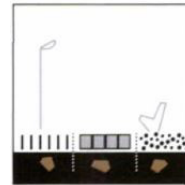
INPASSEN

-Methode met als doel het mengen van erfgoed en ruimtelijke planning

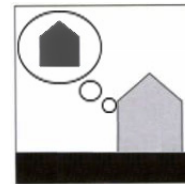
OMHULLEN

-Methode met als doel het erfgoed te beschermen tegen externe invloeden

MATERIALISEREN

-Methode met als doel het verbeelden van cultureel erfgoed.

REMINISEREN

-Methode met als doel het gevoel van cultureel erfgoed op te wekken.

(BRONNEN:

BRUESI, R. (2005). ONTWERPSTRATEGIEËN VOOR DE LIMES. IN B. COLENBRANDER (ED.), LIMES ATLAS (PP. 167-189). ROTTERDAM: UITGEVERIJ 010.

GRIELAARD, M., LEE, L. V. D., & ZWARTKRUIS, I. (2008). "EREN" VAN CULTUURHISTORIE. OMGANGS METHODES VOOR ONTWERPEN MET CULTUURHISTORIE. HOGESCHOOL VAN HALL LARENSTEIN.)

§8.4 De relatie tussen onderzoek en ontwerpproject
Ik heb onderzocht hoe een erfgoedproject te benaderen. De manier waarop een erfgoedproject wordt aangepakt is in de laatste vijftig jaar sterk is veranderd. Halverwege de vorige eeuw was het met name de overheid die het behoudt van erfgoed verzorgde, dit is langzaam overgegaan naar een maatschappelijk ingrijpen. (Janssen, 2012) Tevens zien we de ontwikkeling van alleen een focus op het gebouwde dat nu ook de landschappelijke context bij het erfgoed wordt betrokken. (Luiten et al., 2014) Dit is in een stroomversnelling gekomen na het presenteren van de Nota Belvedere in 1999. (Nota Belvedere, 1999) Een grote verscheidenheid aan benaderingswijzen is de afgelopen jaren ontwikkeld. Robert Broesi omschrijft in de Limes Atlas een elftal verschillende methodes. Conserveren, Branding, Statisch markeren, Flexibel markeren, Reconstrueren, Actualiseren, Etaleren, Inpassen, Omhullen, Materialiseren en Reminisceren. (Broesi, 2005)

Gaandeweg het project ben ik tot de conclusie gekomen dat met erfgoedprojecten op voorhand één methode kiezen een onmogelijke opgave wordt. Gedurende het project, niet alleen tijdens het inlezen en analyseren, komt er nieuwe informatie beschikbaar. Gegevens die wellicht van groot belang zijn voor de volledigheid van het erfgoed, maar buiten de gekozen methode valt. Is de informatie dermate belangrijk zal er een uitzondering gemaakt moeten worden op de gekozen methode en hier een andere methode worden toegepast.

Naderhand kan er makkelijker gezegd worden welke methode is toegepast, vaak de meest overheersende. Maar ik heb geconcludeerd dat de methode die vandaag de dag gebruikt wordt bij erfgoedprojecten altijd een combinatie is en zal zijn van meerdere benaderingswijzen. Uit de reeks, door Broesi samengesteld, heb ik voor Reminisceren gekozen. Reminisceren staat voor het opwekken van een

cultuurhistorisch gevoel. Het is een methode die breed inzetbaar is. Deze methode biedt de mogelijkheid om op specifieke plekken op de locatie bijvoorbeeld te restaureren en op een andere plek op dezelfde locatie te actualiseren. Bij restaureren wordt een situatie uit het verleden herstelt. Met actualiseren maak je het erfgoed geschikt voor hedendaags en/of toekomstig gebruik. Beide ingrepen passen binnen de methode Reminisceren, zolang het relaties aangaat met het bestaande erfgoedelement. Andere methodes, zoals conserveren en reconstrueren, vielen af. Met Conserveren wordt de situatie behouden zoals deze wordt aangetroffen. (Broesi, 2005) In het geval van mijn afstudeerproject heb ik de conclusie getrokken dat de huidige situatie van het landschap niet geschikt is om als landschappelijke context van een kasteel te dienen. De situatie moet veranderen, en daarom valt Conserveren als methode af. Wanneer er voor Reconstrueren word gekozen wordt een bepaalde periode uit het verleden herstelt. (Broesi, 2005) Dit is dan de situatie die het object uniek gemaakt heeft. Bij kasteel Nederhemert is er niet een bepaalde situatie aan te wijzen die het uniek maakt. Het is de combinatie van alle situaties uit het verleden die kasteel Nederhemert uniek genoeg maken om het als erfgoed te beschouwen. Bij het kiezen voor Reconstrueren zouden er dus vele gegevens die kasteel Nederhemert uniek maken genegeerd worden. Daarom viel ook Reconstrueren af als benaderingswijze. Reminisceren waarborgt de historische continuïteit. Door ontwikkelingen uit het verleden samen te laten gaan met ontwikkelingen die het erfgoed bestendig maken voor de toekomst wordt het verleden, heden en toekomst van het erfgoed met elkaar verbonden. En dat is precies de gedachte waarop erfgoed is gestoeld. Het geheel van historische verhalen, plekken, gebouwen en objecten die wij als maatschappij waardevol vinden om door te geven aan nieuwe generaties. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2009)

AFB. B.2

Kasteel
't Huis
Slot
Burcht
Woontoren
Fort
Villa
Ruïne

Kasteelensemble Nederhemert

Termen die allemaal van toepassing zijn op kasteelensemble Nederhemert. De term 'kasteel' die we nu gebruiken voor het hele ensemble is eigenlijk een verwijzing naar een bepaalde periode uit de geschiedenis van kasteelensemble Nederhemert. 'Kasteel' is een term die latere generaties aan versterkte woningen uit de middeleeuwen hebben gegeven. Het is dus een begrip dat veel omvat. Overeenkomsten zijn dat het naast een persoonlijke woning van de edele het ook versterkt en geschikt om aanvallen te weerstaan moest zijn om kasteel genoemd te worden. Paleizen en forten zijn anders. Paleizen zijn niet voorzien van verdedigingselementen en forten worden niet als woonplek van een heer gebruikt. (Nieuwe Geïllustreerde Lekturama Encyclopedie, 1981)

§8.5 De relatie tussen de methode van de studio en de student
Het studiejaar zijn we begonnen met een project-hypothese te vormen. Wat is het onderwerp waarmee je zou willen werken en welke technieken zou je willen toepassen? Dit is samen met de eerste aanzet tot een locatie analyse gepresenteerd tijdens de P1. De periode tot de P2 was ingericht om definitief tot een locatie keuze te komen, deze grondig te analyseren om een probleemstelling te formuleren en de eerste ontwerpideeën te ontwikkelen.

Naast de ontwerpstudio waren er in het eerste semester ook een drietal begeleidende vakken. Twee theorievakken, eentje op methodologie en de ander op ontwerpen met natuur. De eerste zorgde ervoor dat er ook aandacht ging naar de methode en de zoektocht naar passende literatuur. De tweede was ter ondersteuning van het zich vormende plan. De derde was het vak 'space and society', om de verschillende manieren van kijken naar landschap te bestuderen.

Vanaf de P2 was de studio erop gericht je ontwerp uit te werken. Tijdens de P3 is er een gedetailleerder plan gepresenteerd, dat vervolgens richting de P4 en 5 uitgewerkt is tot een compleet ontwerpvoorstel.

§8.5.1 Woordkeuze

Een beeld zegt meer dan duizend woorden. Maar ik heb geleerd dat met de bewoording die een tekening vergezellen de hele bedoeling van beeld en woord ontzenuwd kunnen worden. Een afbeelding zonder titel dan wel onderschrift kan in de meeste gevallen zo veel zeggen dat de echte bedoeling van de maker onduidelijk kan zijn voor toeschouwers. Of de toeschouwer ziet er andere informatie is dan de eigenlijke bedoeling is. Een beeld is nodig om snel veel te kunnen vertellen, maar daarbij horen kernwoorden om te vertellen

wat het beeld zegt. Zodat de kijker begrijpt waar hij naar kijkt en zich focust op de juiste informatie die het beeld geeft.

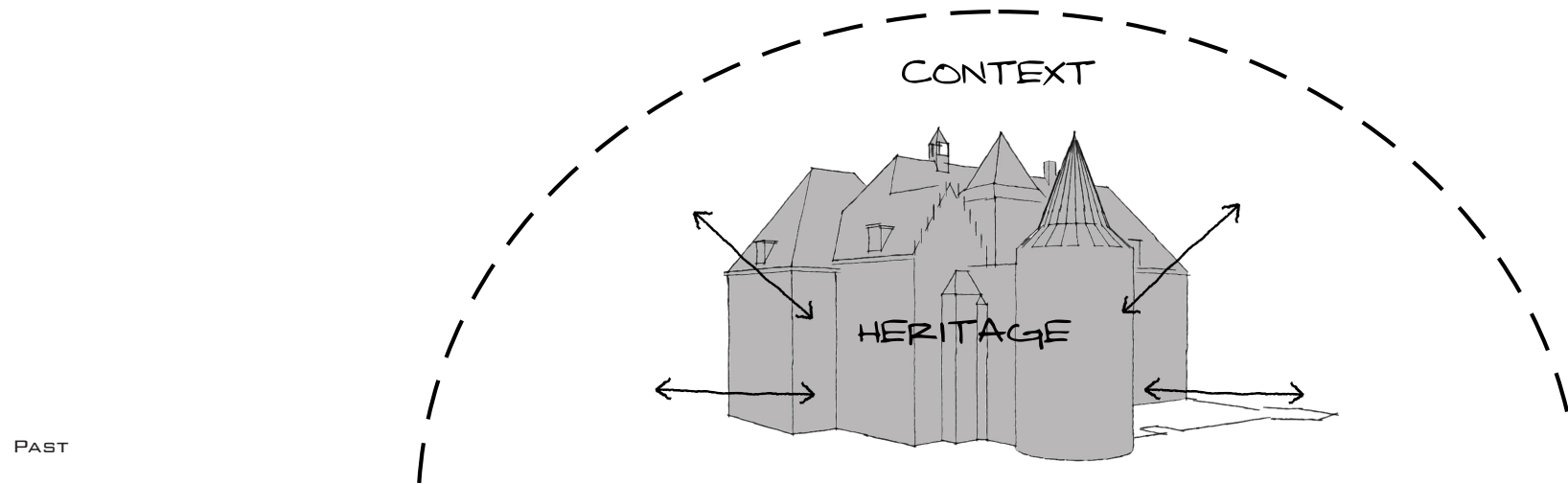
§8.5.2 Ontwerpen vanuit een beeld

Ik ben een ontwerper die, na het bezoeken van de locatie en me heb ingelezen over de mogelijkheden, wensen en wellicht problemen op de locatie, een beeld vormt waaraan het ontwerp moet voldoen. Het besef begint te komen dat dit voor een ontwerper zowel een kracht als een zwakte kan zijn. Een voordeel is dat je door het beeldend vermogen snel een plan hebt. Maar daaruit volgt ook direct het nadeel. In het beeld, gevormd in je gedachten is alles perfect. Bij het uitwerken daarentegen is er een grote kans dat niet alles zo perfect is, niet alles past of het heeft niet de verwachte uitwerking op de omgeving. Waar je als ontwerper je dan voor moet hoeden is dat je het beeld gaat oprekken, vastklampend aan het beeld dat jij voor ogen hebt. Dit leidt vaak tot krampachtige oplossingen die niet een kwalitatieve toevoeging zijn. Ik begon dit bij mezelf te herkennen nadat ik hierop werd gewezen. Beter is het om op het moment dat je constateert dat het niet wordt zoals je bedacht had terug te gaan naar de uitgangspunten. Voor een ontwerper die werkt vanuit een beeld dat hij in gedachten heeft betekent dit dat het gewenste beeld afgeschoten moet worden. Een beeld waarvan je zeker wist dat het perfect zou worden. Het bekende "killing your darlings".

§8.5.3 Varianten

Bij het ontwerpen vanuit een beeld heb je maar één uitwerking. Een vraag die dan moeilijk te beantwoorden is, is bijvoorbeeld: "Waarom ben je tot deze oplossing gekomen?" In je gedachten ga je snel aan de beweegredenen voorbij. En het antwoord dat niet getuigt van sterke argumentatie is: "In gedachten is dit perfect." Wanneer je

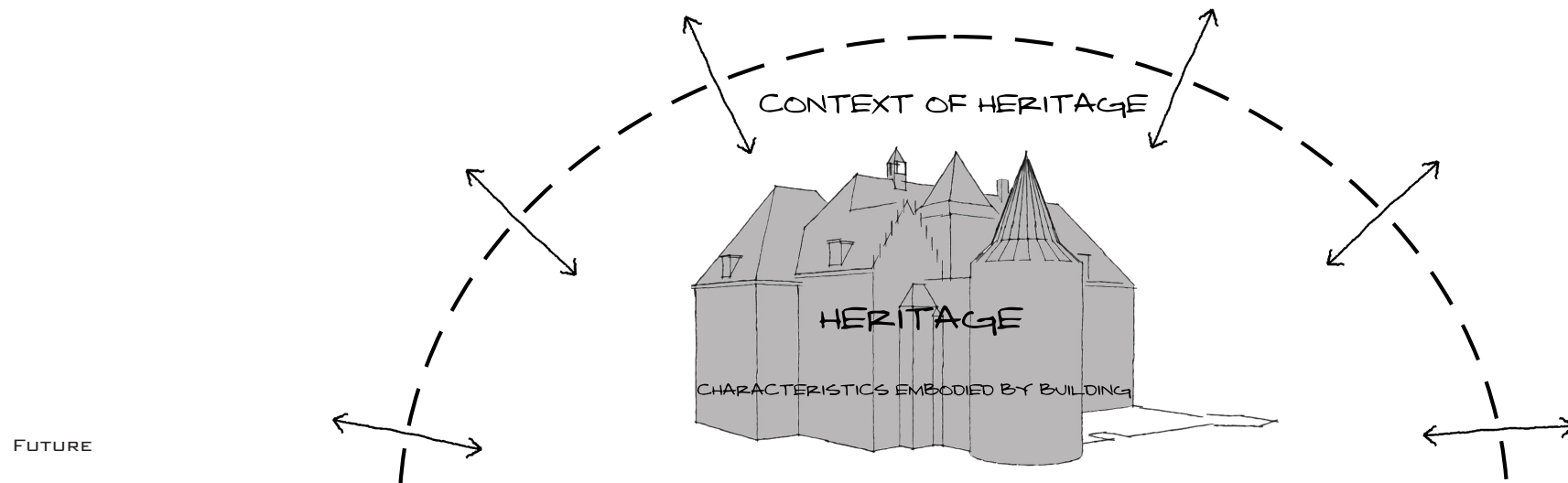
REST OF THE WORLD

PAST

REST OF THE WORLD

= CONTEXT

FUTURE

varianten zou maken kun je voor jezelf en aan anderen duidelijk maken wat de voor- en nadelen zijn per variant en waarom je dus voor een bepaalde variant gekozen hebt. Deze varianten moeten gemaakt worden vanuit de uitgangspunten. En niet zoals ik de neiging heb, vanuit dat ene beeld dat je in je hoofd al gevormd hebt, Dan krijg je geen varianten. Dan krijg je variaties op een variant. Die variaties hebben allemaal hetzelfde idee als basis. Het is dus, denk ik, belangrijk om van het eerste beeld de uitgangspunten te destilleren en van daaruit meerdere beelden te vormen. Voordat het eerste beeld zich in je gedachten nestelt en zich daar niet meer zo makkelijk laat verwijderen. Beelden die varianten kunnen worden en die je beweegredenen voor ontwerpkeuzes kunnen ondersteunen.

§8.6 De relatie tussen het afstudeerproject en zijn sociale context
De erfgoedbranche is op zoek naar nieuwe benaderingswijzen. (Janssen, 2012) De presentatie van de Nota Belvedere en de reeks die Broesi omschrijft in de Limes-atlas getuigen daarvan. Dit afstudeerproject past in deze ontwikkeling. De zoektocht naar een passende benaderingswijze voor kasteel Nederhemert is een reflectie van de situatie in de gehele erfgoedwereld. Het past ook in de tendens om niet meer alleen te focussen op alleen de gebouwde objecten maar ook de context van het gebouw te beschouwen als onderdeel van het erfgoed. Landschappelijk erfgoed krijgt steeds meer aandacht. Met het project kasteel Nederhemert laat ik zien dat in dit specifieke geval het noodzakelijk is om het gebouwde- en landschappelijke erfgoed gezamenlijk te beschouwen. In het geval van Nederhemert is het kasteel nauw verbonden geweest met het landschap. Een connectie die na het renoveren van het gebouw verdwenen is, omdat het landschap niet onder handen is genomen. Het erfgoed is nu niet volledig. Met een ingreep in het landschap is het mogelijk deze samenwerking te herstellen en zo het erfgoed aan te vullen tot een volledig verhaal.

Erfgoed is niet alleen een element uit het verleden, het is iets dat de tijd heeft doorstaan en wil blijven bestaan. Die wil tot blijven bestaan komt voort uit de wens van de maatschappij. Als wij als maatschappij vinden dat het element uit het verleden belangrijk genoeg is om door te geven aan nieuwe generaties wordt het gezien als erfgoed.

Nadat in 1958 kasteel Nederhemert werd verkocht aan de Nederlandse staat zijn er onderzoeken gedaan naar Nederhemert, elk onderzoek wijst stuk voor stuk de grote waarde aan die het kasteel bezit op architectonisch gebied. (Bierens de Haan & Kramer, 2005; Kamphuis, 1985) Daarnaast blijkt uit dit ontwerpproces dat het landschap ook van grote waarde is voor het te behouden erfgoed, maar ook grote kwaliteiten bevat voor de ontwikkeling van een natuurtipe, waterkwaliteitsverbetering en een toekomst genereren voor de agrarische sector. Het landschap blijkt dus onmisbaar voor het compleet maken van het erfgoed kasteel Nederhemert en tegelijkertijd vormt het samen met het erfgoed een vliegwieltje voor de revitalisering van de omgeving.

Het feit dat het erfgoed kasteelensemble Nederhemert het leidraad is gaan vormen voor de revitalisering van het omringende landschap betekent dat het een rol heeft gekregen voor de toekomst.

De ontstane situatie na de ingreep in de periode 2001-2005 doet geen recht aan het erfgoed. Met de aandacht alleen gericht op het gebouw is maar een klein gedeelte van het erfgoed aangepakt. Actie zoals voorgesteld in dit ontwerp, is nodig om het volledige erfgoed te kunnen behouden en het van betekenis te laten zijn voor de toekomst.

In een nawoord ontkom je niet aan het bedanken van mensen. In dit geval zijn het te veel mensen die me geholpen of gesteund hebben om allemaal op te noemen. Een aantal wil ik er uitlichten om te bedanken;

allereerst de mentoren Gerdy Verschuure-Stuip en Teake Bouma. Gerdy voor haar onvermoeibare enthousiasme en Teake voor zijn vragen en het oprekken van de comfort zone.

De coördinatoren Steffen Nijhuis en Daniël Jauslin, met name Steffen die trachtte het plan naar academisch niveau te tillen.

Mw. Jorien Jas van Stichting Geldersch Landschap & Kasteelen, voor haar welwillendheid mij te voorzien van informatie, hoewel zij slechts lid was van een beheersorganisatie en niet een onderzoeksorganisatie.

Als laatste familie en vrienden, die ondanks ze soms niks van het gespreksonderwerp snapten toch een luisterend oor boden.

Een luisterend oor bieden. Wij moeten in het geval we gaan werken met erfgoed luisteren naar wat het element te vertellen heeft. Daarin ligt grotendeels verscholen wat het element uniek maakt en waar de aandacht naar uit moet gaan. Bij dat verhaal zoek je een methode. Alleen dan respecteer je de uniciteit van het erfgoed en heb je de mogelijkheid die op de beste manier weer te geven in een ontwerp. Met ontzag kijk ik vanaf nu naar erfgoedprojecten. Het werken met erfgoed betekent altijd dat er een groep mensen is die waardeert wat je doet en een groep die vindt dat het anders had moeten. Toch proberen alle mensen die werken in de erfgoedbranche het erfgoed op zo goed mogelijke wijze te behouden zodat het doorgegeven kan worden.

In het heden wordt het erfgoed wat we kregen uit het verleden bestendig gemaakt voor de toekomst.....

-
- Bal, D., Beije, H. M., Fellingier, M., Haveman, R., Opstal, A. J. F.M. v., & Zadelhoff, F. J. v. (2001). Handboek Natuurdoeltypen. Wageningen: Ministerie van Lanbouw, Natuurbeheer en Visserij.
- Bierens de Haan, J. C., & Kramer, W. (2005). Kasteel Nederhemert Een eeuwenlang bestaan. Zwolle: Waanders Uitgevers.
- Broesi, R. (2005). Ontwerpstrategieën voor de limes. In B. Colenbrander (Ed.), Limes Atlas (pp. 167-189). Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Colenbrander, B. (2013). Hedendaagse architectuur en erfgoedzorg: scheidsrechter of spelbreker? : Herita.
- Grielaard, M., Lee, L. v. d., & Zwartkruis, I. (2008). "Eren" van cultuurhistorie. Omgangsmethodes voor ontwerpen met cultuurhistorie. Larenstein: Hogeschool van Hall Larenstein.
- Hielkema, H. (1998, 2 november). Alleen voor de vleermuizen valt er wat te genieten op Nederhemert, Restauratie-architect Kramer wilde 'het verval' van het kasteel zichtbaar houden, Trouw. Retrieved from <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/article/detail/2614457/1998/11/02/Alleen-voor-de-vleermuizen-valt-er-wat-te-genieten-op-Nederhemert-Restauratie-architect-Kramer-wilde-het-verval-van-het-kasteel-zichtbaar-houden.dhtml>
- Janssen, J. (2012). De toekomst van het verleden. Wageningen University, Wageningen.
- Kamphuis, J. (1985). Beschrijving van het gebouw voor de verwoesting in 1954 Kasteel Nederhemert: een oriëntatie op de bouwgeschiedenis (pp. 135-152). Delft: Delftse Universitaire Pers.

Bronnenlijst

-Literatuur-

- Linieteam. (2015, 3 mei 2015). Hollandse Waterlinie, laat je verrassen. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.hollandsewaterlinie.nl/items/het-muiderslot.aspx>
- Luiten, E. (2008). Tot hier...en nu verder. Op historische gronden, Erfgoed in een context van ruimtelijk ontwerp, planning en democratie 33-55.
- Luiten, E., & Berkers, M. (2010). Decor zoekt voorstelling. Blauwe Kamer, 30-41.
- Luiten, E., Janssen, J., Renes, H., Rouwendal, J., Faber, O., Pen, C.-J., & Stegmeijer, E. (2014). Karakterschetsen. Amersfoort.
- Mácel, O. (2002). Historical Research. In T. M. d. Jong & D. J. M. v. d. Voordt (Eds.), *Ways to study and research urban architectural and technical design* (pp. 61-70). Delft: DUP science.
- Naturalis en partners. (2015). Kasteel Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://natuurkaart.nl/gebied/678/>
- Nieuwe Geïllustreerde Lekturama Encyclopedie. (1981) (pp. 2500-2502): Tirion.
- Nijhuis, S., & Jauslin, D. (2014). Flowscapes, infrastructure as landscape, landscape as infrastructure Graduation LAB landscape architecture semesterguide MSC 3&4. Delft: Delft University of Technology, Faculty of Architecture, Department of Urbanism, Chair of Landscape Architecture.
- Nota Belvedere. (1999). Nota Belvedere, Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting. Den Haag.
- Paleis het Loo. (2015). Het Loo in bloei. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.paleishetloo.nl/tuinen/>
- Rieven, O. v. (2008). De lange lijnen van de Stelling van Amsterdam. Blauwe Kamer, 21-33.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2009). Erfgoedbalans 2009. Amersfoort: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. (2014, 12 september 2014). Oude Fort of Kleine Schans in Nederhemert-Zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://rijksmonumenten.nl/monument/23631/oude-fort-of-kleine-schans/nederhemert-zuid/>
- Rijkswaterstaat. (2010). Samen werken aan waterkwaliteit: Ministerie van Infrastructuur en Milieu.
- Rijkswaterstaat. (2014). KRW Oevers en Uiterwaarden, projectgebied Doornwaard.
- Rots maatwerk. (2013). Domstraat and Servetstraat, the fortified city. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.trajectumlumen.com/en/artworks/13>
- Tilburg, B. v., Vries, B. d., & van Suchtelen van de Haare, R. (2005). 66 Kanjermonumenten. Zwolle.
- Wikipedia. (2015a, 11 februari 2015). Erfgoed. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://nl.wikipedia.org/wiki/Erfgoed>
- Wikipedia. (2015b, 9 april 2015). Lijst van kastelen in Nederland. Retrieved 18 mei, 2015, from http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_kastelen_in_Nederland
- Witsen, P. P. (2011). Coevorden opent zijn vesting voor iedereen. Blauwe Kamer, 3, 60-63.

- Afb. 1,2,3
 Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 4,5,6
 Eigen foto
- Afb. 7
 Eigen foto
- Afb. 1.1
 Schokland.nl. (2015). Werelderfgoed Schokland. Retrieved 18 mei 2015, from <http://www.schokland.nl/>
- Afb. 1.2
 RTV Drenthe. (2008). Bruine borden ANWB geplaatst. Retrieved 29-1-2015, from <http://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/bruine-borden-anwb-geplaatst>
- Afb. 1.3
 Cultuurland Advies. (1999). Ballonvaart Drentse Aa. Retrieved 29 mei 2015, from <http://www.cultuurland.com/pages/posts/ballonvaart-drentse-aa7.php?p=50>
- Afb. .4
 Museum Fort aan Den Ham. (2015). De Stelling van Amsterdam, Een introductie. Retrieved 29-1-2015, from <http://www.fortaandenham.nl/cms/stelling-van-amsterdam/>
- Afb. 1.5
 Kwazel. (2010). Stelling van Amsterdam the Netherlands. Retrieved 29 mei 2015, from http://nl.wikipedia.org/wiki/Stelling_van_Amsterdam#/media/File:Stelling_van_Amsterdam_the_Netherlands.svg
- afb. 2.1 t/m 2.6
 Broesi, R. (2005). Ontwerpstrategieën voor de limes. In B. Colenbrander (Ed.), Limes Atlas (pp. 167-189). Rotterdam: Uitgeverij oio.
- Afb. 2.7
 Eigen werk
- Afb. 2.8
 Jonathan. (2014). Training for Hadrian's Wall: Spring 2014 Update – Update on My Plans to Walk Hadrian's Wall, Postponing the Walk, Training Plan, Wall News and Much More. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.anglotopia.net/category/our-trips/training-for-hadrians-wall/>
- Afb. 2.9
 Eigen werk
- Afb. 2.10
 Paleis het Loo. (2015). Het Loo in bloei. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.paleishetloo.nl/tuinen/>
- Afb. 2.11
 Eigen werk
- Afb. 2.12
 Viskie, H. (2009). De Nieuwe Hollandse Waterlinie. Retrieved 18 mei, 2015, from http://hanviskie.blogspot.nl/2009_03_01_archive.html
- Afb. 2.13
 Eigen werk
- Afb. 2.14
 De Haan Westerhoff. (2012). Hof van Coevorden. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://dehaanwesterhoff.nl/hof-van-coevorden/>

- Afb. 2.15
Eigenwerk
- Afb. 2.16
Carlo3onl. (2009). CK Grensmarkering Romeins Castellum, Domplein Zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from http://straatkaart.nl/3511NP-Oudegracht/media_fotos/ck-grensmarkering-romeins-castellum-domplein-zuid-JL/
- Afb. 2.17
Eigen werk
- Afb. 2.18
Huis de Wiers. (s.d.). Retrieved 18 mei, 2015, from <http://huisdewiers.nl/contact/vacatures/>
- Afb. 2.19 t/m 2.21
Broesi, R. (2005). Ontwerpstrategieën voor de limes. In B. Colenbrander (Ed.), *Limes Atlas* (pp. 167-189). Rotterdam: Uitgeverij 010.
- Afb. 3.1 t/m 3.4
Eigen werk
- Afb. 3.5
Eigen werk
- Afb. 3.6
Wielen, P. v. d. (2010). kasteel Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.panoramio.com/photo/40661368>
- Afb. 3.7
Kamphuis, J. (1985). Beschrijving van het gebouw voor de verwoesting in 1954 Kasteel Nederhemert: een oriëntatie op de bouwgeschiedenis (pp. 135-152). Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Afb. 3.8 t/m 3.13
Eigen foto/werk
- Afb. 3.14
Aar. (2006). Mijn verjaardag in 2006. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://aarslog.persijn.net/2006/09/mijn-verjaardag-in-2006/>
- Afb. 3.15; 3.16
Dukker, G., & Roderburg, K. (2005). File:Interieur, overzicht van gerestaureerd ruimtes - Nederhemert-Zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Interieur,_overzichten_van_gerestaureerde_ruimtes_-_Nederhemert-Zuid_-_20373988_-_RCE.jpg
- Afb. 3.17 t/m 3.21
Eigen werk
- Afb. 4.1
Kremers, R. (2013). Kasteel Biljoen in Velp. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.natgeofoto.nl/foto/kasteel-biljoen-in-velp>
- Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen. (s.d.). kasteel Amerongen. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.kasteelamerongen.nl/vrienden/doelstellingen/>
- Echten, Y. v. (2012). De Hondsrug. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.hetverhaalvandehondsrug.nl/album/9-De%20Hondsrug/>
- Muiderslot. (s.d.-b). Muiderslot. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.muiderslot.nl/international>

- kasteelbeheer. (2014). Kasteel Nederhemert in Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://rijksmonumenten.nl/monument/23621/kasteel-nederhemert/nederhemert/>
- Deinum, M. (2014). Escape from Loevestein. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.geschiedenisbeleven.nl/escape-from-loevestein/>
- Nederland Monumentenland. (2014). kasteel Ammersoyen bij kaarslicht. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.nederlandmonumentenland.nl/agenda/kasteel-ammersoyen-bij-kaarslicht/>
- Kleijer, H., Pluim, M., Remmerden, R. v., & Baas, E. (s.d.). Middachten. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.middachten.nl/home/1>
- Foto Kasteel de Haar Utrecht. (s.d.). Beeldmateriaal, kasteel De Haar Utrecht. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.kasteeldehaar.nl/pers/beeldmateriaal/>
- Afb. 4.2
Muiderslot. (s.d.-a). Geschiedenis in het echt. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.muiderslot.nl/>
- Afb. 4.3
Elandts, J. (1663). 't Huys te Hemert. Retrieved 18 mei, 2015, from http://www.geldersarchief.nl/n/?mivast=37&mizig=129&miadt=37&miaet=1&micode=1510&minr=3194445&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=nederhemert&miview=ldt
- Afb. 4.4
Schaatsbergen, R. (2012). Soldatenbarakken ontdekt tijdens opgravingen Slot Loevestein. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://archeologieonline.nl/nieuws/soldatenbarakken-ontdekt-tijdens-opgravingen-slot-loevestein>
- Afb. 4.5
Gelders Archief. (s.d.). De bewoners van kasteel Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.mijngelderland.nl/#/de-bewoners-van-kasteel-nederhemert>
- Afb. 4.6
Clubs Kastelen & Vestingsteden. (2005). Kasteel Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from http://kastelen.clubs.nl/nieuws/detail/70419_kasteel-nederhemert
- Afb. 4.7
Blanc, F. L. (2012). Castle in Nederhemert-Zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.flickr.com/photos/kei-kecil/6975244867/in/photostream/>
- Afb. 4.8
Somsen, A. (2015). Landschapsvisie Eiland van Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.arjansomsen.nl/projecten/visie-onderzoek/landschapsvisie-eiland-van-nederhemert/>
- Clubs Kastelen & Vestingsteden. (2005). Kasteel Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from http://kastelen.clubs.nl/nieuws/detail/70419_kasteel-nederhemert

- kasteelbeheer. (2014). Kasteel Nederhemert in Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://rijksmonumenten.nl/monument/23621/kasteel-nederhemert/nederhemert/>
- Elandts, J. (1663). 't Huys te Hemert. Retrieved 18 mei, 2015, from http://www.geldersarchief.nl/n/?mivast=37&mizig=129&miadt=37&miaet=1&mi code=1510&minr=3194445&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&mizk_alle=nederhemert&miview=ldt
- Bierens de Haan, J. C., & Kramer, W. (2005). Kasteel Nederhemert Een eeuwenlang bestaan. Zwolle: Waanders Uitgevers.
- KLM Aerocarto. (1959). Foto's en tekeningen van Kasteel Nederhemert in Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.kastelenbeeldbank.nl/kasteel-beeldbank.php?id=514&prov=6>
- Eigen foto's/werk
- Afb. 4.9
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 5.1 t/m 5.4
Dukker, G., & Roderburg, K. (2005). File:Interieur, overzicht van gerestaureerd ruimtes - Nederhemert-Zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Interieur,_overzichten_van_gerestaureerde_ruimtes_-_Nederhemert-Zuid_-_20373988_-_RCE.jpg
- Afb. 5.5 t/m 5.13
Eigen foto's
- Afb. 6.1 t/m 6.3
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 6.4
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 6.5
Eigen bewerrking afb. 6.4
- Afb. 6.6
Eigen werk
- Afb. 6.7
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 6.8
Eigen bewerking afb. 6.7
- Afb. 6.9
Rijkswaterstaat. (2014). KRW Oevers en Uiterwaarden, projectgebied Doornwaard.
- Afb. 6.10
Martens en Van Oord. (2014). Flexibiliteit en keihard werken voor Kaderrichtlijn Water 1. 35.

- Afb. 6.11
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 6.12
Eigen bewerking afb. 6.11
- Afb. 6.13
Dijkstra, J. (2006). Bern. Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.plaatsengids.nl/bern>
- Afb. 7.1
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 7.2
Eigen bewerking afb. 7.1
- Afb. 7.3
Kers, B. (2014). Geul Doornwaard Nederhemert sneller klaar dan gepland. Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.bd.nl/regio/den-bosch-en-omgeving/zaltbommel/geul-doornwaard-nederhemert-sneller-klaar-dan-gepland-1.4592374>
- Afb. 7.4
Spaans, P. (2014). Something_Fishy_Going_On. Retrieved 15 juni 2015, from http://s1335.photobucket.com/user/Something_Fishy_Going_On/media/2014/Most%20Wanted/Bitterling/BitterlingFemale.jpg.html
- Afb. 7.5
Karelj. (2011). Retrieved 15 juni 2015, from http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carassius_carassius_Prague_Vltava_1.jpg
- Afb. 7.6
Faasen, T. (2013a). Rorippa microphylla (slanke waterkers). Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.wildphoto.nl/gallery/displayimage.php?pid=458>
- Afb. 7.7
Faasen, T. (2013b). Typha latifolia (grote lisdodde). Retrieved 15 juni 2015, from http://www.wildphoto.nl/gallery/displayimage.php?album=search&cat=0&pid=4088#top_display_media
- Afb. 7.8
Eigen werk
- Afb. 7.9
Eigen bewerking van
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 7.10
Bal, D., Beije, H. M., Fellingner, M., Haveman, R., Opstal, A. J. F.M. v., & Zadelhoff, F. J. v. (2001). Handboek Natuurdoeltypen. Wageningen: Ministerie van Lanbouw, Natuurbeheer en Visserij.

- Afb. 7.11
Faasen, T. (2013c). Nuphar lutea (gele plomp). Retrieved 15 juni 2015, from http://www.wildphoto.nl/gallery/displayimage.php?album=search&cat=0&pid=459#top_display_media
- Afb. 7.12
Schou, J. C. (2003). Geranium columbinum (fijne ooievaarsbek). Retrieved 15 juni 2015, from http://www.biopix.nl/fijne-ooievaarsbek-geranium-columbinum_photo-111853.aspx
- Afb. 7.13
Vogel trackers. (s.d.). Roerdomp. Retrieved 15 juni 2015, from http://www.vogeltrackers.nl/vogelskijken/soorten_vogels?bid=45
- Afb. 7.14
miwwim. (2011). Grote zilverreiger. Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.natgeofoto.nl/foto/grote-zilverreiger-21>
- Afb. 7.15
Eigen werk
- Afb. 7.16
Eigen bewerking van
Google maps. (2015). 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/5317+Nederhemert/@51.7696661,5.1593538,4932m/e3!4m2!3m1!1sox47c68d1598fbdo2f:ox5dbc929adb76c8b2!6m1!1e1>
- Afb. 7.17 & 7.18
Eigen werk
- Afb. 7.19
ANP. (2013). Moerputten in bloei (fotoserie). Retrieved 15 juni 2015, from http://www.refdag.nl/moerputten_in_bloei_fotoserie_1_759819
- Afb. 7.20
Pasma, S. (2009). Kuddes zelfredzame runderen leven jaarrond in het Drents-Friese Wold. Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.ongerepte-natuur.nl/oernatuur>
- Afb. 7.21
Eigen werk
- Afb. 7.22
Eigen foto
- Afb. 7.23
Eigen werk
- Afb. 7.24
Duin, H. v. d. (2010). Schokland, Wandeling op Schokland. Retrieved 15 juni 2015, from <https://www.flickr.com/photos/henkduim/4431833327/>
- Afb. 7.25
Eigen werk
- Afb. 7.26
Allen, A. (s.d.). Nederhemert, Fietskaart. Retrieved 15 juni 2015, from <http://www.openstreetmap.org/search?query=NEDERHEMERT#map=15/51.7505/5.1689&layers=C>
- Afb. 7.27
Eigen bewerking afb. 7.26

- Afb. 7.28; 7.30
Google maps. (2014). Retrieved 19 mei, 2015, from <https://www.google.nl/maps/place/9481+Vries/@53.0768309,6.5647185,10125m/m!1e3!4m2!3m!1sox47c82fcocdoeba49:ox97b7884399bdedo6!6m!1e1>
- Afb. 7.29; 7.31
Eigen bewerking afb. 7.28; 7.30
- Afb. 7.32 t/m 7.50
Eigen werk
- Afb. 7.51
Carlo3onl. (2011). CK Bastionder, Oranje Bastion Den Bosch. Retrieved 6 juni 2015, from http://straatkaart.nl/5211HD-Weversplaats/media_fotos/ck-bastionder-oranje-bastion-den-bosch-071/
- Afb. 7.52
Eigen werk
- Afb. 7.53
Vermaas, K. (2012). den bosch bezoekerscentrum bastionder 02 2009 v roosmalen m_v gessel m (bastion oranje). Retrieved 6 juni 2015, from <https://www.flickr.com/photos/klaasfotocollectie/8100356571>
- Afb. 7.54 t/m 7.60
Eigen werk
- Afb. 7.54 t/m 7.60
Eigen werk
- Afb. 7.61; 7.63; 7.66; 7.69; 7.73; 7.76; 7.79; 7.84; 7.88
Eigen werk
- Afb. 7.62; 7.64; 7.65; 7.67; 7.68; 7.70 t/m 7.72; 7.74
De Warande. (s.d.). Webshop, Stinzenplanten en bloembollen voor verwildering. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.sterkebollen.nl/>
- Afb. 7.75; 7.77; 7.89
Appeltern, D. t. v. (s.d.). Armeria maritima Retrieved 18 mei, 2015, from http://www.appeltern.nl/nl/plantenencyclopedie/armeria_maritima_-_engels_gras_strandkruid/
- Afb. 7.78; 7.80 t/m 7.83; 7.85 t/m 7.87
Bakker. (s.d.). Bakker, al 70 jaar tuininspiratie. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.bakker-hillegom.nl/>
- Afb. 7.90
Wikipedia.org. (2015). Anne Willem Carel van Nagell. Retrieved 18 mei, 2015, from http://nl.wikipedia.org/wiki/Anne_Willem_Carel_van_Nagell
- Afb. 7.91
Stichting het portret spreekt. (s.d.). De held van Waterloo. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.hetportretspreekt.nl/Pub-DeHeldVanWaterloo.html>
- Afb. 7.92
Nederland-in-beeld. (2007). Foto galerij Kasteellaand te Nederhemert. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.nederland-in-beeld.nl/Gelderland/Nederhemert/Kasteellaan.html>
- Afb. 7.93
De Witte Berk. (2007). Paulownia tomentosa PATOMENT. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.dewitteberk.be/paulownia-tomentosa-p-1541.php?osCsid=6a8679a82f35ceded1198d4d9af1a7e4>

Afb. 7.94; 7.95

Eigen werk

Afb. 7.96 t/m 7.98

Eigen foto's

Afb. 7.99

Aghill. (s.d.-a). Kerklaan House. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.google.nl/maps/@51.750199,5.147934,3a,75y,90t/data=!3m5!1e2!3m3!1s72507368!2e1!3e10>

Afb. 7.100

Aghill. (s.d.-b). Kerklaan Nederhemert-zuid. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.google.nl/Maps/@51.750252,5.14847,3a,75y/data=!3m5!1e2!3m3!1s72507078!2e1!3e10>

Afb. 7.101

Aghill. (s.d.-c). Road to the Castle, and to the ferry Nederhemert noord. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.google.nl/maps/@51.751042,5.150145,3a,75y,90t/data=!3m5!1e2!3m3!1s72631778!2e1!3e10>

Afb. 7.102 t/m 7.105

Eigen foto's

Afb. 7.106

Ten Hoven boomkwekers. (s.d.). Zomereik, *Quercus robur*. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.tenhovenbomen.nl/bomen/loofbomen-sierbomen-bomen-kopen/zomereik-quercus-robur-eik-inlandse-eik>

Afb. 7.107

Mauritz, J. P. (s.d.). Paulownia; de Tempelboom of Anna Paulownia-boom. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.boomzorg.nl/upload/artikelen/paulownia.pdf>

Afb. 7.108

Bos, P. (2006-2008). *Tilia europaea* 'Pallida', leilinde in front of a monumental house. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.pbase.com/image/113566977>

Afb. 7.109

Green Supply. (s.d.). *Quercus palustris*. Retrieved 18 mei, 2015, from <http://www.plantsfordesigners.eu/en/searchresults/263-quercus-palustris.html>

Afb. 7.110

Commons.wikipedia.org. (2012). Nederlands: Knotwilg bij de Montfoortse Vaart. Retrieved 18 mei, 2015, from http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Montfoortse_Vaart_knotwilg.JPG

Afb. 8.1

Paleis het Loo. (2015). Het Loo in bloei. Retrieved 18 mei, 2015, from <https://www.paleishetloo.nl/tuinen/>

Afb. 8.2 t/m 8.4

Eigen werk

